Søllerød-bogen 2001

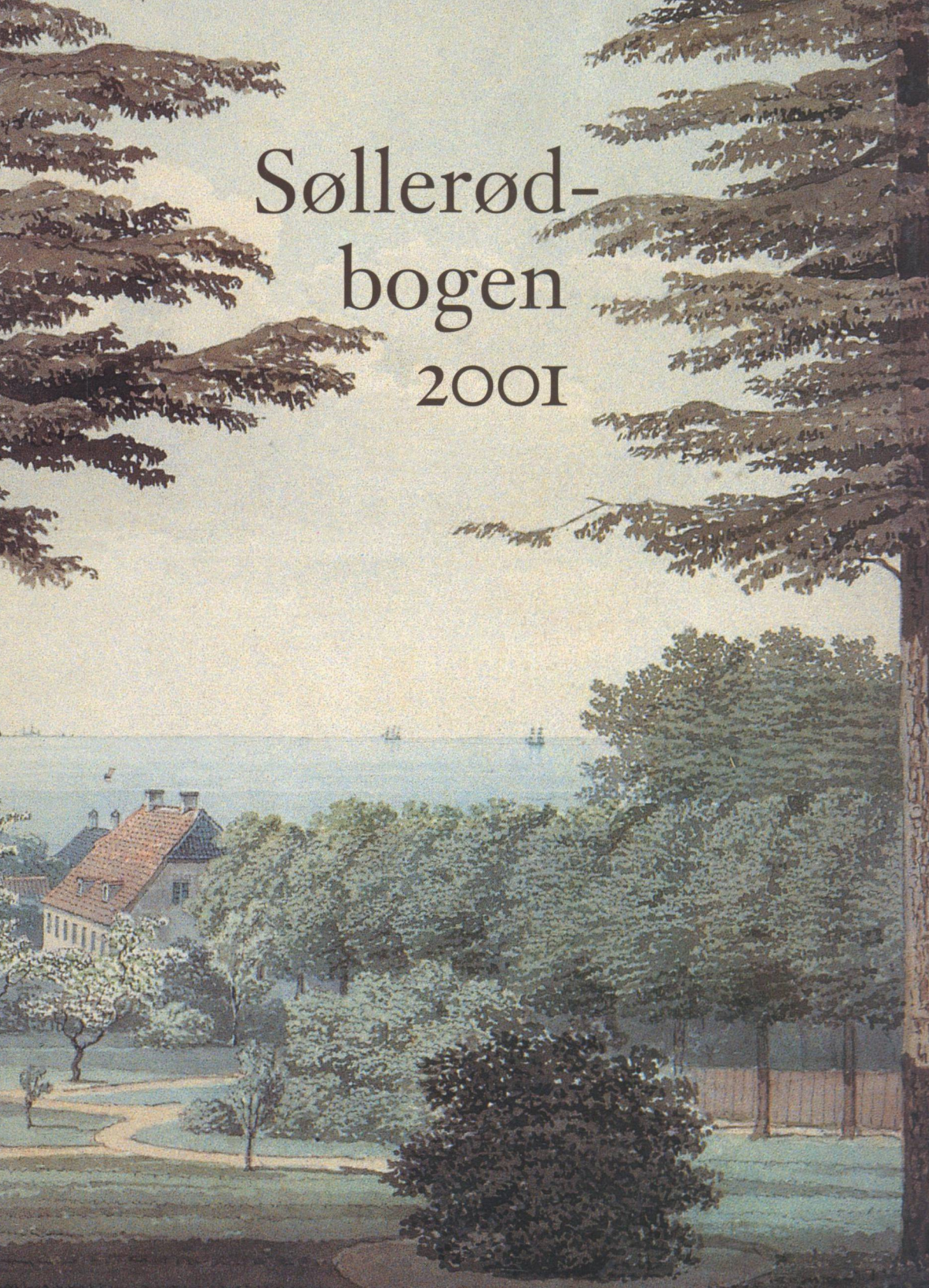

Søllerødbogen 2001

Søllerødbogen 2001

udgivet af
Historisk-topografisk Selskab for
Søllerød Kommune
i samarbejde med Søllerød Museum

Søllerødbogen 2001 er sat med Linotype Janson,
papiret er 115 g Multiart Silk.
Sat og trykt hos Poul Kristensen Grafisk Virksomhed A/S, Herning.
Oplag: 1.400 eksemplarer.

Redaktion:
Niels Peter Stilling
og Jens Johansen

Omslag: Udsigt over Skodsborg. Akvarel af H. G. F. Holm, ca. 1850. Akvarellen er nærmere omtalt og beskrevet i artiklen side 70-85.

ISBN 87-87113-67-8
ISSN 0085-6339

Kort er reproduceret med tilladelse fra
Kort- og Matrikelstyrelsen ifølge kontrakt af 4. juni 1997
mellem KMS og Dansk Historisk Fællesråd.

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen eller som kunne indgå i Selskabets øvrige publikationsvirksomhed, bedes sendt til Selskabets Sekretariat ved redaktøren, museumsinspektør Niels Peter Stilling, Søllerød Museum, Mothsgården, Søllerødvej 25, 2840 Holte – telefon 45 80 20 46.
Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

Sten med skåltegn
af *Else Marie Christiansen, Agnes Fridberg, Karl Aage Hald, Hanne Blegvad Jensen og Ole Rafn* 7

En »ættesten« ved Attemosegård
af *Ole Rafn* 15

Skelsten fra 1700-tallet
af *Else Marie Christiansen, Agnes Fridberg, Karl Aage Hald, Hanne Blegvad Jensen og Ole Rafn* 19

Sten langs Søllerøds veje
af *Jens Johansen* 33

Frydenlund på auktion
af *Svend Balslev* 48

Med Fattig-Holm i Skodsborg
af *Erik Housted* 70

Søllerød Rådhus
af *Ole Sørensen* 86

Lokalaviserne – Det stod i 1915
af *Morten Trommer* 136

Beretninger fra Museum, Arkiv og Selskab

Søllerød Museum 2000
af *Niels Peter Stilling og Jens Johansen* 152

Vedbækfundene 2000
af *Jens Bruhn og Benny Staal* 168

Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune 2000
af *Jesper Boysen* 175

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune 2000
af *Palle Schiff* 184

Selskabets regnskab 2000
af *Hemming Hansen* 190

Selskabets bestyrelse 2000 192

Sten med skåltegn

Af Else-Marie Christiansen, Agnes Fridberg, Karl Aage Hald, Hanne Blegvad Jensen og Ole Rafn

Helleristninger, billeder og tegn indhugget i sten engang i oldtiden findes i stort tal både i Europa og Asien. I Skandinavien har vi de rigeste fund på klippeflader i Norge og Sverige. I Danmark findes helleristningerne navnlig på Bornholm og på Als og Sundeved i Sønderjylland, men der er også en del i Nordsjælland. Blandt alle helleristningernes tegn og figurer er skåltegnene, som beskrives i nedenstående artikel langt de hyppigste.

Artiklens forfattere er medlemmer af Søllerød Museums arkæologigruppe. Gruppen består af 14 amatørarkæologer, som arbejder i tilknytning til Søllerød Museum og Vedbækfundene. Blandt andet har gruppen igennem en årrække ledt efter sten med indhugninger fra oldtiden på Søllerødegnen. I artiklen præsenteres en oversigt over de 14 sten med skåltegn, som arkæologigruppen har registreret i Søllerød Kommune.

SKÅLTEGN

Skåltegn eller skålgruber, som de også kaldes, er cirkulære afrundede fordybninger i sten eller på klippeflader formentlig udført i prikhugningsteknik – det vil sige indbanket med en mindre sten. De er almindeligvis 4-5 cm i diameter og ½-1 cm dybe og med en relativt glat bund. De kan dog også være større jfr. nedenfor i beskrivelsen af en sten i Jægersborg Hegn.

Skåltegnenes betydning er omdiskuteret og mange teorier har været fremsat, men den fremherskende teori er, at tegnene er frugtbarhedstegn indhugget i sten, som var eller derved blev hellige. Denne antagelse har støtte i den omstændighed, at skåltegn har kunnet sættes i forbindelse med en frugtbarhedskult i en række fremmede kulturer i nyere tid.

Helleristninger

De danske helleristninger, som består af egentlige billeder f.eks. af skibe eller menneskefigurer, antages i lighed med tilsvarende helleristninger i Bohuslen i Sverige at stamme fra bronzealderen, og i de tilfælde, hvor skåltegnene findes i tilknytning til disse andre helleristninger eller på stenpakningen omkring grave fra bronzealderen, er det rimeligt at antage, at de stammer fra samme periode. Der findes dog også skåltegn på en del

Skåltegnssten fra Geelsskov med 47 skåltegn (reg.nr. 5). NB: Den målepind der følger nogle af stenene måler i hver farve 20 cm.

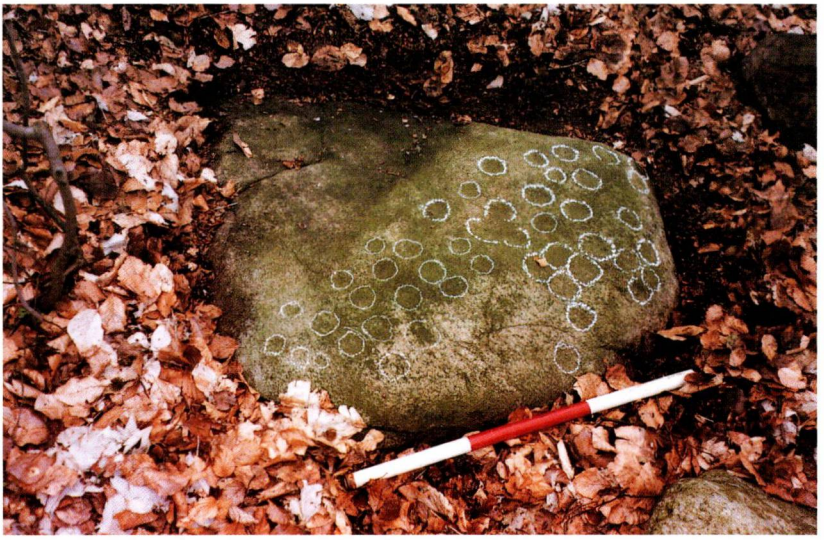

af stenalderens dysser og jættestuer, uden at det med nogen form for sikkerhed kan fastslås, hvornår de er indhugget. Og når tegnene findes på enkeltstående sten, som tilfældet er med de nedenfor omtalte, er en datering ikke mulig.

SKÅLTEGNSSTEN I SØLLERØD

Af de 14 sten med skåltegn, som gruppen har fundet frem til, ligger de 11 i skov:

– I *Geelsskov* findes otte sådanne sten. De har mellem 1 og 47 skåltegn.

– I *Ravneholm skov* er registreret en sten med 1 skåltegn.

– I *Jægersborg Hegn* findes en sten med 5 skåltegn, hvoraf en af indhugningerne måler hele 10 cm i diameter og er 2 cm dyb.

– I *Trørød Hegn* ligger en sten med 17 skåltegn.

At disse 11 sten ligger i skovbevokset område betyder ikke, at de har noget med skoven som sådan at gøre, men kun at de her har kunnet henligge gennem årtusinderne, formentlig på det sted hvor de oprindeligt har været placeret.

De tre sidste sten er til gengæld med sikkerhed flyttet væk fra deres oprindelige plads i nyere tid:

– Ved indgangen til *Vedbækfundene* på Gl. Holtegård er nu placeret en sten med 7 eller 8 skåltegn. Stenen stammer oprindeligt fra Trørødområ-

Skåltegnssten fra Jægersborg Hegn med 5 skåltegn (reg.nr. 20).

det, men har været flyttet rundt flere gange i 1900-tallet, bl.a. til Gladsaxe før den i august 1999 vendte »hjem« til Søllerød og blev anbragt i forbindelse med museets arkæologiske samling, Vedbækfundene på Gl. Holtegård.[1]

– Fra *Gl. Holtegårds park* fører en trappe sydøst for hovedbygningen ned til bebyggelsen Pilekæret. Trappen er kantet med granitsten. En af disse sten i trappens østlige side er forsynet med 4 skåltegn på forsiden, men stenens nuværende placering umuliggør en nærmere undersøgelse. Det overvejes at fremdrage stenen til en nærmere undersøgelse og eventuel placering foran Vedbækfundene. Stenen kan tænkes at have fungeret som syldsten for den nedrevne, såkaldte »Hans Jensens Gård«, der lå på dette sted indtil 1906.[2]

– Den sidste sten findes nord for *Nærumgårds* hovedindgang, delvis skjult under en hæk. Denne sten har mindst 17 skåltegn, men også her forhindrer placeringen af stenen en fuldstændig optælling og opmåling af stenen.

At arkæologigruppen har fundet frem til 14 skåltegnssten i Søllerød Kommune udelukker selvfølgelig ikke, at der findes flere. Det gør der sandsynligvis. Der kan ligge flere i skovene, og de kan skjule sig f.eks. i stengærder. En del af de omtalte sten er i øvrigt omtalt i den arkæologiske litteratur om egnen.[3]

I den sydøstlige udkant af Søllerød Kirkeskov tæt ved skovløberhuset er

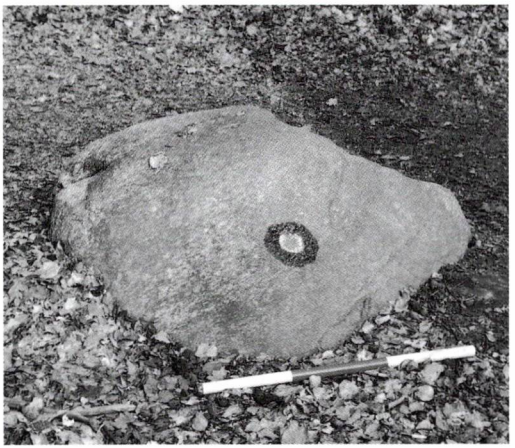

Skåltegnssten fra Geelsskov med 1 skåltegn (reg.nr. 1).

Skåltegnssten fra Geelsskov med 31 skåltegn (reg.nr. 2).

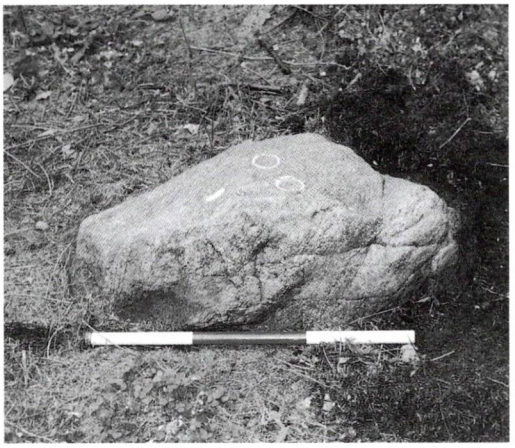

Skåltegnssten fra Geelsskov med 2 skåltegn (reg.nr. 3).

Skåltegnssten fra Geelsskov med 14 skåltegn (reg.nr. 4).

Rillesten

der på foranledning af skovrider *Tage Lauritsen* samlet en hel række sten med kraftige fordybninger. Disse sten er ikke skåltegnssten, men såkaldte rillesten. Skåltegnsstenene forveksles ofte med rillesten, som er sten med indhuggede lange riller eller rækker af huller. Indhugningernes alder og betydning kendes ikke, men det antages gerne, at der er tale om kløvningsmærker, altså indhuggede fordybninger opstået under forsøg på at

Skåltegnssten fra Geelsskov med 15 skåltegn (reg.nr. 6).

Skåltegnssten fra Geelsskov med 2 skåltegn (reg.nr. 7).

Skåltegnssten fra Geelsskov med 3 skåltegn (reg.nr. 8).

Skåltegnssten fra Ravneholm med 1 skåltegn (reg.nr. 10).

kløve disse sten. Formentlig hidrører mærkerne fra 1700-tallets store rejsning af stengærder, som fandt sted overalt i landet i forbindelse med udskiftningen af skove og landbrugsjorder. Der er dog fremsat teorier om, at også en del af disse stenmærker stammer fra ældre tider og har haft religiøs betydning.[4]

Skåltegnssten fra Nærumgård med 17 skåltegn (reg.nr. 25).

Skåltegnssten fra Trørød Hegn med 19 skåltegn (reg.nr. 30).

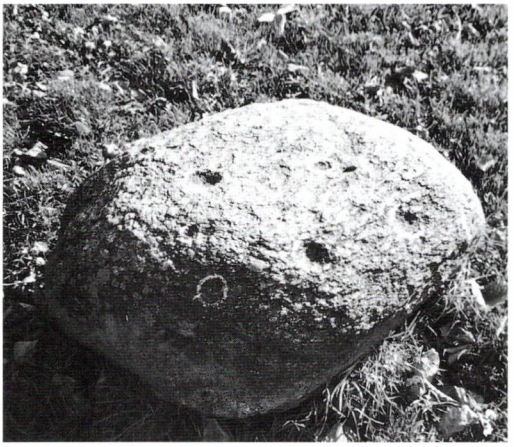

Skåltegnssten fra Gl. Holtegård med 7-8 skåltegn (reg.nr. 35).

Skåltegnssten fra Gl. Holtegård med 4 skåltegn (reg.nr. 36).

Rillesten ved skovløberhuset i Søllerød Kirkeskov. Foto dec. 2000.

OVERSIGT OVER 14 SKÅLTEGNSSTEN I SØLLERØD KOMMUNE[5]

Sted	Antal skåltegn	Længde (cm)	Bredde (cm)	Højde (cm)	Nummer
Geelsskov	1	107	102	40	1
Geelsskov	31	145	124	23	2
Geelsskov	2	91	34	22	3
Geelsskov	14	99	95	20	4
Geelsskov	47	92	88	10	5
Geelsskov	15	140	115	45	6
Geelsskov	2	65	65	25	7
Geelsskov	3	118	95	15	8
Ravneholm	1	63	50	30	10
Jægersborg Hegn	5	50	50	38	20
Nærumgård	17	65	50	27	25
Trørød Hegn	19	125	90	45	30
Gl. Holtegård	7/8	75	50	30	35
Gl. Holtegård	4	?	40	50	36

NOTER

1 Om denne stens omskiftelige skæbne, se Benny Staal: Skåltegnssten »flytter hjem«. Søllerødbogen 2000, s. 174-178.

2 Jfr. Jette R. Orduna: Hvor lå Holte? En arkæologisk eftersøgning af middelalderlandsbyen Holte. Søllerødbogen 1992, s. 41 ff, især s. 43, 58-59 og 68-73.

3 Skåltegnssten på Søllerødegnen findes således omtalt i følgende værker: A.Avnholt, Oldtidsminder og oldtidsfund i Søllerød Kommune. Søllerødbogen 1945. – P.V.Glob: *Helleristninger i Danmark*, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter Bind VII, 1969. – Svend Aage Knudsen: *Landskab og Oldtid*, de Historisk-topografiske Selskaber for Søllerød og Lyngby-Tårbæk Kommuner, 1982. – Viggo Nielsen: Oldtidsagre i Geelskov, kort tegnet 1954-1960. Gengivet i »Danmarks Natur«, Politikens Forlag, bind 8, 1970, side 26-27.

4 F.eks. i E.Laumann Jørgensen: *Harreskovene, Ryget og Nørreskoven*, 1984. Samme: Stjerne, sten og stænger, 1994. Jfr. også Børge Johannes Steiner: *Oldtidsvejene i Nordsjælland*, 1984.

5 Tabellens nummersystem refererer til arkæologigruppens registrering af »arkæologiske« sten i Søllerød Kommune.

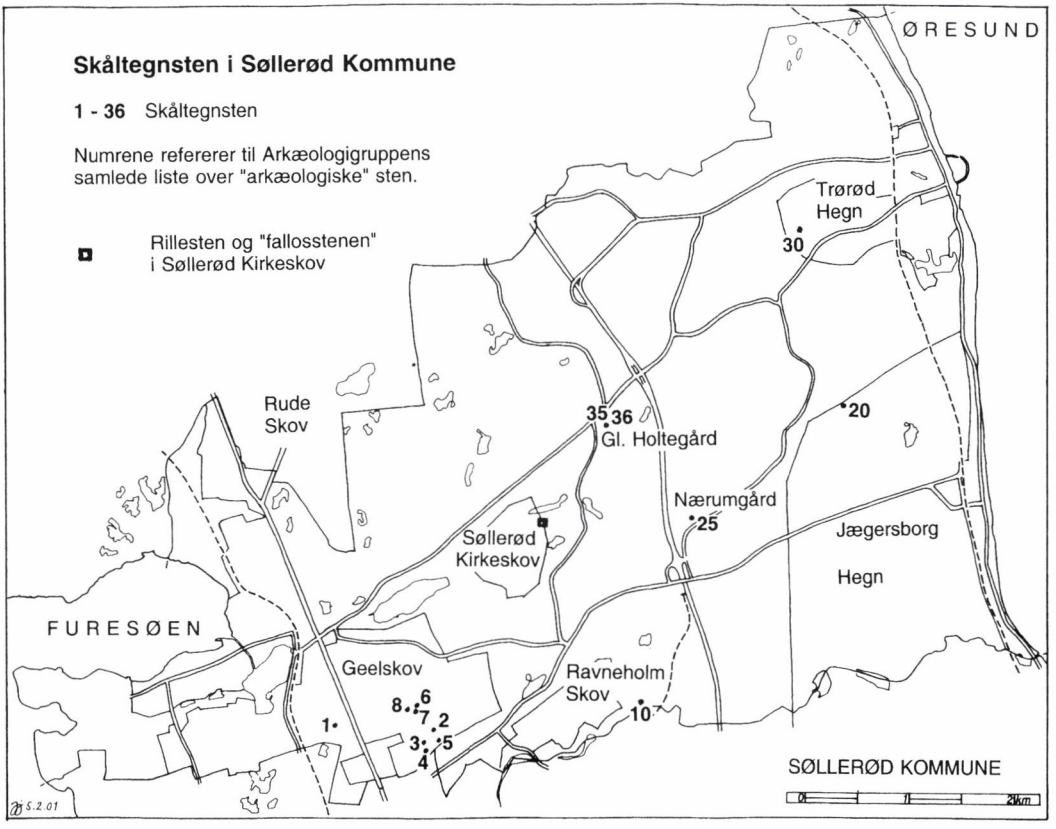

En »ættesten« ved Attemosegård?

Af Ole Rafn

Som medlem af Arkæologgruppen ved Søllerød Museum har forfatteren både øjne og fantasi med sig når han færdes på kommunens veje og stier. Her er hans seneste »fund«, som måske, måske ikke, lever op til fantasien.
Ole Rafn er arkitekt, født 1928.

EN FALLOS-STEN I GÆRDET?

I et stendige foran Trebirkehuset ved stien fra Attemosevej til Søllerød Kirkeskov ikke så langt fra Attemosegård står en cirka 1 meter høj sten, der har en temmelig iøjnefaldende lighed med en fallos. En nærmere undersøgelse af stenen synes dog at vise, at det meste af ligheden skyldes naturens luner. Men det ser unægtelig ud, som om man, på et eller andet tidspunkt, har »forbedret« udseendet ved at skære en ring om den øverste del af stenen og har bearbejdet toppen, så overfladen her har en mere glat karakter end stenen i øvrigt.

I alle oldtidens perioder har man kendskab til afbildninger af falloser, fra hulemalerierne i Frankrig og Spanien over megalitgravene langs Atlanterhavskysten til helleristningerne fra Skandinaviens bronzealder. Ja, helt op til den tidlige middelalder indgår fallossten som gravmonumenter. Et særlig smukt eksempel på det sidste står i våbenhuset til den højt beliggende Tømmerby Kirke i Han Herred.

Bautasten

Bautasten findes fra bronzealder over jernalder helt op til vikingetid og betragtes både på filologisk og arkæologisk grundlag som falloser, symboler på bestandighed og styrke (potens). De markerer grave, er mindesten, eller har i sig selv været genstand for kult at dømme efter de votivgaver, man ofte finder henlagt i jorden omkring fallosstenene. De har ofte navne såsom »manden«, »sværdet«, »pilen« eller »pighellen«. Det sidste er norsk og peger ligesom »manden« på fallisk betydning. Selve ordet bauta menes at være afledt af et ord, der betyder at stikke eller støde. I Sønderjylland har man i et område med en hel del skålsten (Varnæs og Felsted sogne) fundet en fallossten med en skålgrube øverst.

Fallosstenen i våbenhuset i Tømmerby Kirke på Hannæs i Thy. Foto okt. 1999.

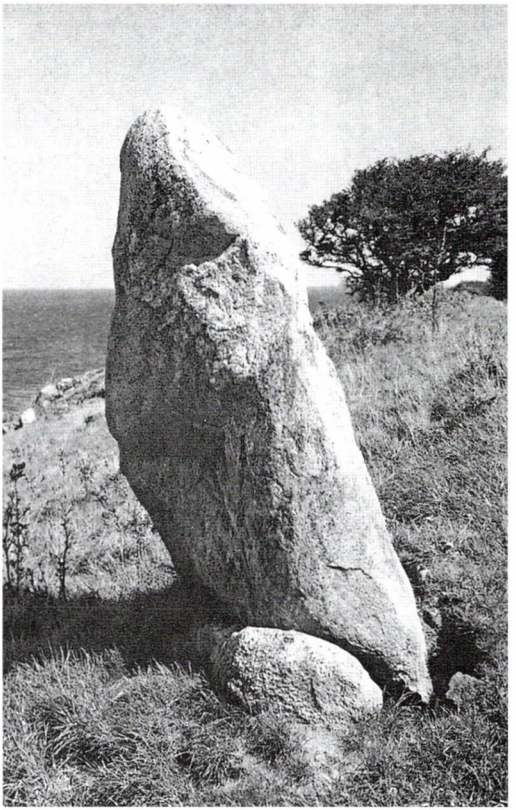

Bautasten nær Gudhjem, Bornholm. Foto P. V. Glob.

At dømme ud fra helleristningerne er der i bronzealderen foregået nogle gevaldige fester i frugtbarhedens tegn og helt op i vikingetiden fortæller Flatøbogen om en svensk Frøjkult. Frøj eller Frej var, siger Snorre i Edda'en, den bedste af aserne. Han råder for regn og solskin og derved for jordens grøde, og bør påkaldes for god høst og for fred. Frej er den af de nordiske guder om hvis dyrkelse, der foreligger de fleste beretninger. Uden tvivl har gudsdyrkelsen haft et stærkt seksuelt præg, og det må være det, Adam af Bremen hentyder til, når han forarget omtaler, men ikke citerer, de mange uhøviske sange, der lød ved højtiderne i Uppsala. Her var der tre hovedguder, Odin, Thor og Frøj. Sidstnævntes billedstøtte var udstyret med en mægtig fallos »cum ingenti priapo«.

Flatøbogen fortæller, at en nordmand, Gunnar Helming, var blevet ta-

Stenen i stendiget nær ved Trebirkehuset – og nær Attemosen. Foto dec. 2000.

get til fange i Sverige netop på det tidspunkt, da Frøjs billede blev ført rundt i landet »til god åring«. Det tilfaldt Gunnar Helming at træde i gudens sted, hver gang det hellige bryllup blev fuldbyrdet. Det gjorde han så eftertrykkeligt, at præstinden blev med barn til almindelig tilfredshed,

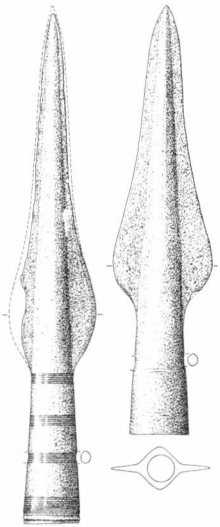

To bronzelansespidser fra Attemosen. Tavle 87 i »Die Funde der älteren Bronzezeit«.

da det ansås for et varsel om god afgrøde. I Östergötland i Grebo sogn findes en såkaldt »Rødsten«, der stadig med jævne mellemrum males. Hvis man undlader det, vil ild og ufrugtbarhed ramme folkene på Rødstensgård.

Ved Dannevirke er fundet nedlagt en træfallos i den ældste del af hovedvolden ca. 670 e. Kr. Et tilsvarende fund er gjort ved et borganlæg i Polen, og det kunne tyde på at sådanne henlæggelser er gjort for at give voldanlæggene kraft og styrke.

I 1871 modtog Nationalmuseet to bronzelansespidser, der var fundet i en mose hos bonden Anders Nielsen på Attemosegård. Desværre er der ikke redegjort nærmere for det nøjagtige findested. Måske er der tale om et offerfund, muligvis et offer til ættens bestandighed, nedlagt i ættens mose – og om man vil, kan vi gætte på, at fallosstenen på bakken ovenfor Attemosen har været Attemosegårds ættesten?

LITTERATUR:

Thorkil Vanggaard: *Phallos.* Gyldendal, 1969

Martin A.Hansen: *Orm og Tyr.* Gyldendal, 1956

Ekkehard Aner/ Karl Kersten: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen*, Band I. Karl Wachholtz Verlag, 1973

Sverker Janson och Erik B. Lundberg: *Med arkeologen Sverige runt.* Forum, 1980

Peter Petersen: *Sakrale sten.* Sønderjysk Månedsskrift, 1982

Lilian Matthes: *En sønderjysk fallossten.* Sønderjyske Museer, 1999

Anders Fischer: *En håndfuld flint.* Skalk nr. 5, 1973

Flemming Kaul: *Trivselstegnet.* Skalk nr. 3, 1994

Emil Birkeli: *Fedrekult.* Dreyer, Oslo, 1943

Anders Bæksted: *Guder og Helte i Norden.* Politikens forlag, 1965

Skelsten fra 1700-tallet

Af Else-Marie Christiansen, Agnes Fridberg, Karl Aage Hald, Hanne Blegvad Jensen og Ole Rafn

I forbindelse med arkæologigruppens registrering af skåltegnssten i Søllerød Kommune blev interessen vakt for også at registrere egnens andre »historiske sten«. Som det ofte går, udviklede det sig, og der dukkede hele tiden nyt op. Resultatet af undersøgelserne præsenteres i artiklen nedenfor. Som det vil fremgå er der stadig muligheder for at gøre fund, så derfor opfordres læseren til at bruge øjnene ved færdsel ude i terrænet. Enhver oplysning om fund af sten med indskrifter vil blive modtaget med interesse af Søllerød Museum.

DEN KONGELIGE JAGTMARK – VILDTBANEN

I 1500-tallet begyndte de danske konger efter tysk forbillede at opstille vildtbanepæle til markering af områder, hvor de og deres folk alene måtte jage. I henhold til Christian 3.s lensordning skulle lensmændene »*frede om skovene og have tilsyn med kongens vildtbane, om sådan fandtes i lenet*«. Frederik 2. samlede i sin regeringsperiode 1559-1588 et betydeligt krongods i Nordsjælland ved mageskifter med private godsejere. På godset lod Frederik anlægge den nordsjællandske vildtbane, som omfattede hele det nordøstlige Sjælland ned til en linie fra Roskilde Fjord ved Jyllinge til Køge Bugt ved Lille Vejleås udløb i bugten omtrent midtvejs mellem København og Køge.[1] Til at administrere områderne udpegedes en overfører, der også forestod skov- og vildtplejen. Den første, hvis navn man kender, er jægermester Borchard von Pappenheim. Førsteren skulle ikke alene sørge for vildt til hoffets brug, men også havde tilsyn med skovene i Københavns og Krogens len. Oprindeligt udgik de fleste kongelige jagtselskaber fra Frederiksborg Slot. Men i midten af 1600-tallet blev Ibstrup, der senere meget betegnende blev kaldt Jægersborg, det vigtigste jagtslot nord for København. På det lille slot henlagdes jagt- og skovadministration efter enevældens indførelse i 1660.

Parforcejagten

Som kronprins fik Christian (5.) Boveskov, dvs. den sydlige del af den nuværende Dyrehave, som sin private jagtskov. I Frankrig havde han som ung lært den nye jagtform, parforcejagten, at kende, og næppe var han til-

I begyndelsen af 1760'erne deltog den unge matematiker og landmåler Thomas Bugge (1740-1815) i Videnskabernes Selskabs opmåling af Sjælland. Som det fremgår af den her viste kartouche, foretog Thomas Bugge opmålingen af Københavns Amt i 1764. Som astronom udmærkede Thomas Bugge sig siden ved ombygningen af observatoriet i Rundetårn og sine astronomiske iagttagelser fra Rundetårn.

trådt som konge i 1670, før han anlagde Dyrehaven på inddraget bondejord. Christian 5. udvidede Boveskov med Stokkerup landsbys jorder og Nærum Overdrev, og han indhegnede hele Dyrehaven, så der var styr på vildtet. I den nyanlagte Dyrehave afprøvede kongen parforcejagtens fortræffeligheder. Der er tale om en forfølgelsesjagt, hvor man med hjælp af klappere og hunde driver hjorten til et centralt sted i skoven, hvor jagtherren kan dræbe dyret. De kongelige jagtskove forsynedes med brede udhuggede vejsystemer i stjerneform. Hvor vejene skar hinanden, kunne jagtherren placere sig.[2] På Videnskabernes Selskabs kort fra 1760'erne kan disse vejsystemer tydeligt ses i f.eks. Hareskoven, Jægersborg Dyrehave og i Dronninggårdområdet, og på det smukke kort over »jagtmarkerne« nord for København, 1766, ses endvidere flere navne, der henviser til jagt.[3] Således hedder vejen fra Jægersborg Hegn til Holte *Skydeportvej*, og i Geelsskov findes *Ole Jespers Jagtvej*, *Nederste Jagtvej* med videre. Endnu i dag eksisterer en del stednavne, der henviser til jagt, eksempelvis Kaningården ved Furesøen og *Vildtfogedhuset* i Rudeskov. Den sidste konge, der drev parforcejagt, var Frederik 5. og godt ti år efter hans død blev jagtmetoden endeligt afskaffet i 1777 som led i omlægningen af det kongelige ryttergods og skovvæsenets udskillelse fra jagtvæsenet.[4]

Chr. 4.s vildtbanepalæ i træ

Vildtbanemarkeringer er nævnt fra Christian 4.s tid i begyndelsen af 1600-tallet. De første pæle var af egetræ. Pælene var formet med et kva-

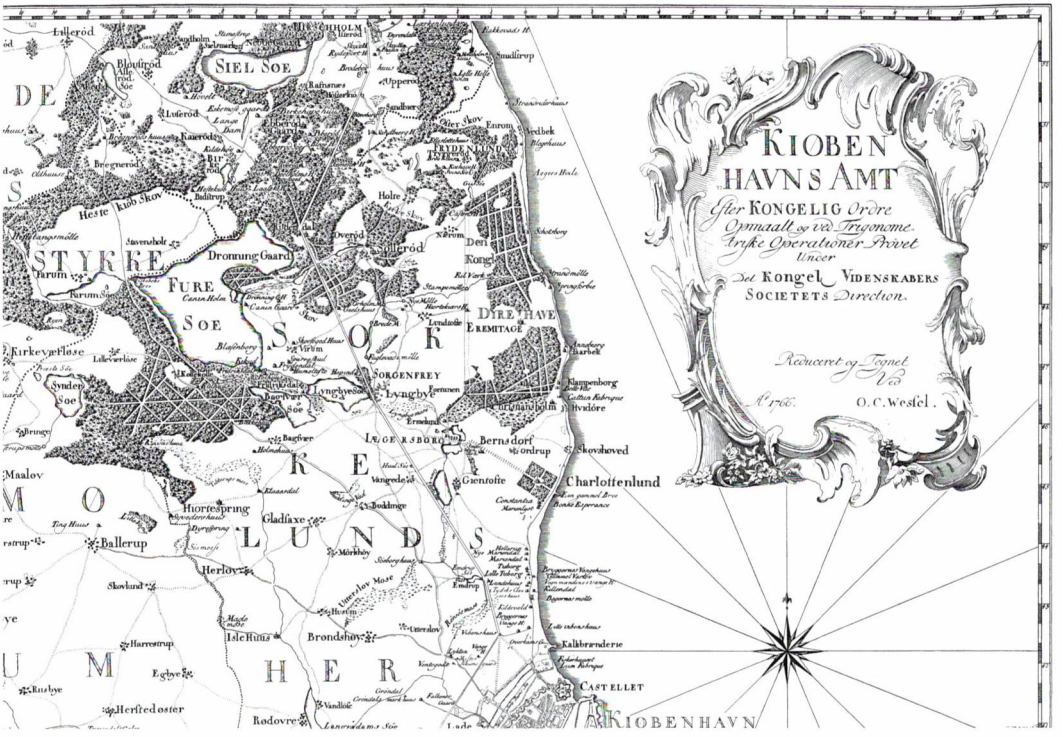
KIOBEN
HAVNS AMT
efter KONGELIG Ordre
Opmaalt og ved Trigonome-
triske Operationer Provet
Under
det Kongel. VIDENSKABERS
SOCIETETS Direction.
Reduceret og Tegnet
ved
O.C. Wessel.
SIEL SOE
STYKKE
FURE
SOE
SOKKE
DYRE HAVE
EREMITAGE
SORGENFREY
LÆGERSBORG
Bernsdorf
Skovshoved
Charlottenlund
Gienstofte
Hiortesprung
Gladsaxe
Ballerup
Herlov
Brondshøy
Kalbrænderie
CASTELLET
KIOBENHAVN
Rødovre
Herstedoster
Egtved
Harrestrup
Skovlund
Maalov
Dronning Gaard
Hesse kub Skov
Kirkeverløse
Lillevarløse
Synder Soe
Varum
Farum Soe
Lyngby
Hvidøre
Klampenborg
Holte
Søllerød
Lillerød
Bloutrød
Bregnerød
Lutterød
Kaarød
Ruf
Maglemølle
Isle Runø
Vandløse
Lundtofte
Mørkhøy
Emdrup
Utterlov
Hørsholm
Vangede
Buddinge
Tuborg Huus
Ryegaard
Ryesprung
Ryemøse
Ryemølle
Ryemarke
Ryemarkeskov
Ryemarkesmølle
Ryemarkesmølle
Ryemarkesmølle

Skelsten – vildtbanepæl i Rudeskov, fundet i 1982. Stenen med Frederik 5.s monogram og de indhuggede bogstaver HL stammer sandsynligvis fra begyndelsen af 1760'erne.

nede disse pæle i løbet af en kortere årrække, og en del forsvandt for at blive anvendt til brænde eller byggemateriale, selv om straffene for at stjæle træet var store.[6]

Forordning om stenpalæ 1760

Det er naturligt, at man på Bornholm anvendte stenpæle frem for træpæle. En plakat af 29. marts 1727 påbød, at »*ingen på Bornholms land må inden(for) de nedsatte stene omkring Skovalmindingen rive lyng eller hugge ener*«.[7] Først ved kongelig resolution 26. maj 1760 blev det generelt påbudt at anvende sten overalt i landet, hvor træpælene manglede eller var rådnede. De fleste steder i landet kunne der findes passende materialer, men de steder, hvor der manglede sten eller kyndige stenhuggere, måtte Rentekammeret træde hjælpende til.[8] Således udførte Horsens-stenhuggeren Niels Mikkelsen ikke mindre end 98 vildtbanepæle med kongeligt

Skelstenen fra Skovly, der ligger ved Kohaven, nær ejerlavsgrænsen mellem Gl. Holte og Trørods jorder. Stenen med det kongelige monogram er formentlig opsat i 1760'erne.

monogram, der blev opsat i det vestsjællandske Overførsterdistrikt 1761-1762. En del af disse pæle eksisterer endnu. På Høje Eskebjerg nord for Korsør står vildtbanesten nr. 1, der med sine 3 m er den højeste i Danmark.[9] Stenpælenes højde var varierende. I Silkeborg Amt, hvor der i henhold til resolutionen af 1760 blev opsat 32 sten, var det eksisterende stenmateriale kun til pæle på cirka 2 alens længde (ca. 120 cm).

SKELSTEN – VILDTBANEPÆLE I SØLLERØD

I 1982 fandt to medlemmer af arkæologigruppen en granitsten liggende i stendiget ved Rudeskov lige sydøst for Højbjerg. Stenen var tilhugget i »pæleform«. Den havde en indskrift bestående af monogrammet F5 med en krone over placeret på en forholdsvis flad side, mens de øvrige sider var mere groft behandlede. Her var, på højde med monogrammet, indhugget nogle streger, der blev tydet som bogstaverne H og L. Efter en episode i

De tre sten med Frederik 5.s monogram i deres nye midlertidige opsætning ved havemuren i Gl. Holtegårds park.

1995, hvor stenen var blevet fjernet, dukkede den atter frem og blev opstillet lige indenfor skovskellet ganske nær ved det oprindelige findested.[10] Den synlige del af stenen er ca. 55 centimeter høj. Stenen ligner en vildtbanepæl, og monogrammet placerer den på Frederik 5.s tid, dvs. perioden 1746-1766, formentlig er den opstillet i 1760'erne i henhold til resolutionen af 1760.

Skelstene i Nærum og Gl. Holte

Inspireret af fundet gik jagten ind for om muligt at opspore tilsvarende sten andre steder i kommunen. I begyndelsen af 1900-tallet kendte man i hvert fald til to »skelsten«, henholdsvis ved Nærumgård og på Gl. Holtegårds jorder ved pigehjemmet Skovly.[11] Trods ihærdig søgning er det desværre endnu ikke lykkedes at genfinde stenen ved Nærumgård, men ved skolehjemmet Skovly står en sten som beskrevet og meget lig den først fundne. På de sekundære sider er indhugget to bogstaver, der tydes som H og L.

Fr. 5.s sten på Gl. Holtegård

I Gl. Holtegårds park lå i en årrække en bunke større sten bagved den grønne staldbygning. I forbindelse med restaureringen af Gl. Holtegård 1979-1982 gjorde en årvågen gartner opmærksom på, at der blandt stenene var tre med »runer«. Det viste sig dog ved nærmere eftersyn, at der var tale om skelsten fra 1700-tallet med Frederik 5.s monogram og en ret primitiv indhugget krone. I 1999 er stenene (forhåbentlig midlertidigt) blevet opstillet ved havemuren, der ligger i forlængelse af Gl. Holtegårds sydgavl.[12] Som det fremgår af fotografiet er monogrammet F5 med krone udformet meget ens på de tre sten. På to af stenenes bagside ses nogle indhugninger, der muligvis kan læses som bogstaverne H og L. Den tredje

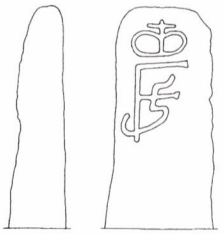

De tre skelsten på Gl. Holtegård stammer formentlig fra den nordsjællandske vildtbane, hvordan stenene er havnet på Gl. Holtegård vides ikke. Opmålingen er foretaget af Jens Johansen.

sten har en forvitret side med to lodrette riller og én side med bogstavet L. Tilsyneladende er behugningen på de sekundære sider mere primitiv end på forsiden, og man kan gætte på, at bogstaverne her er tilføjet på et senere tidspunkt i forbindelse med en ændret anvendelse af stenene. Måske er stenene blevet opsat som markering af skellet imellem kongens område og Holtegårds marker.

Det er desværre sådan, at ingen af de fem sten er fundet på deres oprindelige plads, hvilket kunne have været en hjælp ved vurderingen af deres funktion og nærmere formål. Hele Nordøstsjælland var én stor vildtbane, så der skulle ikke være behov for at markere noget område specielt her, men på Frederik 5.s tid begyndte de store forandringer i landet, der betegnes som landboreformerne. En omlægning fra landsbyfællesskabet med udskiftning og udflyttergårde med indhegnede marker ændrede jagtmulighederne i 1700-tallets sidste trediedel. Uddelegeringen af jagtretten til større kredse har måske allerede i 1760'erne gjort det nødvendigt at markere kongens arealer mere præcist.[13] Det var også på den tid, at von Langen begyndte sit banebrydende forstarbejde her i landet. Von Langen fik opdelt Nordsjællands skove i forskellige områder, revirer, hvor skovdriften blev sat i system efter hans principper. Det var netop i Søllerød-området de første resultater af hans virksomhed blev virkeliggjort – i »Det Langenske Revir«. Måske har formålet med de fem fundne sten været at indgå i afgrænsningen af reviret, altså at de var og er skelsten.

TO STEN I PRIVATE HAVER

I to private haver i Søllerød kommune findes et par særprægede sten. Begge har indhugget årstal og/eller navn/bogstaver. I en have ved Nærum gadekær står en sten, den har indhugget årstallet 1762. Den er ca. 85 cm høj, 41 cm bred og måler 25 cm på det tykkeste sted. Den er af en mørk, rødlig granit. Over årstallet er indhugget bogstaverne N HK, N HC eller N HG. På grunden har »Vognmandsgården« ligget og før den, den gamle kro i Nærum, som Christian Colbiørnsen fik lukket i 1790'erne.[14] Den store sten har vistnok været anvendt som syldsten eller trappesten på gårdbygningen, men den står nu synligt i haven ved Nærum gadekær. Måske kan bogstaverne læses som *N*ærum *H*oved *G*ård (for det nærliggende Nærumgård) – altså måske en »privat« skelmarkering. Skønt stenen mangler det kongelige monogram, kan den godt tænkes at være den skelsten, som historikeren Eiler Nystrøm omtalte i 1911.[15]

Skelstenen i Nærum. Opmålingen er foretaget af Jens Johansen.

Den anden sten står i en have i Holte. Den er ca. 60 cm høj, 34 cm bred og ca. 20 cm på det tykkeste sted. Den er af rød, grå- og sortflammet gra-

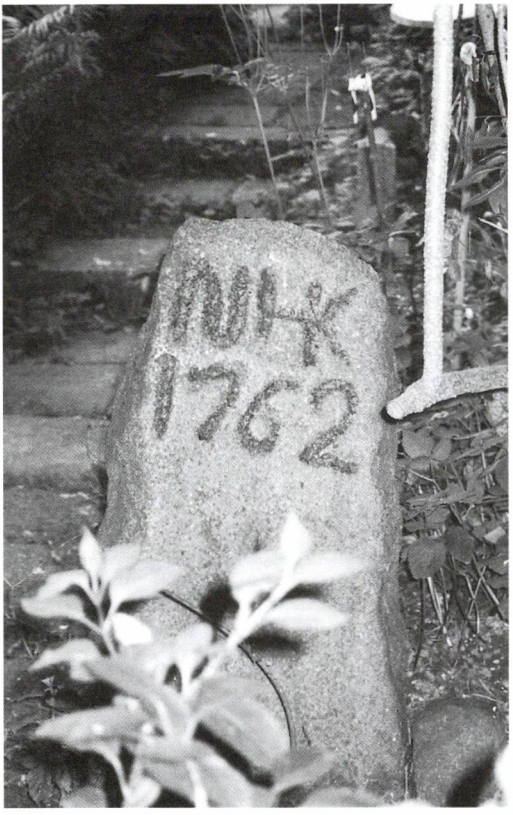

Skelstenen fra Nærum, 1762.

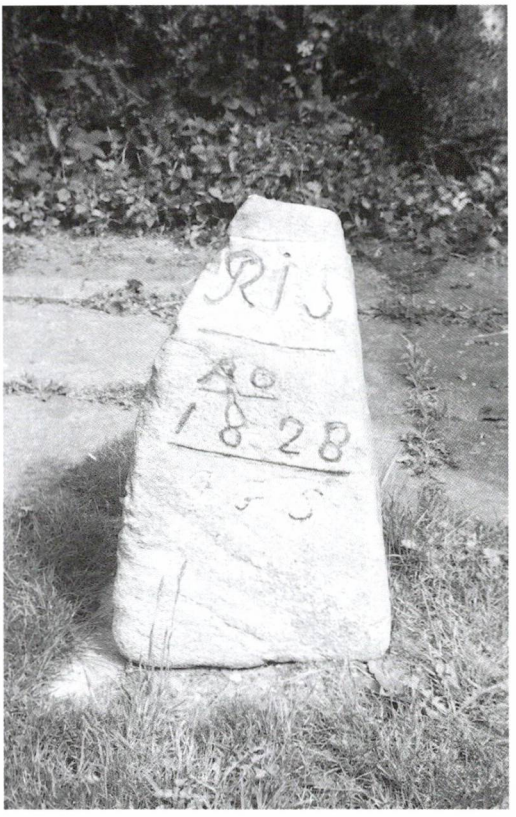

Stenen fra Holte, 1828.

nit. Øverst står, anbragt mellem to vandrette linier, *Ris*, og derunder *Ao* (anno) *1828* og herunder igen, adskilt af en vandret linie, bogstaverne *J F S*. På stenens øverste flade, der nærmest udgør et kvadrat med et afhugget hjørne, er indhugget et cirkulært hul, 2,9 cm i diameter og 1,6 cm dybt. I midten af dette hul er en udboring ca. 0,9 cm i diameter og 1 cm dyb.[16] Stenens tekst kunne måske pege på en ejendom, der i 1828 bar navnet *Ris*, og som tilhørte en ejer, hvis initialer var J F S. Udhugningen øverst på stenen tyder på, at der har været fastgjort en genstand. Med hullets ringe dybde og udstrækning kan det næppe have været noget af stor vægt, endsige omfang. Måske er hullet først kommet til på et senere tidspunkt.[17]

I modsætning til de tidligere omtalte sten ved vi nøjagtig, hvorfor von Langens afdelingssten er sat op, og de er tilmed vist på samtidige kort i 1764. Dertil kommer, at de stadig kan findes på deres oprindelige plads.

Op til midten af 1700-tallet blev skovene udnyttet til det yderste – som *bygningstømmer* til huse og skibe. – Træ brugtes til fremstilling af *møbler*, *værktøj*, *redskaber* og meget andet. – Træ var nødvendigt til *brænde*, dels til opvarmning og madlavning, dels til datidens industrier: glasværker, støberier, teglværker og lignende. – Det brugtes også til *gærder*, der indhegnede markerne. Skovene var endvidere *græsningsområde* for kreaturer og heste, ligesom man *fodrede* svin med olden (agern og bog). Kreaturernes og svinenes adgang til skovene betød, at der kun foregik meget begrænset fornyelse af skovene, træfrøene blev ædt samtidig med at småtræer og kviste blev anvendt til gærder.[18] Skovene blev således mindre og mindre, en energikrise truede. I løbet af 1700-årene udstedtes en række lovbestemmelser til forbedring af skovenes tilstand dog uden den store effekt. Men i 1763 fik den ansvarlige for skovene overjægermester C. C. Gram tilladelse til at indkalde en udenlandsk ekspert, tyskeren Johann Georg von Langen til at foreslå forbedringer. Han var en meget driftig mand, der tidligere havde arbejdet med held i Tyskland og Norge. Von Langen, der da var 64 år, og Gram gik straks i gang med deres banebrydende arbejde. De oprettede en skole for forstfolk i Jægersborg, indledte en opmåling af de nordsjællandske skove og fik udarbejdet »den Gram-Langenske Forstordning«, der regulerede skovbruget efter von Langens principper.[19]

Von Langen hidkaldes for at redde den danske skov

Det første skovområde de tog under behandling var »Søllerød Beridt«, senere kaldt »Det Langenske Revir«. Det omfattede en del mindre skove i Søllerød Sogn, nemlig Geelsskov, Ravneholm Skov, Søllerød Kirkeskov, Enrum og Trørød Skov samt Rude Skov og den nu nedlagte Holtemose Skov.[20] Som indledning til arbejdet blev området målt op af førsteren Georg Christian Hilker, som i 1764 udtegnede opmålingen i det tidligste nogenlunde præcist opmålte kort over sognet (= nutidens Søllerød Kommune).[21]

Von Langens arbejde

Von Langens princip gik ud på at inddele et skovområde i op til 100 afdelinger ved at inddele det i et netværk af lige linier. Linierne, der afgrænsede afdelingen, blev markeret med sten, og afdelingerne fik et nummer.[22] Det ideelle var så at fælde alle træer i en af afdelingerne hvert år. På den måde sikrede man sig i princippet, at skoven ydede den samme mængde træ hvert år. Det ville på den måde tage 100 år at komme hele skoven igennem. Inden det rigtig kunne komme i gang, var det nødven-

Von Langen-sten A, en flad sten, anbragt på højkant med de flade sider mod magnetisk øst og vest, som det var i 1760'erne.

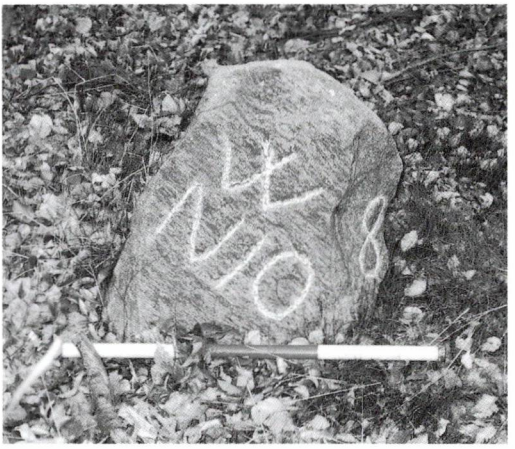

Von Langen-sten B, en flad sten, anbragt på højkant med de flade sider mod magnetisk øst og vest.

Von Langen-sten C, en kileformet sten, anbragt på højkant med spidsen pegende mod magnetisk syd.

Von Langen-sten D, en flad sten, anbragt på højkant med de flade sider nod nord og syd.

digt at så og plante nye træer i de misligholdte skove. Von Langen indførte en hel del nye træsorter, både nåle- og løvtræer, og ikke mindst lærk. De områder, hvor der blev plantet og sået, blev indhegnet, mens områderne med store træer stadig blev benyttet til græsning.

I skematisk form kan stenene beskrives således:

	A		B		C		D	
	mål cm	ind-skrift	mål cm	ind-skrift	mål cm	ind-skrift	mål cm	ind-skrift
Højde	70		42		35		52	
Nordside	15	7	13	N9	20		42	N9
Østside	40	Ø N6	42	Ø N8	35	Ø N9	17	Ø
Sydside	15	6	13	8	1		42	S N8
Vestside	40	W N10	40	W N10	31	W N10	17	W

På alle sten betegner Ø og W de verdenshjørner, de peger på. N betyder formentlig »nr.«. Afdelingerne har måske været betegnet N6, N7, N8, N9 og N10.

For at systemet skal blive komplet, mangler der mindst tre sten. De er markeret på kortet med xx, yy og zz, hvor stenene burde have stået. Ingen af stenene er fundet, måske er yy og zz blevet fjernet ved anlægget af Kystbanen 1897. Med den iagttagne systematik kunne de manglende sten have følgende indskrift:

	xx indskrift	yy indskrift	xx indskrift
Nordside	8	N8	N7
Østside	Ø N7	Ø	Ø
Sydside	7	S N7	S N6
Vestside	W N10	W	W

Der er næppe grund til at betvivle forslaget til skov-afdelingerne, som er fremsat i »Nordsjællands Skove gennem 200 år«. Men logikken synes at svigte, når man ser på indskrifterne og den måde afdelingerne er udlagt på. Indskrifterne på stenene A og B er ens (bortset fra at numrene på B er 2 højere end på A), men afdelingsgrænserne er ikke udlagt på samme måde. Hvis indskrifterne og afdelingsgrænserne følger et konsekvent system, må der have været endnu en sten syd for A, enten ved Mølleåen eller inde i Dyrehaven. Det vil så betyde, at afdelingerne 6 og 10 får et andet udseende. Det har dog ikke været muligt at finde flere end de omtalte sten, og det er jo heller ikke sikkert, at nutidens logik er den samme som den, der var fremherskende i 1700-tallet.

Jægersborg Hegn var en del af »Jægersborg Dyrehaves Revir«, som strakte sig fra Jægersborg Hegn i nord til Klampenborg i syd. Stykket var opdelt i 11 nogenlunde ligeliniede hovedafsnit, og endnu er der bevaret fire sten med indhuggede numre, som markerer grænserne mellem afsnittene 6, 7, 8, 9 og 10.[23]

Efter von Langens død i 1776 blev forstordningen stillet i bero i 20 år, men aldrig genindført. De af von Langen uddannede skovfolk prægede

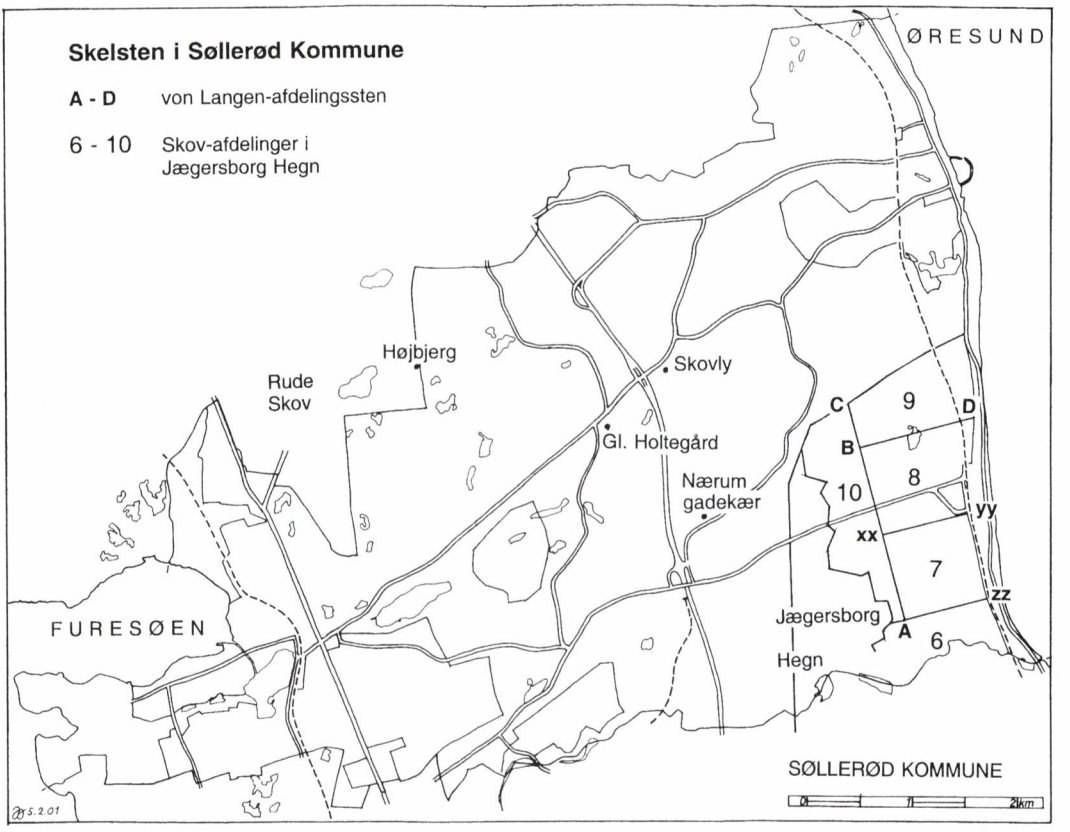

dog udviklingen, især under landboreformernes udskiftninger, hvor der blev byttet områder mellem skov og mark, så skovene blev sammenhængende. Der blev også bygget stendiger omkring skovene, dels for at holde husdyrene ude og dels for spare på træ til hegnene. Mange af skovene fik navne der endte på »hegn« f. eks. Trørød Hegn og Jægersborg Hegn.

Fredskovsforordningen 1805

Problemet med at skaffe træ bl.a. til flåden var dog stadig aktuelt i begyndelsen af 1800-tallet, men med *Fredskovsforordningen af 1805* blev det fastlagt, at det der var skov i 1805 skulle forblive at være det, den såkaldte Fredskov. Det virkede, den danske skov blev reddet, så at sige på målstregen, og det træ, der blev plantet efter tabet af flåden til englænderne i 1807, blev aldrig anvendt til formålet, da jernskibe efter 1850 begyndte at afløse træskibene. Endnu kan man endda se enkelte af de træer, som von Langen lod plante – i Geelskov f.eks. en eg, en bøg og en ægte kastanje i den sydlige del af skoven.[24]

1 P. Chr. Nielsen: Den nordsjællandske Vildtbane. Historisk Årbog, Gladsaxe 1975. Jfr. Eiler Worsøe: Jonstrup Vang. Historien om et skovlandskab fra middelalder til nutid, 1988, s. 24-25. Generelt om jagt og vildtbaner i Danmark, C. Weismann: Vildtets og Jagtens Historie i Danmark, 1931.

2 Jfr. C. Weismann: Vildtet i Jægersborg Dyrehave, 1929.

3 *Videnskabernes Selskabs kort*, Københavns Amt 1766, 1:80.000. Genudgivet af Kort- og Matrikelstyrelsen.

4 C. Weismann, 1931, s. 295ff.

5 Kirsten-Elizabeth Høgsbro: Vildtbanepæle, i Antikvariske studier 1977, s. 252 og 255.

6 C. Weismann, 1931, s.186.

7 C. Weissmann, 1931, s. 181-82.

8 C.Weissmann, 1931, s.195.

9 jfr. Kirsten-Elizabeth Høgsbro, 1977, s. 258.

10 Geodæt Kurt Christensen, der engagerede sig i fundet af stenen i 1987, tolkede stenens indhuggede bogstaver til ARL, der skulle henvise til Ahlefeldt, Rosenkrands og Lund: De tre herrer underskrev omkring 1760 en række forordninger om skovenes indhegning. Stentyveriet og stenens genopdukken er omtalt i Politiken 5.8. og 2.9. 1994 og i Det Grønne Område 28. 6. og 21. 9. 1994.

11 Af Ejler Nystrøms bog »Søllerød Sogn i Fortid og Nutid«, 1911, fremgår det af et notat på side 257 at: *»det formodentlig er Skelsten, der er fundne ved Nærumgaard og ved Holtegaard; de bærer Frederik V's kronede Navnechiffer. En er opstillet i Børnehjemmets Have paa Nærumgaard, en anden på Skovly«.*

12 Jfr. læserbrev af Ole Rafn »Hundekirkegård?«. Det Grønne Område, 16. januar 2001.

13 Jfr. C. Weismann, 1931, s. 224 ff.

14 Jfr. Lars Erik Storm: Kromanden, præsten, konferensråden, digteren og nogle uheldige bønder. Striden om Nærum kro i 1790'erne. Søllerødbogen 1995, s. 7 ff. Om Vognmandsgården, se Jørgen Andersen-Nærum: Barndom i Nærums gamle Vognmandsgård. Søllerødbogen 1980, s. 32 f.

15 Jfr. note 11. – På Frilandsmuseet i Lyngby står en sten foran et levende hegn. Den betegnes: *»Skelsten, Virum, Sjælland«.* På stenen er indhugget årstallet 1757 og herunder bogstaverne I R S B. Selv om stenen er noget mindre (64 cm høj), er det nærliggende at sammenligne den med Nærumstenen og hermed også opfatte denne sten som værende en skelsten.

16 Ejerne fortæller, at de for mange år siden har købt stenen hos produkthandler Tage Pedersen, Skovvej 4 (nuværende Skovgærdet) i Holte. De har selv foretaget opmaling i grønt af de øverste indhugninger, hvorimod »J F S« har den daværende sorte farve.

17 Ejere af interessante sten (og andre interesserede) har ofte henvendt sig til Søllerød Museum for at få en forklaring på stenenes betydning. Som det ses, er det ikke helt let at finde gode forklaringer på de mange mærkelige sten rundt omkring. Hvis læserne har synspunkter og viden om disse – og andre sten – modtager museet gerne meddelelser herom.

18 Se f.eks. Erik Oksbjerg: Rude Skov og det tidligere overdrev, 1989, s. 85ff og s. 111ff.

19 Hovedværket om Gram og von Langens indsats er E. Laumann Jørgensen og P. Chr. Nielsen: Nordsjællands skove gennem 200 år. Den Gram-Langenske forstordning, 1946.

20 E. Laumann Jørgensen og P. Chr. Nielsen, 1964, s. 145-46. Jfr. også Howard Grøn: Kartografiske Træk af Geels skovs Historie 1763-1927. Søllerødbogen 1945, s. 9 ff.

21 Svend Balslev: Georg Christian Hilker, Søllerøds første førster. Søllerødbogen 1996, s. 65ff.

22 I Geelskov følger nogle af de nuværende stier og diger von Langens netværkssystem. I Kirkeskoven (ved skovfogedhuset) står en sten med indskrifter. Den er flyttet hertil fra toppen af Geels bakke. Det er sandsynligvis en afdelingssten fra von Langens tid. Stenen er gengivet i *Skovene omkring Søllerød*, Søllerød Museum 1984, s. 9.

23 Jfr. E Laumann Jørgensen og P. Chr. Nielsen, 1964, s. 75 f. På det i bogen gengivne kort, s. 78, ses fire afdelingssten markeret benævnt A, B, C og D.

24 I en artikel i Søllerød Tidende *På tur i Geelsskov med kyndig eskorte* omtaler skovfoged Tage Lauritsen træerne. Dato ukendt, formentlig omkring 1980. Jfr. også Nina Fabricius m.fl.: Skovene omkring Søllerød – om skovdrift og arbejdsliv, Søllerød Museum 1984, s. 9ff.

Sten langs Søllerøds veje

Milepæle, kilometersten med mere

Af Jens Johansen

En genfunden milepæl fra Ole Rømers tid på Strandvejen nær Rolighed og Lokeshøj i det tidlige forår 2000 har vakt interessen for de ikke så få fint hugne sten, der står langs vejene i Søllerød. Forfatteren, der er vicemuseumsinspektør i Søllerød (f. 1934), har tidligere skrevet om den genskabte 2-milepæl ved Kongevejen i Søllerødbogen 1996. Han har også skrevet et kapitel om »Milepæle i Danmark« i det vejhistoriske skrift »Braut«, som ligeledes udkom i 1996.

OLE RØMERS STEN

Enevældens indførelse i 1660 betød, at kongen (staten) fik mulighed for at få bragt orden i landet. Det var også højst nødvendigt efter de ødelæggende krige med Sverige frem til 1660, og den anden enevoldskonge, Christian den Femte (1670-1699) fik f.eks. gennemført »Chr. 5s Danske Lov« (1683) og en opmåling af landets landbrugsjord, som vi i dag kender som »Christian den Femtes Matrikel 1688«, desværre uden en egentlig kortlægning. Få år senere fik han sin dygtige embedsmand, astronomen *Ole Rømer* (1644-1710) til at fastlægge et system af mål og vægt,[1] der derefter bl.a. kunne anvendes til en opmåling af landets veje. En sådan lod kongen Ole Rømer udføre fra 1691 til 1697. Et af resultaterne blev et kort betitlet »Alle store Weyes Maaling og Afdeling udi Selland, Jylland oc Fyen, Slesvig, Holsten og Stormarn 1697« – der er altså tale om, at kun de store veje blev målt og »Afdelt« (dvs. inddelt i mile). Ved opmålingen skulle samtidig opsættes pæle på små jordhøje, omgivet af kampesten for hver kvarte mil. Hver hele mil skulle markeres med et tal visende afstande fra den by, hvorfra der måltes, og imellem disse skulle opstilles pæle med en, to eller tre fordybninger for hver kvarte mil. De første pæle har været af træ, og de skulle senere erstattes af pæle af sten med den omtalte markering.[2]

Kongevejen og Strandvejen

Datidens Søllerød Sogn (= nutidens Søllerød Kommune) passeres af to af kortets »Store Weye«, nemlig af den Kongevej, som Frederik den An-

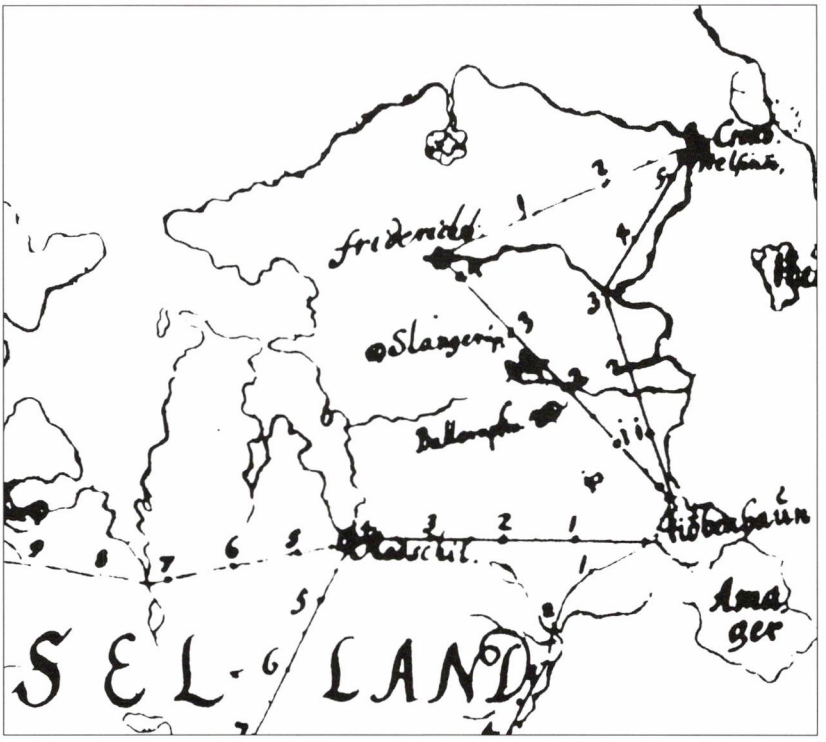

Udsnit af Ole Rømers kort »Alle store Veyes Maaling . . « 1697. Kortet er udført ca. 70 år før de første egentlige opmålinger fandt sted, hvorfor Nordøstsjællands form ser lidt ejendommelig ud. Men de målte veje, som ideelt er tegnet som lige linier, viser dels »de store veje«, dels afstandene i mil fra København. På Strandvejen er markeret »2« lidt nord for Mølleåen, og på Kongevejen »2« lidt øst for Furesøen.
Her gengivet efter E. Draibys »Gamle danske Milepæle«.

den lod anlægge i 1580-årene og af vejen i strandkanten – Strandvejen. Begge disse veje ses på Ole Rømers kort, og på begge veje ses »2« (mil) der hvor kommunen med kortets skitsemæssige karakter må ligge.

Ole Rømers 2-milepæl i Holte

På Strandvejen findes i sydenden af Struckmann-parken en sten fra Rømers tid, nemlig den, der blev (gen)fundet i foråret 2000.[3] Den har een tydelig fordybning – den skulle markere en kvart mil. Der er med stor sandsynlighed tale om den første kvarte mil efter at to mil fra København var passeret i det sydlige Skodsborg. 2-mile-stenen findes næppe mere.

Ved et lykkeligt tilfælde findes endnu en af Ole Rømers milepæle i kommunen, nemlig 2-milepælen opstillet ved Frederik den Andens Kongevej. Allerede Frederik den Anden lod anlægge »kongeveje« i 1580'erne og blandt dem en vej mellem København og Frederiksborg. I forbindelse med disse veje omtales milepæle for første gang her i landet. Rømers 2-mile-sten er fundet ganske nær ved vejens passage af overgangsstedet over det sumpede område mellem Vejlesø og Søllerød Sø. Stenen står i dag i en privat have, men det er håbet, at dette sjældne klenodie kan blive gen-

(2)¼ milestenen fra Ole Rømers tid i hækken ved Strandvej 303, fotograferet den 23.3.2000. På den modsatte side af vejen anes Lokeshøj. Stenen står på flere måder forkert: I vejens vestside, med markeringen vendt fra vejen – og langt fra et »¼-mil-sted«. Stenen er allerede omtalt af Eivind Draiby i »Gamle danske Milepæle«, men først nu, ved hækkens tilbageklipning, er den blevet så synlig, at man er blevet opmærksom på dens eksistens.

Til venstre »Rømer«-2-milesten ved Kongevejen i Holte. Til højre »Rømer«-¼-milesten ved Strandvejen i Skodsborg. Opmålt af Jens Johansen. Mål 1:20.

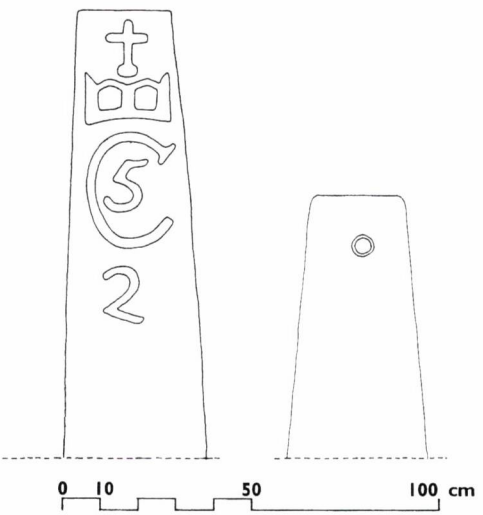

2-milestenen med Christian den Femtes monogram, fra Ole Rømers opmåling i slutningen af 1600-tallet. Den må være flyttet i forbindelse med anlægget af den nye Kongevej i 1765, hvor der blev sat anderledes prægtige milesten op. Men denne er dog en skønhed, og den eneste intakte, der kendes. Fotograferet den 7.4.1997.

opstillet så nær den oprindelige plads som muligt. Der kendes kun een anden af den type, nemlig på Frilandsmuseet, men den mangler den øverste del af kronen og korset øverst.[4] På et manuskript til Videnskabernes Selskabs kort fra 1764[5] er markeret »Mile Pæl« netop på dette sted – netop denne milepæl. Forhåbentlig vil pælen blive opstillet nær dette sted (nær Søllerød Rådhus) inden længe.

CHAUSSÉERNE

Marmillods nye veje

Med den statslige interesse for at fremme landets økonomiske liv i midten af 1700-tallet, opstod også ønsket om at få anlagt gode veje. Man indkaldte den schweizisk-franske vejingeniør *François Marmillod* (1720-1786) til at forestå opbygningen af gode veje.[6] Han anvendte sine erfaringer fra Frankrig, som dels bestod i selve vejbygningen, dels i linieføringen. Hans

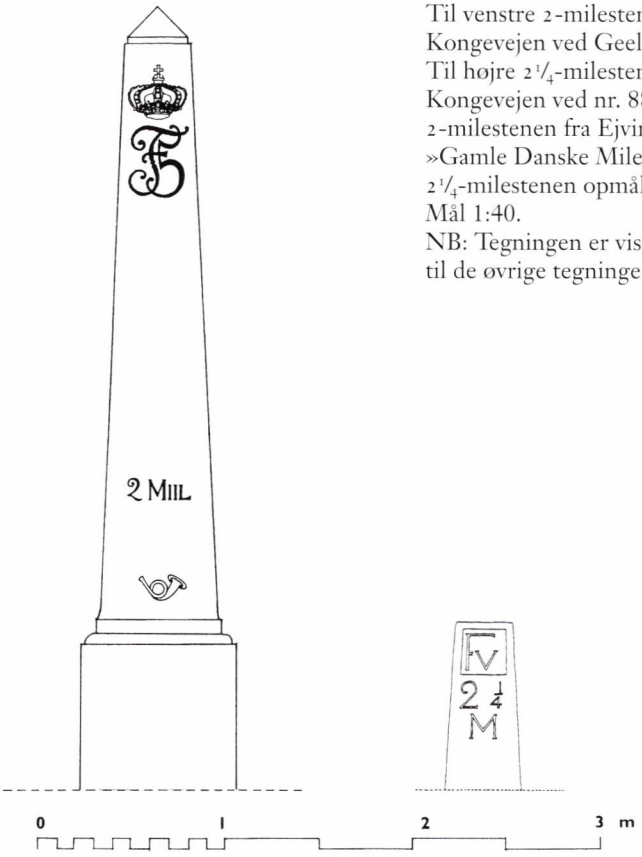

Til venstre 2-milestenen fra 1778 på Kongevejen ved Geelsskov.
Til højre $2\frac{1}{4}$-milestenen fra 1778 på Kongevejen ved nr. 88.
2-milestenen fra Ejvind Draibys »Gamle Danske Milepæle«, side 48, $2\frac{1}{4}$-milestenen opmålt af Jens Johansen.
Mål 1:40.
NB: Tegningen er vist i halvt mål i forhold til de øvrige tegninger.

veje blev anlagt i en udgravet vejbane, fyldt med større sten, igen fyldt med mindre skærver, hvorpå grus blev spredt ud over. Langs vejene blev gravet grøfter til afvanding. Vejene blev anlagt så vidt muligt efter rette linier. De blev samtidig forsynet med mile*sten* efter nogenlunde samme principper som Ole Rømers, men i mere prægtig udførelse. Den første strækning fik helmilesten udformet som høje obelisker hugget i norsk marmor, mens halv- og kvartmilestenene var mindre. Alle forsynet med den rette afstand fra udgangspunktet samt kongens og postvæsenets monogram. Den første af de nye chausséer blev anlagt fra Vibenshus mod Rudersdal og videre mod Hirschholm og Fredensborg 1764-1767 – en art prøvestrækning – . Anlægget vakte tilfredshed, og i de følgende ca. 75 år blev hele landet forsynet med de nye gode – lige – veje. På prøvestrækningen blev en af de fornemme milesten rejst ved sydskellet for Geelskov:

2-milestenen, oprindelig rejst 1778 ved Kongevejen nær Geelsskovs sydgrænse. Den var hugget i en lidet holdbar norsk marmor og smuldrede bort i midten af 1900-årene. En rundhåndet gave gjorde det muligt at genfremstille den i 1996. Den første milesten var indrammet af en lav bøgehæk, nu står den på den stensatte plint, der er anlagt som følge af at terrænnet er ændret ved vejens udvidelser. Chausséens lige forløb over bakken er bibeholdt. Fotograferet den 5.10.2000.

En 4 meter høj obelisk for 2 mil. Den oprindelige 2-milesten forvitrede i 1940'erne, men den er blevet genskabt og nyopstillet på det oprindelige sted i 1996 som en gave fra en lokal borger.[7] 1,88 km nord for står $2^1/_4$-milestenen lidt nord for Kastanjevej. Den er af granit og er måske en Ole Rømer-sten med ny indhugning.

De to sten på Kongevejen indgår i en næsten komplet række milesten fra København til Fredensborg – og senere til Frederiksborg og til Kronborg. På Strandvejen findes også enkelte sten, også selv om den ikke blev »chaussée«, men der er ingen bevaret på strækningen fra Mølleåen til Vedbæk i Søllerød Kommune.[8]

2 1/4-milestenen ved Kongevejen 88, nær Kastanjevej, rejst 1778. Den er hugget i granit, som har været mere holdbart end marmor. Måske har den endda tidligere båret en fordybning, som en Ole Rømersten for 1/4-mil. Trods vejudvidelser står den stadig i en lille niche i haven nr. 88, men nichen er nu forsynet med bænke og affaldsspand (skjult bag stenen). Fra tid til anden fornyer vejvæsenet den røde bemaling. Fotograferet den 5.10.2000.

KILOMETERSTEN

Med indførelsen af metersystemet i 1907 stod man landet over med fornemme gamle milesten, som viste noget fortidigt og derfor forkert. Nogle foreslog at genanvende dem som kilometersten (hvilket f.eks. skete på Fyn og i Thy), men i 1911 foretog Nationalmuseet en fredning af de bedste, og nu er alle sådanne sten fredet efter naturbeskyttelsesloven.[9]

Ved et lidt særpræget samarbejde mellem en række amtsvejinspektører, Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse og Akademisk Architektforening og på initiativ af arkitekten Knud V. Engelhardt, afholdtes i 1909-10 en indbudt konkurrence om udformningen af kilometersten.[10] Arkitekten P. V. Jensen-Klint (som senere blev arkitekt for bl.a. Grundtvigskirken) vandt, og det er hans forslag, der i de følgende år blev opsat langs landevejene på Sjælland, og som vi i Søllerød Kommune kan se langs

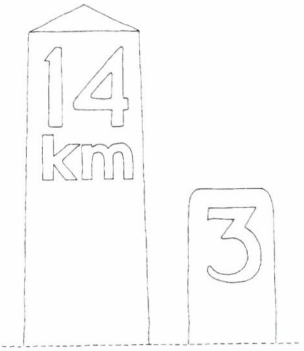

14-km-sten ved Kongevejen ud for Geels Gård samt 300-meter-sten på Kongevejen ved Geelsskov. Opmålt af Jens Johansen. Mål 1:20.

Kongevejen og Strandvejen. De er hugget i granit, er ca. 90 cm høje med kvadratisk tværsnit (ca. 30×30 cm). Indskriften (tal og km) er hugget med en bred og dyb »streg«, som derefter er malet højrød. Stenene for 10, 20, 30 km osv. er større end de øvrige og sommetider forsynet med fyldigere tekst såsom »20 km FRA KØBENHVN, 13,89 KM FRA HILLERØD« (stenen står i Birkerød).

Km-sten på Kongevejen

Langs Kongevejen ses 14 km-stenen lige på kommunegrænsen ved Geelsgård, 15-km-stenen på Geels Bakke før Rådhuset, 16 km lidt nord for Grünersvej og 17 km ved Rudegård Stadion. Dertil kommer flere »100 meter«-sten, i form af små sten med tallene 2, 4, 6, 8, idet det normalt kun er hver 200 meter, som er angivet. En 3(00)-meter sten findes dog ved 2-milepælen ved Kongevejen.

Km-sten på Strandvejen

På Strandvejen findes 14-km-stenen lige nord for Mølleåen, 15-km-stenen på bakken lidt syd for Palæet i Skodsborg, 16 km nedenfor Skodsborgparken, 17 km ved Struckmannparken, 18 km i det sydlige Vedbæk (ved Rosenlund) og 19-km-stenen overfor Gøngehusvejs udmunding i Strandvejen. Den sidste sten er den store sten for 20 km, som står ved Strandvej 482. Den italiensk-inspirerede villa på dette sted blev oprindeligt navngivet efter denne sten: »Villa Venti«, men navnet er nu gået i glemmebogen. Den 2¼ meter høje 20-km-sten står i et lille indhak i haven med to flankerende sten forbundet med en tung kæde. Også langs Strandvejen står flere 200-meter-sten.

0-km-stenen ved Østerport

Mens 0-punktet for *mile*pælene langs Kongevejen med stor sandsynlighed var den indvendige side af Nørreport, og Strandvejen måltes fra den tilsvarende indvendige side af Østerport, er begge vejes *kilometer*måling udmålt fra Østerport. 0-km-stenen ses i dag ved Østerport Station, overfor Den Fri Udstilling og dens tekst oplyser: NÆR VED DENNE STEN STOD ØSTERPORT / »FRA STENEN« MAALES VEJENE MOD RUDERSDAL OG RUNG-

Sten for 200 meter ved Strandvejen i det nordlige Vedbæk. Normalt angives kun hvert andet hundrede meter (2, 4, 6, 8), men andre kan også ses. Opstillet omkring 1915. Fotograferet den 31.8.2000.

Kilometer-sten for 19 km ved Vedbæk Strandvej overfor Gøngehusvej. Den er rejst omkring 1915, efter udkast af P. V. Jensen-Klint. Sten af denne type findes over det meste af Sjælland. Ofte står der en moderne plast-pind foran med den samme oplysning (samt et par andre vejtekniske oplysninger). Men ikke i Søllerød Kommune. Fotograferet den 27.8.2000.

20-km-stenen ved Vedbæk Strandvej 482. Opstillet omkring 1915. Fotograferet den 5.1.2001.

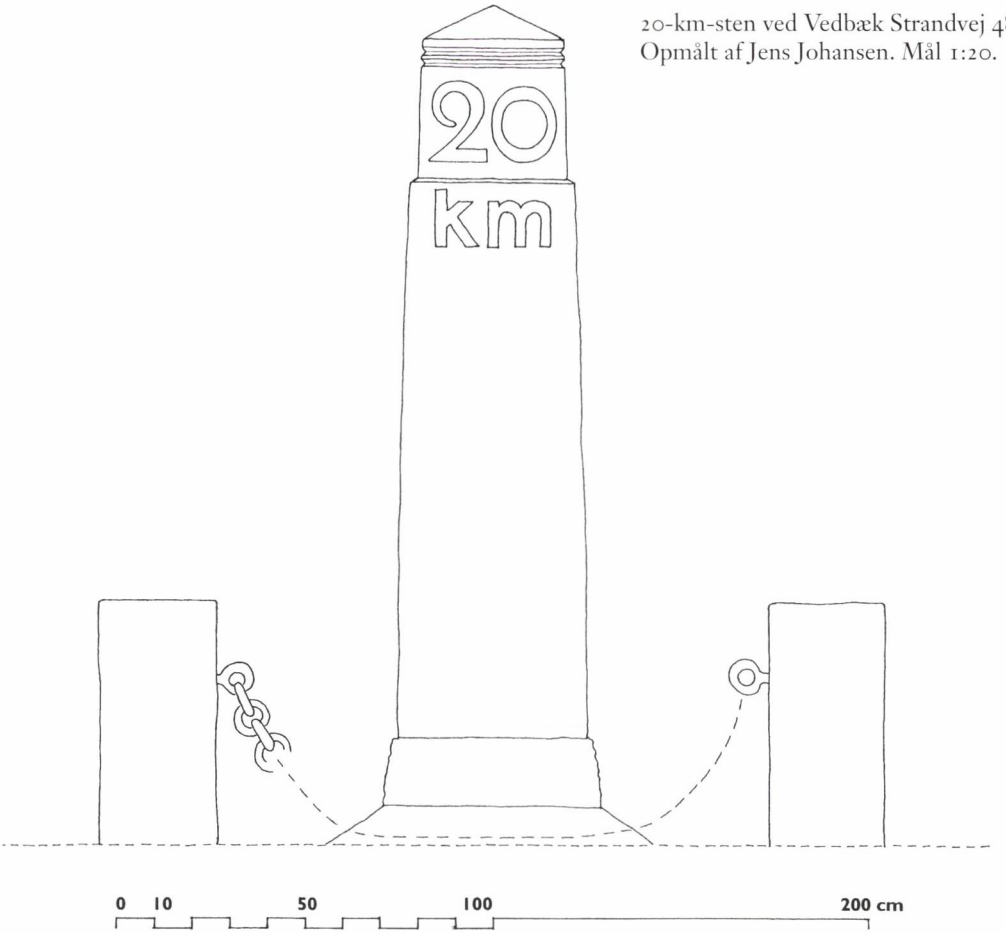

20-km-sten ved Vedbæk Strandvej 482. Opmålt af Jens Johansen. Mål 1:20.

STED. På stenens tre andre sider står km-målene til de byer, vejene når. 0-punkt-stenene (der står tilsvarende ved Nørreport, på Rådhuspladsen og ved Christianshavns vold) er øverst prydet med Københavns byvåben på de to sider og med det lille rigsvåben (tre løver og ni hjerter) på de to andre.

Kilometersten af de omtalte typer blev kun opstillet på Sjælland, hvor man lige akkurat kunne få anledning til at opstille 100-km-sten to steder, nemlig nær Korsør (ved landevejen nær Ormeslev) og ved Kalundborg (ved landevejen nær Ubberup). Meget flotte sten med det lille rigsvåbens tre løver fint udhugget og malet blå, udfyldt med ni røde hjerter under »100 km« malet højrødt.

GRÆNSESTEN

Den, som passerer Søllerød kommunes grænser kan ved de fleste veje se såkaldte *kommuneskelsten*. De er af grå granit, ca. 80 cm høje, med kvadratisk tværsnit (30×30 cm) og forsynet med tekst. På to modstående sider står KOMMUNEGRÆNSE, på den der vender mod vejen står f.eks. LYNGBY-TAARBÆK / SØLLERØD – med pil angivende retningen for de to kommuner. I Søllerød Kommune står de i sydgrænsen (mod Lyngby-Taarbæk Kommune) på Parcelvej, på Kildevældsvej, ved Kongevejen (Geelsgård), på Skodsborgvej (ved Geelskovparken) og på Strandvejen ved Mølleåen (ud for Strandmøllen). Ved nordgrænsen står de to steder: På den nordlige Gl. Holtevej og på Gøngehusvej, hvor de markerer skellet mod Birkerød Kommune (og Frederiksborg Amt). Mærkeligt nok står kun »SØLLERØD« på disse to sten, mens »BIRKERØD« er udeladt – der må have været problemer med at dele betalingen.

Kommuneskelstenene er rejst i 1934 i et samarbejde mellem de to kommuner Lyngby-Taarbæk og Søllerød på Lyngby-Taarbæks initiativ.[11] Derfor vil man også kunne finde sådanne sten ved Lyngby-Taarbæks sydgrænse – mest kendt er måske dén, der står på Strandvejen ved Staunings Plæne, som markerer grænsen mod Gentofte Kommune. Beslutningen om at opsætte disse sten synes at være truffet af de to kommuner i 1929. De er tegnet af arkitekt *Svend Ulstrup Hansen* i december 1932 og hugget på Karl Hansens stenhuggeri (lige neden for Lyngby Kirke).

Kommuneskelsten ved hjørnet af Kildevældsvej og Kollemosevej mellem Lyngby-Taarbæk og Søllerød kommuner. Skellet ligger imellem hækken og fortovet – og det ses, at Lyngby-Taarbæk ikke er særlig interesseret i at holde fortovet i stand ud for Søllerød-borgeres huse. Til gengæld synes Lyngby-Taarbæk kommune at være flittigere til at male deres del af skelstenens tekst op. Fotograferet den 26.10.2000.

Kommuneskelsten i den nordlige del af Gl. Holtevej mellem Søllerød og Birkerød kommuner. Da skelstenen blev sat op var Birkerød kommune tilsyneladende ikke interesseret i at være med – Birkerøds navn er i hvert fald ikke med på stenen. Senere har Birkerød taget revanche med et moderne skilt. På den anden kommuneskelsten mod Birkerød på Gøngehusvej er Birkerød heller ikke med på stenen. Fotograferet den 26.10.2000.

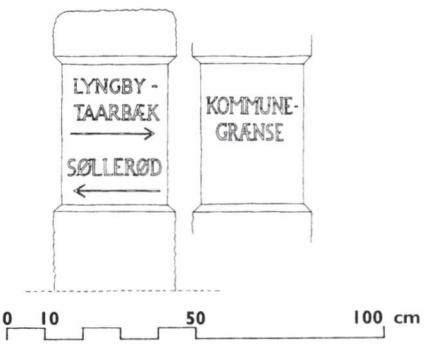

Kommuneskelsten på Kongevejen ved Geels Gård. Opmålt af Jens Johansen. Mål 1:20.

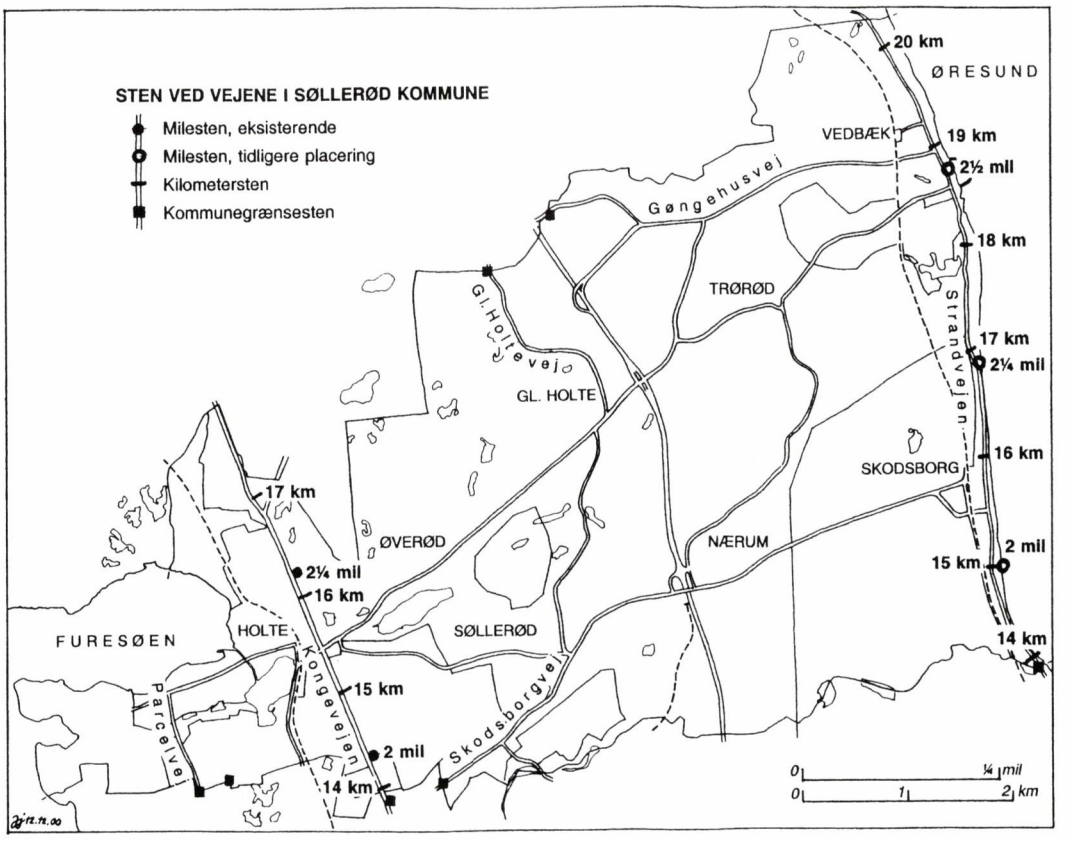

På kortet ses blandt andet, at »vejstenene« samler sig om de store gamle veje – Kongevejen og Strandvejen – . Det ses også, at kommuneskelstenene ikke er ganske konsekvent opstillet, der »mangler« et par stykker. Kortet er tegnet af forfatteren.

Mens den vejfarende kan glæde sig over (eller blive distraheret af) såvel milepæle som kilometersten i mange udformninger langs de gamle landeveje, savnes noget tilsvarende ganske på nutidens store nye veje – motorvejene. Dér kan man i stedet få dén besked, at »Nærum ligger ved afkørsel 14, hvor man også ser det store lyseblå teletårn«.

LITTERATUR OG KILDER

Draiby, Ejvind: *Gamle Danske Milepæle*, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, 1990.

Johansen, Jens: *Milepæle i Danmark*, artikel i »Braut«, Nordiske Vejhistoriske Studier nr 1, 1996, side 105-120.

Johansen, Jens: *To Mil fra Nørreport*, artikel i »Søllerødbogen«, 1996, side 84-92.

Jørgensen, Steffen Elmer: *Inspektør Marmillods fortrædeligheder*, artikel i »Braut«, Nordiske Vejhistoriske Studier nr 1, 1996, side 121-142.

Jørgensen, Steffen Elmer: *Fra Chaussée til motorvej*, Dansk Vejhistorisk Selskab, ventes udgivet i 2001.

Kilometerstenene, artikel i »Forskønnelsen«, 1. Aargang, 1911, side 14 (om 0-punktstenene af P.V.Jensen Klint).

Konkurrencen om kilometersten, artikel i »Architechten«, 1909-10, side 208-212.

Tak til *Jeppe Tønsberg*, Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune for oplysninger om kommuneskelstenene.

NOTER

1 Ole Rømer fik systematiseret ældre tiders måleenheder til: 1 mil = 4.000 favne á 3 alen á 2 fod. 1 fod blev sat til 12 tommer á 12 linier. 1 mil fik en længde svarende til nutidens 7,5325 km. 1 favn var da 1,8 meter; 1 alen = 63 cm og 1 fod = 31 cm. Med hensyn til vejlængders udmåling blev en kvartmil = 1,88 km.

2 Ole Rømers milepæle/milesten er nærmere beskrevet i »Gamle Danske Milepæle« af Ejvind Draiby, side 21 ff.

3 Den genfundne kvartmilesten har i mange år stået i en hæk ved *Roligbed*, Strandvej 303, i den forkerte side af vejen og med bagsiden mod vejen. Man kan ikke sige, at den var ukendt, idet Ejvind Draiby i »Gamle Danske Milepæle« har registreret den med løbenr. S.52 (side 128). Men den kom til syne ved en kraftig beskæring af hækken i det tidlige forår 2000 og derved »genfunden«. Flytning af stenen til Struckmannparken er planlagt og forventes at finde sted i foråret 2001 – mens disse linier går i trykken.

4 Frilandsmuseets 1-mile-sten af Rømer-type er omtalt og afbildet ved opmåling i »Gamle Danske Milepæle« side 24 – og pryder såvel bogens for- som bagside. Desuden i Frilandsmuseets Vejleder ved nr. 61.

5 »Charte over Landmaalings Operationer foretagne efter det Kongelig Videnskabs Societets høye Ordre udi Sokkelunds, Smørum og Ølstykke Herreder af T. Bugge Aar 1764«, som findes i Kort- og Matrikelstyrelsen.

6 Jean Marmillods tid i Danmark er udførligt fortalt af Steffen Elmer Jørgensen i artiklen »Inspektør Marmillods fortrædeligheder« i skriftet »Braut« fra 1996, side 121-142.

7 I artiklen »2 Miil fra Nørreport – Milepælen i Geels skov, 1778 og 1996« i Søllerødbogen 1996, side 84-92 fortælles nærmere om genrejsningen af 2-milestenen.

8 I skriftet »Braut 1« (1996) findes en oversigtsartikel om »Milepæle i Danmark«, side 105-120 af Jens Johansen.

9 Overgangen fra mile- til kilometersten er omtalt mere udførligt i »Gamle Danske Milepæle« af Ejvind Draiby, side 117-118.

10 Konkurrencen og dens resultater er omtalt i tidsskriftet »Forskønnelsen«, 1. årgang (1911) side 14. Også i tidsskriftet »Architekten«, 1909, nr 10, side 208-212. Knud V. Engelhardts indsats er mere omfattende omtalt i bogen »Knud V. Engelhardt – Arkitekt & Bogtrykker – 1882-1931« af Erik Ellegaard Frederiksen, 1965, side 21-24, rigt illustreret.

11 I Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune findes såvel oplysninger som tegninger til kommuneskelstenene. De blev dog ikke hugget helt efter tegningerne.

Frydenlund på Auktion

Kongens salg af slottet i 1793

Af Svend Balslev

Da Svend Balslev i 1994 skrev artiklen om CAROLINE MATHILDES SØLLERØD *1771 fandt han stof til en artikel om Frydenlunds skæbne i en dramatisk periode efter Caroline Mathildes tid. Artiklen beretter om kronens salg af lystslottet til den svenske eventyrer og flygtning C. A. Bohemann. Salget gav samtidig anledning til en omhyggelig registrering af Frydenlunds herligheder i slutningen af 1700-tallet.*

Svend Balslev, f. 1922, landinspektør, ansat i Matrikeldirektoratet 1950-1989, leder af Matrikelarkivet 1971-1976, kontorchef 1974-1989. Svend Balslev har skrevet en række artikler i Søllerødbogen: I 1972 om »Utrykte kort, som findes i Matrikelarkivet«, 1991 om »Landmåler Balle i Søllerød«, 1994 om »Caroline Mathildes Søllerød 1771« og i 1996 om »Georg Christian Hilker«. Han er desuden forfatter til biografiske værker om landmålere, forstkandidater og skovfolk.

Oprindelsen til slottet Frydenlund var en bondegård under Trørød bylav. Som fæstegods under Roskildekirken kom gården sammen med resten af landbrugsjorden i Trørød og på Søllerødegnen i øvrigt under kronen ved reformationen 1536. I forbindelse med svenskekrigen 1658 blev alt krongodset i Trørød pantsat til private, men allerede indløst den 9.3.1662. Herefter indtrådte en omskiftelig tid, hvor en af Trørødejendommene blev frasolgt og omdannet til kobbermølle. Ejendommen returnerede til kronen i 1683, og Christian 5. lod indrette et beskedent jagtslot på stedet. Få år senere blev jagthytten, som den retteligt bør betegnes, dog bortforpagtet til den senere storkansler, overjægermester Conrad greve af Reventlow.[1] Reventlowslægtens stamfader i Danmark indrettede den som et lyststed, som han, der var tysk født, kaldte Freudenlund. Reventlow døde i 1708, og hans enke, *Sophie Amalia Hahn*,[2] beholdt Freudenlund, hvor hun døde i 1722.

Fr. 4. og familien Reventlow

I foråret 1712 opholdt Reventlows enke sig på en anden af sin mands ejendomme, Clausholm på Djursland, hvor kong Frederik 4. kom på be-

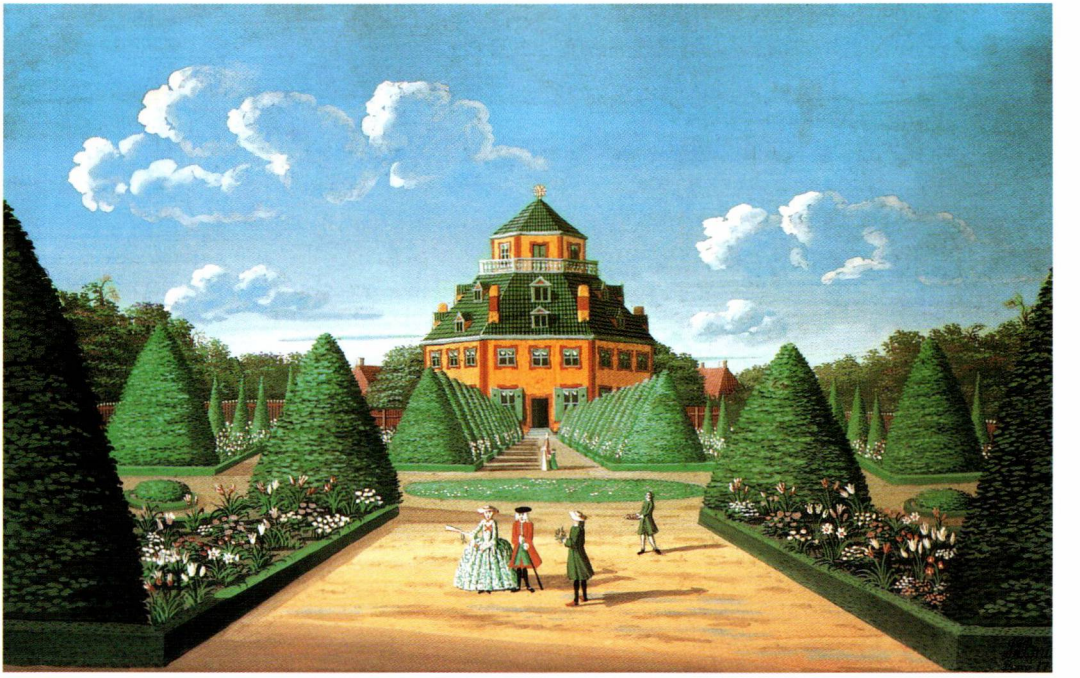

Frydenlund Slot 1741, gouache af Johan Jacob Bruun på Rosenborg Slot. Gouachen blev senere benyttet som forlæg til to andre billeder af Frydenlund, det ene vist i Den danske Vitruvius, bind 2, Tavle 56. De tre billeder er forskellige med hensyn til den viste beplantning og personer.

søg. Han havde ved et maskebal året forinden fået øje på datteren, *Anne Sophie Reventlows* fortræffeligheder. Kongen lod hende bortføre og blev viet »til venstre hånd« med den skønne Anne Sophie, selv om hans dronning endnu levede. Tre uger efter dronningens død i 1721, lod kongen sig vie offentligt til Anne Sophie Reventlow den 4. april 1721, og to måneder senere, den 30. maj, blev hun udråbt til dronning.

Efter moderens død det følgende år overtog kongeparret Frydenlund. Kort efter overtagelsen lod kongen opføre en ny hovedbygning i form af et særpræget ottekantet sommerslot. Det blev overdraget til hofgartner *J.C. Krieger*, der også var arkitekt, at stå for opførelsen af det lille slot, hvoraf en del i øvrigt indgår i det nuværende Frydenlunds hovedbygning. Selve bygningens grundplan var en regulær ottekant med en diameter på ca. 22 m. Om Frydenlunds indretning kan man læse i hofbygmester *Laurids de Thurahs* ufuldendte hovedværk om dansk arkitektur: Den danske Vitruvius fra 1749. Han giver følgende omhyggelige beskrivelse af slottets indretning:[3]

Thurahs beskrivelse af Frydenlund 1749

»Dette sted har tilforn hørt sal. Gros-Cantzler Greve af Reventlow til, men da det siden kom i Højsal. Kong Frederik den Fjerdes hænder, blev Hans Majestæt af den lystige og angenemme egn bevæget, at lade de forrige gamle bygninger afbryde og i deres sted at lade opføre dette lysthus. Det er ikkun lidet og er i figur af en ligesidig ottekant: i midten er en salon, som bekommer sin lysning gennem de øverste tagvinduer; gemakkerne omkring salen i begge etager er hinanden lige, af lige størrelse og alle skæve, siden alle skillerummene går til ottekantens centrum.

Over denne er endnu en anden sal af lige figur som den underste, udvendig rundt omkring omgiven med en åben gang, som på taget er anlagt og med et gelænderværk forsynet; hvad der gør denne sal mest mærkværdig, er den fortræffelige udsigt, som man derfra har både imod land- og imod strandsiden, thi ellers er salen i sig selv om sommeren utålelig varm, siden den har vinduer rundt om på alle sider, så at solen overalt kan kaste sine stråler derpå.

Lyst- såvel som køkkenhaven er artig og net anlagt, og begge har overflødig forråd af de bedste og lækreste arter af frugter. Lysthaven er ziiret med adskillige meget prægtige billeder, blandt hvilke især regnes følgende stykker, som Venus, Prudentia, Fortuna, Diana, Mercurius, Vulcanos, Actæon o.s.v., alle i naturlig størrelse i bly støbte og over forgyldte. Desuden finder man nogle små venetianske masker af bly, støbte og malede efter deres brugelige farver.«[4]

Da Frederik 4. døde 12. oktober 1730, måtte dronning Anne Sophie overdrage alt, hvad hun ejede, til den nye konge, *Christian 6.*, der ikke var hende særlig venligt stemt. Kongen bestemte ved en resolution af 11. november 1730, at Anne Sophie skulle tage ophold på Clausholm, og hun fik som erstatning en pengesum en gang for alle og en årlig pension. Hun døde på Clausholm i 1743.

Harsdorffs tegning til træhuset på Frydenlund.

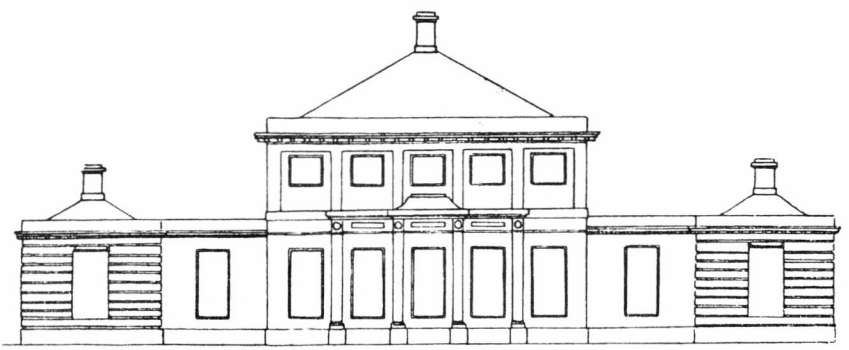

Det ottekantede Frydenlund fra Den danske Vitruvius, bind 2, Tavle 55.

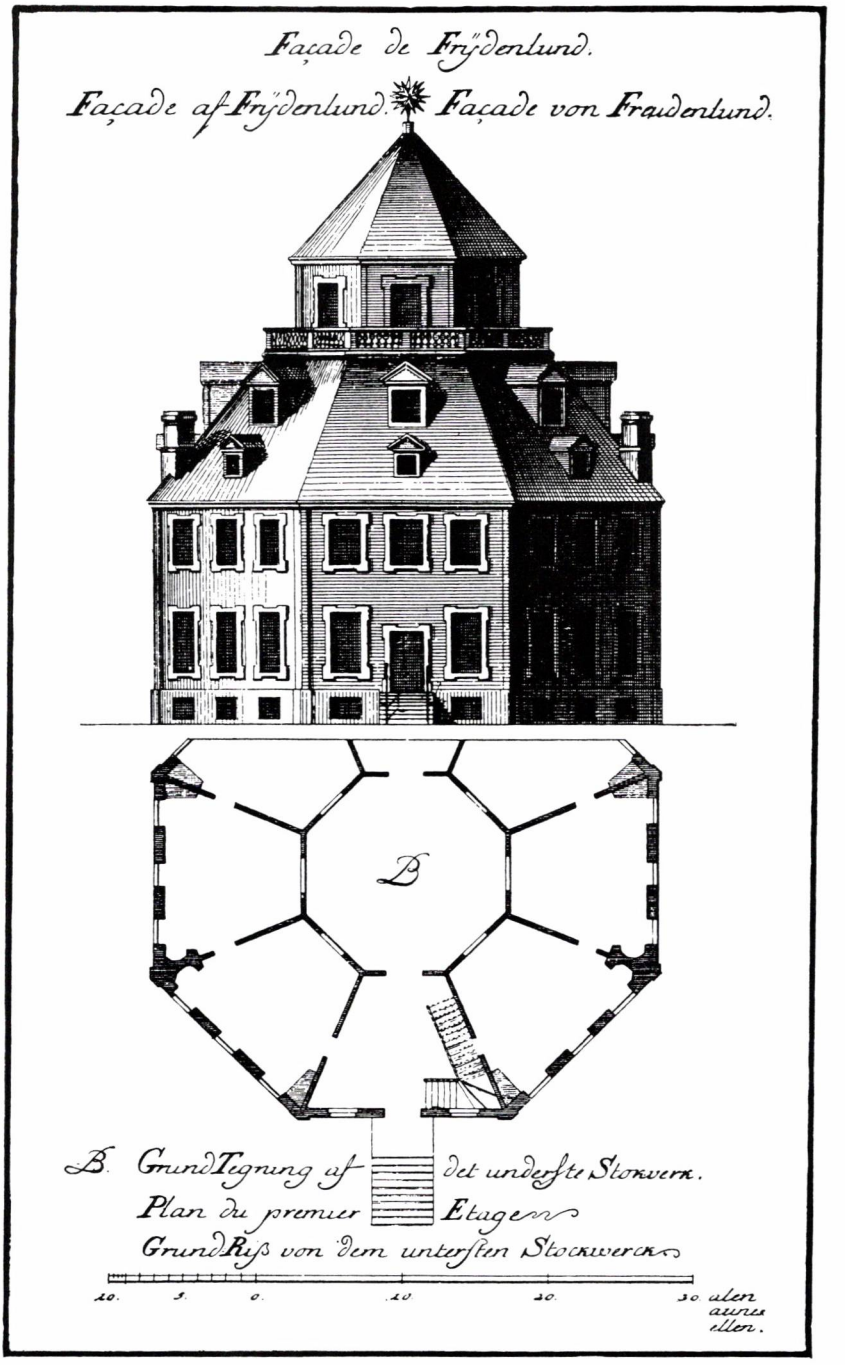

Frydenlund blev atter krongods, og tilhørte de skiftende konger. Ved Frederik 5.s død, besteg Christian 7. tronen den 14. januar 1766. Efter hans formæling med den engelske prinsesse *Caroline Mathilde* senere på året, den 8. november 1766, forærede kongen Frydenlund til dronningen, som hurtigt kom til at holde af det lille sommerslot. Hun ønskede sig dog en ny hovedbygning opført, og hun bad professor i bygningskunst og hofbygmester *Caspar Friderich Harsdorff* tegne den nye bygning. Det blev det såkaldte træhus, som blev opført i den »Lille Dyrehave« syd for Kriegers bygning fra 1720'erne. Så vidt man kan se af kortene og den tegning, Harsdorff havde lavet af det nye palæ på Frydenlund, var selve bygningen tilsyneladende kvadratisk med fire små pavilloner ved hjørnerne. Bygningen blev påbegyndt i 1771, men det er tvivlsomt om den stod færdig da Caroline Mathilde året efter blev styrtet.[5] Hvis bygningen var bevaret i dag, ville man finde den i Skovringens nordlige bue, lidt øst for den gangsti, der forbinder Skovringen med Frydenlundsvej, Skovringen 10 og 12.[6]

Gaven til Caroline Mathilde 1766

Efter opløsningen af kong Christian 7.s og dronning Caroline Mathildes ægteskab faldt Frydenlund tilbage til kronen. Det gik imidlertid ikke godt med Frydenlund, der synes at forfalde mere og mere, og udbyttet af jorderne var heller ikke tilfredsstillende. Det var egentlig kun slotshavens produkter, der gav nogen indtægt til driften af slottet, og de havde også en vis betydning og værdi for hoffet og hofholdningen. Haven blev drevet af den dygtige slotsgartner *Frederik Ludvig Holbøll.* I 1793 blev han imidlertid ansat som gartner ved universitetets nyanlagte botaniske have, og det fik indflydelse på Frydenlunds skæbne.

Frydenlund sættes til salg 1793

Ved en kongelig resolution af 10. juli 1793 bestemtes det, at Frydenlunds slotsbygninger skulle nedlægges og sælges ved offentlig auktion, dvs. at slottets bygninger, de tilhørende haver med de bygninger og træer, der fandtes deri og et græsningsareal skulle afhændes. Skoven skulle dog stadig tilhøre kongen. Det var Rentekammeret, der skulle forberede auktionen, og landmålingskonduktør *Morville* fik som leder af Rentekammerets Landmålingsarkiv i den forbindelse pålagt flere opgaver med hensyn til Frydenlunds jorder m.m. Han skulle sammen med bygningsadministrationen tage til Frydenlund for at få oplysninger om havens grænser, og 3. august 1793 blev han bedt om at fremskaffe et kort over Frydenlunds nuværende tilliggende med henblik på den forestående auktion. Allerede ni dage senere, 12. august 1793, var kortet færdigt.[7] Det viste Frydenlunds areal og havens grænser med navne på ejendommens forskellige dele, fra »Gydehaven« i nord til »Dyrehaven« i syd.

Udover kortet blev der også udarbejdet en beskrivelse af, hvad der fandtes i Frydenlunds haver, og hvad der i det hele taget var værd at hæfte

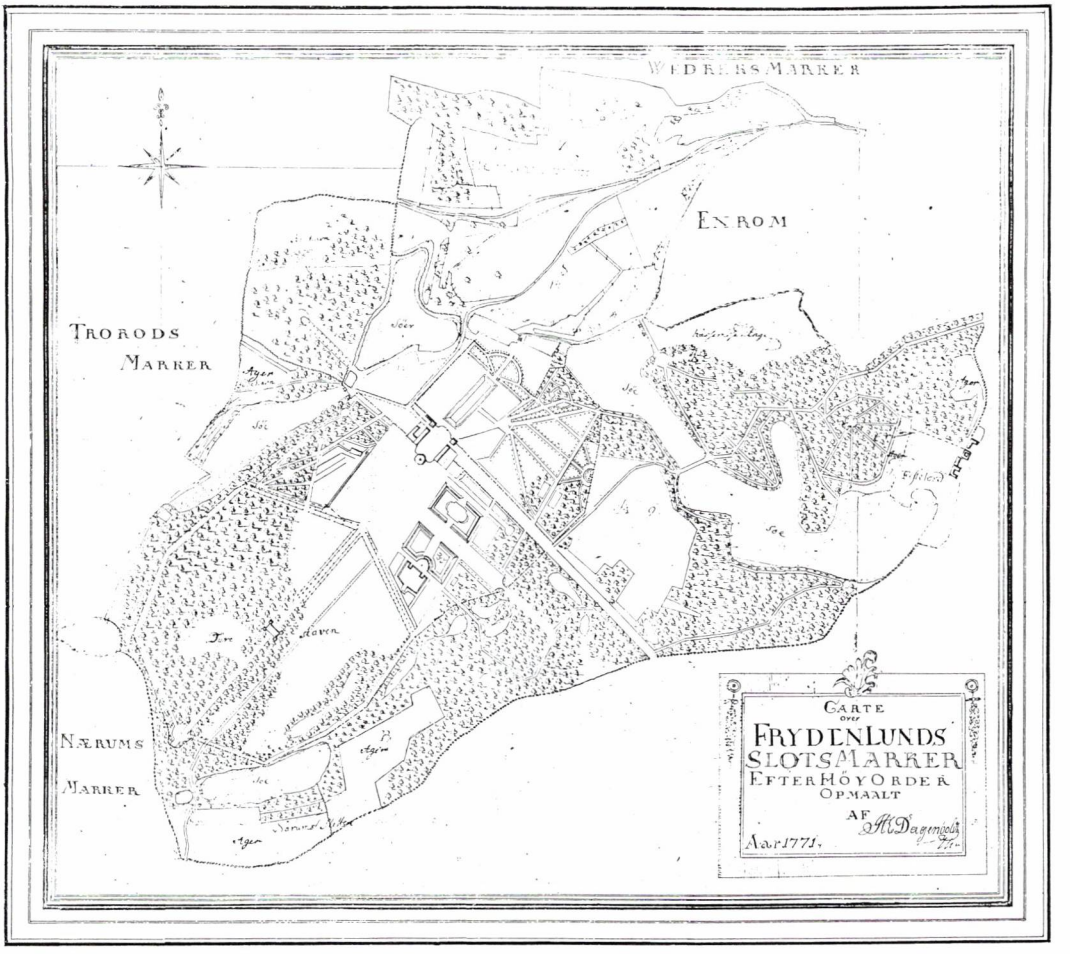

Kort over Frydenlund Slots Marker 1771, opmålt af løjtnant, landmåler *Hans Ernst Dagenboldt*. Kortet viser Frydenlunds tilliggende før der efter Struensee-skandalen blev afstået areal til Trørød Skov, og en stor del af jorderne blev solgt til sammenlægning med det tilgrænsende Enrum. Original 1:4000 (45×49 cm). Matrikelarkivet.

sig ved, hvis man ville byde på auktionen. Redegørelsen for alt, hvad der fandtes på Frydenlund, især i haven, er en meget interessant beskrivelse, der her gengives i sin helhed.[8] Efter nutidens forhold må det siges at være en have med et indhold, som ikke er almindeligt i en dansk have i dag. Det skal dog bemærkes, at der den dag i dag på Frydenlund stadig findes et smukt parkanlæg med spejldam og alléer, foruden en omfattende plantage, der altsammen har sine rødder i det nedenfor beskrevne.[9]

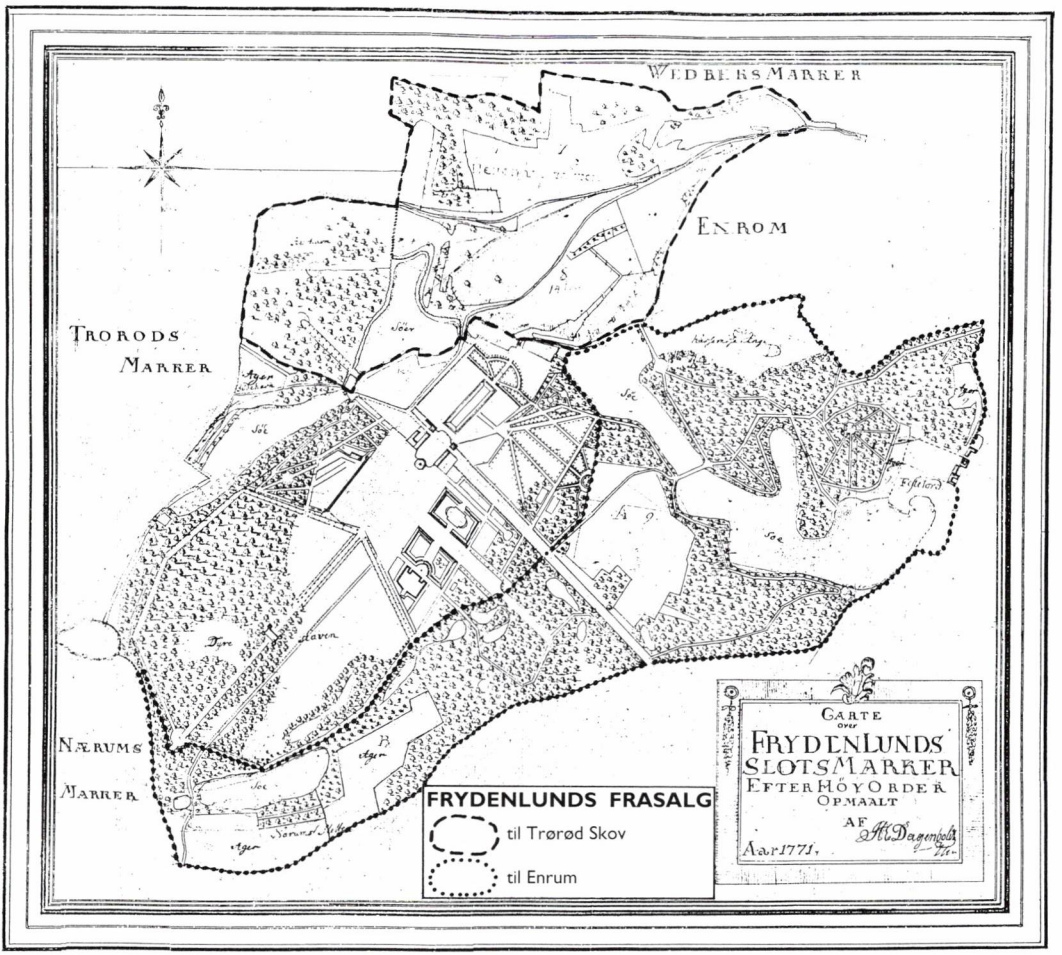

Kortet viser de jorder, der efter Struensee-skandalen i 1772 blev afstået til Trørød Skov, og de arealer, der blev solgt til generalmajorinde *Anna Maria Longueville* til sammenlægning med det tilgrænsende Enrum. De resterende jorder under Frydenlund kom på auktion i 1793.

Bemærkning
af

Beskrivelse af Frydenlunds have

De vigtigste oplysninger og beregninger, som kan vejlede liebhavere til at gøre sig et bestemt begreb om det væsentlige og særdeles betydelige, som medfølger Frydenlund Slot og det så kaldte Træhus.

Som særdeles betydeligt fortjener at lægges mærke til de tvende i haven befundne

kostbare mure; den ene 145 alen[10] lang, 2 sten tyk og 3½ alen høj; den anden 150 alen lang, 2 sten tyk og 3½ alen høj. Stenene i disse Mure skulle næppe kunne beregnes til ringere end 1000 rd. uagtet man beregner 1000 stk sten langt under det, de sælges for ved teglbrænderierne.

Antallet af vinduerne[11] i haven udgør 197 stk., hvoraf de fleste ere så godt som nye. Stykket har allene i glarmesterarbejde kostet over 5 rd., og en stor del har med beslag og smedearbejde kostet over 8 rd. Værdien af denne mængde ville da i det ringeste udgøre den summa 985 rd.

Ferskentræerne befindes af den beskaffenhed, at de 20 stk. kunne straks ventes betalt med 200 rd. og endvidere 30 stk. af 100 rd. værdi, tilsammen summa 300 rd.

De små bygninger foruden slottet vil for sin ejere straks blive så nyttige, at de

Frydenlunds tilliggende 1793 ved salget til Bohemann. I nord ses engen kaldet Gydehaven og en strimmel beliggende ved havens vestside, en toft ved havens nordlige side, dvs. alt det, der havde været overladt til slotsgartneren til græsning. Endvidere viser kortet den Lille Dyrehave, og der er afsat en trekant, hvis sider udgår fra slotshavens sydvestlige og (syd)østlige spidser, der skærer hinanden i det punkt i Dyrehaven, hvor Træhuset lå. Harsdorffs træhus, der er vist i Dyrehaven, var på 31,4×22 m, incl. de fire hjørnepavilloner. Original 1:4000 (31×43 cm). Matrikelarkivet.

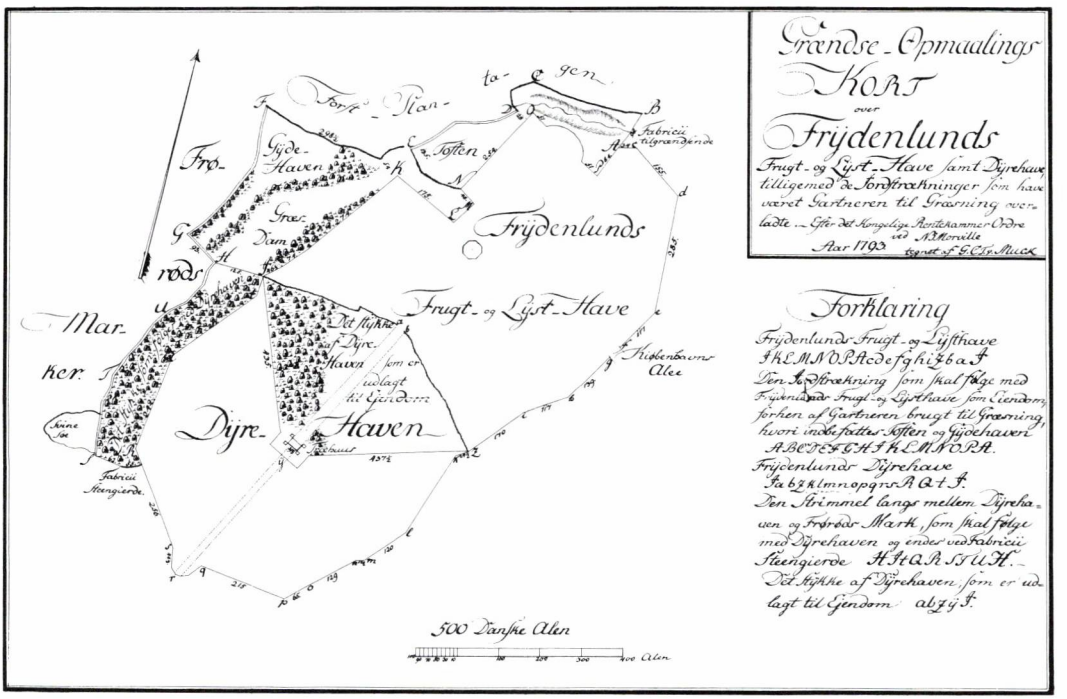

for sin nærværende nyttes skyld (: uden betragtning af, hvad de virkeligen have kostet:) kan ansættes til 600 rd. sikker værdi.

Men alt anførte såvelsom slots bygningens og træhusets værdi tillige med værdien af alt det, som følger med slottet, og hvorom Inventarium vil give en Speciel oplysning, bliver dog ikke det, som egentligen kan bestemme liebhaverne til passende bud i forhold med værdierne af det hele; men det hvorefter budet måtte stemmes bliver unægteligen den sikre årlig indtægt, som i en række af mange påfølgende år erholdes uden nogen udgift. Denne er i følgende så lav og simpel beregnet, at den endog for det meste er grundet på indtægt af de bedste udsøgte frugter.

Af de 482 kirsebærtræer beregnes med sikkerhed årlig indtægt af de bedste udvalgte frugter	*100 rd*
Af 700 stk. æble og pæretræer den sikre årlig indtægt overhovedet	*250 rd*
Af 140 stk. blommetræer hvoraf de fleste bære det fineste slags, kan med sikkerhed beregnes årlig indtægt	*46 rd*
Af de 70 stk. valnødtræer kan den årlig sikre indtægt beregnes overhovedet til	*80 rd*
Summa =	*476 rd*

Som er den sikre årlig indtægt af de frugttræer, som er endnu i den alder, at de i mange år kan give frugter, da en del end ikke har nået sin frugtbareste alder.

Denne indtægts summa giver årlig rente af 11 til 12 tusinde rigsdaler, og uagtet den store plads samtlige gange i haverne og det areal, som samtlige træer indtage, så bliver der dog omtrent 10 tønder land[12] *til overs til urtehaver, hvorved må bemærkes, at i det allerringeste kan regnes overhovedet 20 rd. beholden indtægt af hver tønde land, som på den rette måde dyrkes med nyttige havevækster.*

Efter et nøjere overslag grundet på forrige års erfaring kan man overbevises om, at en tønde land kan endog indbringe 60 rd. indtægt om året alene i gode slags kål. Den herlige læ, som haven har fra alle sider er et ypperligt hjælpemiddel til, at samme kan med fortrinlig fordel bruges til havedyrkning.

De mindre visse indtægter af frugt- og lysthaverne, som tildels fordre røgts omkostninger, bør ej heller forbigås, deraf ere de mærkværdigste.

Indtægten af meloner kan sikker regnes til 120 rd. årlig men omkostningerne dermed ere betydelige, og tildels ubestemte, hvorudover den indtægt ej kan beregnes til bestemt kapital værdi.

Vindruetræerne kan indbringe 50 rd. værdi om året, men de kan og somme år slå fejl, kan derfor ikke beregnes til fast kapital værdi.

Abricos-Træer, hvoraf haves 20 gode stykker træer, deraf er om året indbragt 1200 stykker gode abricoser, som beregnet til 4 sk. stykket gør 50 rd.

Over mistbænkenes indtægt kan man ej gøre nogen bestemt regning, eftersom de fordre stor mængde gødning og betydelige dyrknings omkostninger, desårsag forbigås de i beregnings overslaget, omendskønt deres indtægt kan bringes til noget betydeligt.

Ferskentræer fordre meget betydelige omkostninger, hvorudover deres indtægt ej kan indlades i beregning til kapital-værdi; men samtlige ferskentræers ongefærlig værdi for tiden, om de blev solgt, er forhen benævnt.

Forsttræernes værdi i haven vil bedst erfares af den derover af forstvæsenet gjorte optælling og vurdering, men lindetræerne i frugt- og lysthaven, som ej derunder ere indbegrebne, udgør det antal 450 stk., hvoraf en del ere små; udi dyrehaven er 200 stk. gamle fuldkommen store lindetræer, hvoraf mange kunne blive kostbare til snedkerarbejde, men deres værdi vil ej letteligen kunne skatteres.

Jordbæranlægget har indbragt omtrent 40 rd. om året, men samme kan dog vanskeligen beregnes til sikker kapital-værdi.

Øvrige urte- og havevæksters indtægt forbigåes, da de beror på, hvad slags der vælges, og omendskønt den efter havens størrelse kan endog meget udvides, når de overflødige gange forvandles til urtebede, må man dog anse den i forhold til anvendte omkostninger årlig indtægt af havedyrkningen for en stor del at regnes til erstatning for de årlige omkostninger, havens vedligeholdelse m.v. kan koste, og de udgifter, som vil fordres til arbejdsfolk.

Som forhen anmærket sluttes med beregning, at når de samtlige strækninger, som frugt- og lindetræerne samt øvrige træer indtage i frugt og lysthaven, samt de til gangene og bygningspladserne anvendte jorder fraregnes, bliver der omtrent 10 tønder land tilovers til havedyrkning. Strækningen langs med den vestre side af Frydenlunds frugt- og lysthave, indbefattende Gydehaven og Toften, indeholder 11 tønder land, deraf vil omtrent de 6 tønder kunne anses brugbare til agerdyrkning, øvrige 5 tønder land til græsning og høbiering, men så meget begroet med underskov, at næppe det halve 2½ tønde land kan bruges til virkelig græsning.

Strimmelen langs uden for den vestre side af dyrehaven som skal følge med dyrehaven, indeholder 3½ tønde land, meget begroet med skov, især med underskov, kan alene bruges til græsning og høbiering, men formedelst at mange træer gøre græsningen unyttig, kan næppe det halve eller 1¾ tønde land beregnes til græsland eller høbund.

Af dyrehaven, som indeholder 28 tønder land er 9 tønder udlagt og afpælet til ejendom, men deraf kan kun omtrent de 7 tønder land bruges til agerdyrkning,

øvrige 2 tønder land tillige med de 19 tønder land af bemeldte dyrehave tilsammen 21 tønder bliver alene brugelig til græsning og høbiering, og formedelst den store mængde træer, som på mange steder gøre græsningen unyttig, kan i det højeste kun halvdelen deraf nemlig 10½ tønde land regnes at give virkelig græsbund.

Hvoraf sluttes, at agerlandet på samtlige jorder vil udgøre i det højeste 13½ tønder land, og det virkelig græs og høbierings land vil ikke kunne regnes højere end 14 til 15 tønder land, som og vil kunne regnes at være tilstrækkelig til at derpå kunne holde 4 køer og 2 heste, som hidtil er blevne græsset af forbenævnte græsningsjorder; men ved underskovens rydning, vandgrøfters gravning, de unyttige ganges afskaffelse i haven m.v. er der lejlighed for den, som vil anvende omkostninger at vinde mange tønder lands brug, da samtlige jorder i frugt-, lyst- og dyrehaven tillige med øvrige dermed samlede jorder indeholde over 70 geometriske tønder land.

Nota:
47½ geometriske tønder land bliver solgt som ejendom af fri hovedgårds takst og til græsningsret 22½ tønder land. Antallet af samtlige frugttræer i haverne er af gartneren opgiven at være 1739 stk. Desuden en del skov af ege-, bøge- og lindetræer takseret af forstvæsenet til 2400 rd. Foruden slotsbygningen og træhuset i dyrehaven sælges 2 firkantede Pavillons af grundmur og 7 forskellige bindingsværksbygninger. Udi haven er en iskælder, en fersken kasse, et mistbeds indfatning og 34 stk. mistbede kasser, samt en del inventarier og haveredskaber.[13]

SALGET AF FRYDENLUND

Frydenlund på auktion

Da alle forberedelserne var gjort til auktionssalget, blev 1. auktion afholdt 3. september 1793. Ved denne blev den svenske hofsekretair *Carl Adolf Bohemann* den højstbydende med et bud på 5.850 rd. Rentekammeret var imidlertid ikke tilfreds med den pris, så en ny auktion blev berammet til den 26. september 1793. Denne anden auktion blev imidlertid ikke til noget, da Bohemann i mellemtiden forhøjede sit bud til 7.000 rd., et bud som kongen mundtligt havde godtaget og 18. september bekræftet skriftligt ved en kongelig resolution. Der var også en vis modvilje mod endnu en auktion, da det ikke var værdigt at afholde flere auktioner i forbindelse med salget af en kongelig ejendom. Bohemanns skøde, der blev udstedt som et kongeligt Åbent Brev, blev først tinglæst 23. december 1799 (se bilag 1), selv om han altså havde været ejer af ejendommen fra 1793.

Eventyreren C. A. A. Bohemann

Carl Adolf Andersson Bohemann (1764-1831) var født i Jönköping 3. september 1764 som søn af en kobbersmed. Efter en kort studietid i Lund

Portræt af *Carl Adolf Bohemann*, malet af den danske maler Christian August Lorentzen (1749-1828), der fra 1808 var direktør for Kunstakademiet. Her gengivet efter foto i Wegeners bog.

i slutningen af 1780'erne forlod Bohemann Sverige og slog sig ned i Amsterdam, hvor han blev ansat på et handelskontor. I Amsterdam indtrådte han i frimurerordenen og traf her en engelsk rigmand, som tilhørte et mystisk ordenssamfund. Bohemann rejste med ham til England og blev der forlovet med den engelske rigmands søster. Imidlertid døde hun inden brylluppet, og som erstatning for den forventede arv, fik Bohemann en større pengesum. En anden historie om den velstående, men også mystiske Bohemann var, at han havde været behjælpelig med det franske kongepars flugtforsøg fra revolutionen: Flugten til Varennes i juni 1791 var organiseret af dronning Marie-Antoinettes elsker, den svenske grev Fersen.[14] Afsløringen af dronningens hemmelige forbindelser til udlandet førte imidlertid til stormen på Tuilerierne og kongeparrets fængsling og senere henrettelse i 1793. Ifølge rygtet var Bohemann blevet betroet dronning Marie-Antoinettes juvelskrin, som han på grund af hendes fængsling ikke så nemt kunne aflevere tilbage til ejerinden. For at fuld-

Marie-Antoinettes smykkeskrin

ende billedet af fantasten Bohemann skulle han også have været involveret i mordet på den svenske kong Gustav 3. i marts 1792. I den forbindelse er det bemærkelsesværdigt, at den landflygtige svenske greve, Claes Horn, der var sigtet for meddelagtighed i mordet på Gustav 3. under dæknavnet Frederik Claesson i 1794 købte en naboejendom til Frydenlund, nemlig Folehavegård nord for sognegrænsen. Prisen på 5.500 rd. blev i øvrigt betegnet som en meget beskeden købssum.[15] I det hele taget var der mange mystiske forhold omkring Bohemann, og han var i flere tilfælde på kant med loven. Fra begyndelsen af 1790'erne boede Bohemann i Danmark og fik derved kendskab til salget af Frydenlund, som han nu havde økonomisk mulighed for at købe. I forbindelse med købet følte Bohemann sig dog foranlediget til at indrykke en erklæring i Den Berlingske Adresseavis, hvor han fremhævede, at han med hensyn til sine formueforhold havde »*tilfredsstillende retfærdiggjort sig for den danske statsminister grev Bernstorff*«.[16] En sen eftertid kunne godt føle sig fristet til at tolke dette som en indrømmelse...

FRYDENLUNDS SENERE SKÆBNE

Af Frydenlunds bygninger forsvandt det såkaldte Træhus på et tidspunkt efter, at Bohemann havde overtaget slottet. Det må være blevet nedrevet før 1803, hvor Frydenlund blev solgt, idet træhuset ikke er nævnt i skødet efter auktionen 1803. Træhuset er med på de to kort over Frydenlund fra 1771 og 1793, men findes ikke på det originale matrikelkort fra 1811. Bohemann lod i det hele taget foretage store ændringer på Frydenlund. Den ottekantede hovedbygning blev således fuldstændig ombygget kort efter Bohemanns overtagelse, arkitekten var vistnok den norskfødte stadskonduktør i København, arkitekten *Jørgen Henrik Rawert.* Af Kriegers bygninger fra 1720'erne står således i dag kun de to kvadratiske porthuse med tilhørende omgivende murværk.[17] Senere restaureringer, bl.a. ved Carl Brummer i 1907, har nok betydet visse ændringer, men i al væsentlighed står hovedbygningen på Frydenlund, som den blev skabt på Bohemanns tid i årene omkring 1800.[18]

Hovedbygningen ombygges

Bohemann var som nævnt indblandet i flere sager af lidt tvivlsom art i økonomisk henseende, både her i landet og i Sverige, og til sidst blev han udvist fra Danmark på foranledning af den svenske minister i København. Bohemann måtte derfor sælge sine ejendomme her i landet. Ved en fuldmagt dateret i Hamburg 19. juli 1803 gav han fire personer: etatsråd og kongelig livmedicus *Guldbrand*, generalkrigskommissær *Hassler*, justitsråd *Thorkelin* og grosserer *Schartau* fuldmagt til enten under hånden eller ved

Bohemann sælger Frydenlund

offentlig auktion at sælge Frydenlund og den ejendom, Bohemann ejede i København, nemlig ejendommen Amaliegade Nr. 69, litra G og H.[19] De fire personer bemyndigedes til at sælge de to ejendomme til den pris og på den måde, som de fandt for godt. Fandt de det bedre at udsætte salget til tiderne blev bedre, overlod Bohemann det til fuldmagtshaverne at afgøre, og han ville være tilfreds med det. I det hele taget erklærede Bohemann, at alt, hvad der skete med hensyn til ejendommene, skulle være at anse, som om han selv havde disponeret. Fuldmagten blev først tinglæst 21. november 1804. Kort efter, den 6.december bad justitsråd Thorkelin sig imidlertid fritaget for at deltage i arbejdet, idet han »*Ikke kunne ... have med hans (Bohemanns) sager at gøre for eftertiden*«.

Som nævnt ovenfor skete salget af Frydenlund også denne gang ved auktion. Der måtte afholdes 3 auktioner: den 20. og 27. september, og først ved den tredie auktion, den 6. oktober 1803, blev ejendommen solgt. Ved denne 3. auktion, der blev holdt ved højesteretsadvokat Wivet, var det proviantforvalter Worsøe, der på vegne af kaptajn *Otto Bendix Brockdorff* og dispacheur[20] *Knud Engelbreth Langberg* bød på Frydenlund, som solgtes for 6.400 rd. Skødet blev tinglæst 11.7.1804 og var underskrevet af Hassler, Guldbrand og Schartau. Bohemann var således i 10 år ejer af Frydenlund. For at afslutte historien om Bohemann skal det nævnes, at han døde i nærheden af Hamborg 14.4.1831.

Nedenfor gengives i moderne bogstavering de vigtigste kilder til Bohemanns overtagelse og salg af Frydenlund:[21]

BILAG 1: SKØDE PÅ FRYDENLUND, 1793 – TINGLÆST 23. DECEMBER 1799

No. 72 C7 1793. Femogtredive og en halv rigsdaler.
Skøde for svensk hofsekretær Bohemann på Frydenlund Slot og have med dertil henlagt græsningsret i dyrehaven med videre: -
Vi Christian den Syvende af Guds Nåde Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmarsken og Oldenborg: gøre alle vitterligt: at Vi ved resolution af 18de september 1793 allernådigst har overdraget den svenske hofsekretær Bohemann, for den af ham budne købesum 7000 rd, det i Københavns Amt beliggende og Os tilhørende Frydenlund Slot med dets bygninger og haver, og alt hvad deri er af bygninger, mure, drivkister, mistbænke, træer og videre, alt efter det derover forfattede inventarium til ejendom, tilligemed de til dette slot nu henlagte grunde og herligheder, såsom:

Haveplanen til Frydenlund fra Den danske Vitruvius (1749), bind 2, Tavle 54. Ved at sammenholde haveplanen med Dagenboldts kort fra 1771 ses det, at mønsteret fra haveplanen stadig fandtes godt tyve år senere.

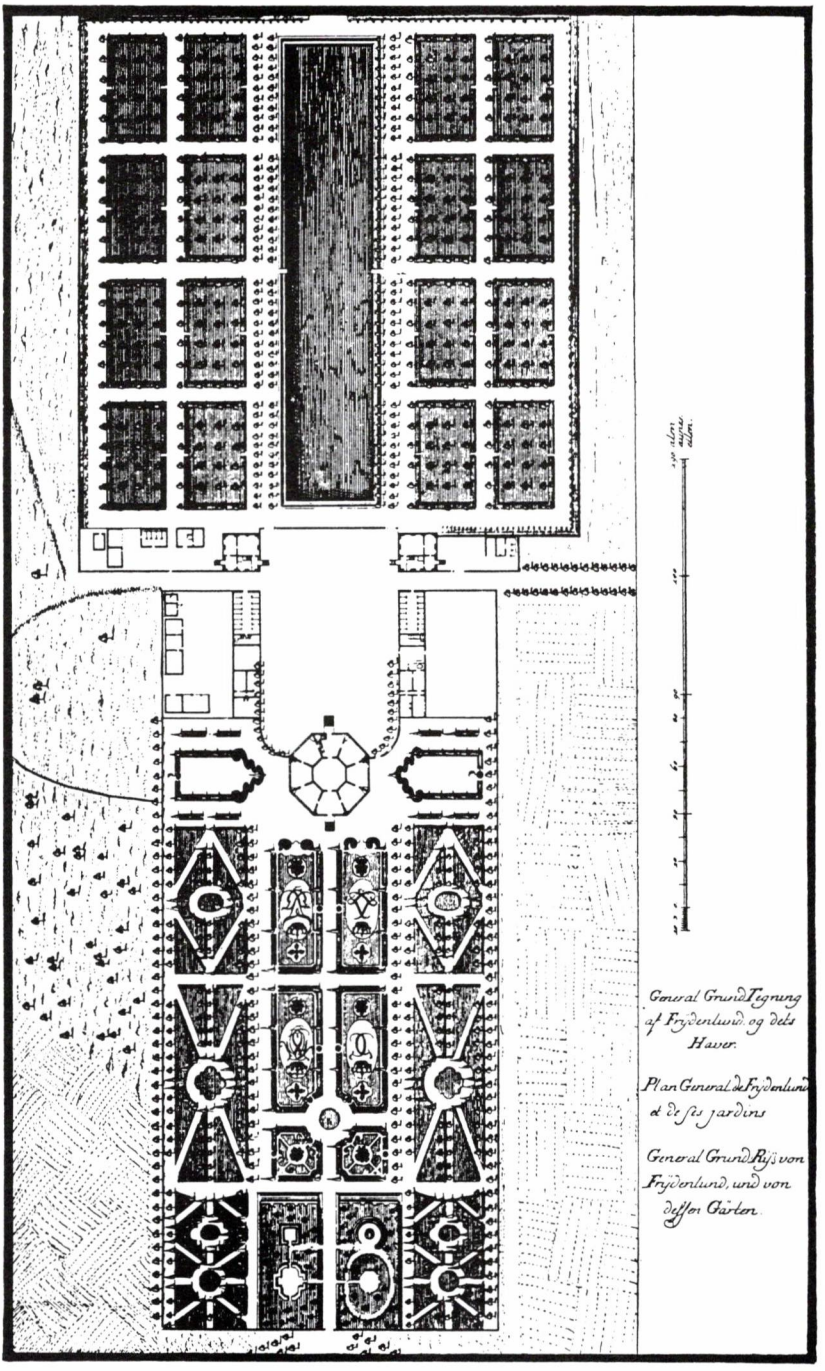

1, *et triangelformig stykke grund af den såkaldte lille Dyrehave med derpå værende skov, således som dette stykke grund findes afsat paa det efter Vort Rentekammers foranstaltning ved landmålingskonduktør Morville i indeværende år optagne og herved følgende grænseopmålingskort og mærket a.b.z.y.i. samt på stedet ved pæle er afstukken, såvelsom og den på bemeldte stykke grund stående træbygning. –*

2, *den såkaldte Gydehave, toften og nogle små jordstrækninger uden for slotshavernes indhegninger på vestlige og nordlige sider, som alt på det ommeldte kort er antydet og mærket med bogstaverne a,b,c,d,e,f,g,h,i,k,l,m, n,o,p og a, – og*

3, *græsningsret og fribed til at anlægge promenader i den overblevne del af den såkaldte lille dyrehave, under hvilken græsningsret også inddrages den lange strimmel uden for dyrehavens vestlige hegn mod Trørøds Marker, som på forberørte kort er mærket med bogstaverne h,i,t,q,r,s,t,u, og h, – Dog alt under de med den af Vort Rentekammer den 3die september sidst foranstaltede auction bekendtgjorte conditioner af 21de august næstforhen, ved hvilke iblandt andet er fastsat:*

   a, *at nærværende gartner ved slottet forbeholdes frie bolig for sig og familie i de værelser, som han nu beboer, indtil 1ste maj næstkommende år, ligesom og at fornøden plads forbeholdes til bevaring af slottets møbler, indtil samme for Vores regning kunne vorde bortførte eller bortsolgte, da disse møbler var køberen uvedkommende;*

   b, *at fra det inventarium, som findes og ved stedet og Os er tilhørende, såsom marmorpiedestalen, stenbænke, haveredskaber, urtepotter og de blomster og Zwibler,[22] som er i jorden m.v., hvilket følger med slottet; undtages heste og vogne samt den ved slottet værende marmorbadekum, som ikke overlades køberen –*

   c, *at da den med slottet følgende jord, ansat til 6 skæpper ager- og engs hartkorn, er fri hovedgårds takst, saa svares deraf ingen andre skatter eller Onera[23] end de som allerede er, eller herefter vorde påbudne af fri hovedgårde at erlægges, dog bør af denne lod ligemed de øvrige lodder af Frydenlunds hovedgårds takst udredes delinqventpenge.–*

   d, *at Os forbeholdes ret til af den i forestaaende 3die post ommeldte overblevne del af den såkaldte lille dyrehave, samt af den benævnte lange strimmel uden for dyrehavens vestlige hegn, hvori skoven forbliver stedse Os tilhørende, at lade 1/4 del af gangen, dog uden hinder for promenader, frahegne til ung skovs opelskning, og i den øvrige del at lade plante træer, da når de unge træer i den ene fjerdedel have nået sådan vækst, at de ikke mere behøve fredning, en anden fjerdedel bliver at indtage og således fremdeles til skovens bestandige conservation og ung skovs opelskning -*

e, at gartneren forbeholdes indhøstningen af den af ham nedlagte sæd, så og tillades af de forskellige frugttræer, som findes i bomskolen,[24] *at udtage to af hver sort til modertræer –*

f, at fiskeriforpagterne af de damme, som findes på de 1ste og 2den post ommelte jordstrækninger uden for slotshavernes indhegninger, forbeholdes fri opdræt med deres garn på siderne af dammene – og

g, at det påligger køberen for egen regning at holde det udvendige hegn omkring dyrehaven i forsvarlig stand vedlige. Og da den ommeldte købesum 7000 rd nu efter Vores etatsråd og hofkasserer Falbes under 13. og 25. september sidst udstedte og til Vores Rentekammer indleverede kvitteringer er betalt; Så have Vi på anførte vilkår og øvrige ved den ommeldte af Vort Rentekammer den 3die september dette år foranstaltede auction bekendtgjorte conditioner, ved dette Vort Åbne Brev allernådigst villet skøde og afhænde, såsom Vi og herved fra Os og Vore Arvesucessorer i Regeringen, til bemeldte svensk hofsekretær Bohemann, hans arvinger og efterkommere skøder og afhænder forbemeldte Frydenlunds Slot og haver med dertil henlagte grunde, og græsningsrettighed i dyrehaven med videre, til arv og ejendom uden nogen forbeholdenhed af reluitionsrettighed,[25] *dog Os og Vore Arvesuccessorer udi Regeringen, Vores Suverænitet, alle Kongelige Regalier og Højheder samt jagten uforkrænket og aldeles forbeholden. Forbydende alle og enhver herimod eftersom foreskrevet står, at hindre eller i nogen måde forfang at gøre under Vor hyldest og nåde. –*

Givet paa Vort Slot Friderichsberg den 2den oktober 1793.
Under Vores Kongelige Hånd og Segl –
Christian R.
L.S.
Colbiørnsen/Korfitsen

BILAG 2: SKØDE PÅ FRYDENLUND TINGLÆST 11. JULI 1804

N° 66. C7 32½ Rd.
Hans Jørgen Bang, Kongelig Majestæts birkedommer til Københavns Birketing og Friderich Horn, Kongelig Majestæts bestalter Hof- og Stadsretsassessor, birkeskriver til forannævnte birketing samt Højsterets Advokat; Som efter de Kongelige allernådigste forordninger af 4. marts 1690 og 19. december 1693 er beskikkede til auktionernes forvaltning i bemeldte amts birk
Gøre vitterligt: at år 1803 den 6te oktober blev efter foregående behørig bekendtgørelse fra Københavns Amts birketingsret, publikation i aviserne og udstedte plakater, samt efter rekvisition fra højsteretsadvokat Wivet foretaget 3. auktion over kongelig svensk hofsekretær Carl Bohemann Andersons lyststed

Frydenlund kaldet, beliggende i Søllerød Sogn på Københavns Amt for til den højstbydende at bortsælges i følge de af rekvirenten fremlagte og for liebhaverne oplæste Conditioner, så lydende:

Conditioner

hvorefter gården Frydenlund, beliggende i Søllerød Sogn på Københavns Amt ved auktion bortsælges, enten under et eller i 6 parceller.

1, *Den hele strækning af det til Frydenlund henhørende jordsmon bestående af have, skov, ager og eng, tørvemose og krat, indbefatter i følge det af stiftslandinspektør Fensmark afstukne kort, et areal af 71 4/14 tønde land og er inddelt i følgende parceller, såsom -*
parcellen n° 1 omtrent 11 1/14 tønde
n° 2 omtrent 23 1/14 tønde
n° 3 omtrent 9 8/14 tønde
n° 4 omtrent 13 5/14 tønde
n° 5 omtrent 8 tønder
n° 6 omtrent 6 8/14 tønde
hvilke særskilt opråbes, ligesom der for enhver gives enkelt hammerslag og skøderne for enhver at udstedes. -

2, *parcellerne bortsælges til fuld ejendom, uden for såvidt skoven på parcellen n° 2 angår, hvilken tilhører Hans Majestæt Kongen, ligesom det ej heller er køberen tilladt ved ploven at opdrive dens jorder, men blot afbenytte samme til græsning og promenaders anlæg. -*

3, *køberne må tåle, at der af den skov, som findes på parcellen n° 2, indtages 1/4 del af gangen til skovs opelskning, og at der i den øvrige del plantes træer, alt for Hans Majestæt Kongens regning, og uden derfor at nyde noget vederlag, ifølge det kongelige skøde af 2den oktober 1793. -*

4, *køberne er ene forbunden hver for sin lod eller parcel at opføre og vedligeholde det udvendige hegn lovforsvarligt, uden medhjælp eller bidrag af tilstødende naboer, og det indvendige hegn imellem parcellerne selv i overensstemmelse med anordningerne, eller som de bedst kan forenes om. -*

5, *de bygninger som findes opført på parcellerne følge med i købet, tilligemed den gård disse indeholder, og tilsvarer køberen brandpræmie af den Summa hvorfor ethvert hus i den hele assuranceforretning findes assureret. -*

6, *de veje som på kortet findes afsatte imellem parcellerne må af tilgrænsende naboer holdes vedlige, ligesom dermed i øvrigt holdes og rettes efter forordningen af 3. december 1793. -*

7, *køberne er forbunden, enhver for sin parcel, at svare de af fri hovedgårds takst gående afgifter og delinqventpenge, samt nylig påbudne kvadrat skat i forhold til jordens areal og i øvrigt at holde sig det kongelige skøde af 2den oktober 1793 efterrettelig. -*

8, *de på parcellen n° 2 værende fiskeparker må forpagtes af Kongen førend derudi øves noget fiskeri, ligesom enhver anden som disse til forpagtning måtte overlades, haver ret såvel til adgangen til parken, som opdrætet på siderne af samme, så er og jagtretten Hans Majestæt forbeholden. -*

9, *køberne af de parceller, hvortil ikke haves vand som er tjenlig til husholdning, forbeholdes ret at hente vand enten ved kilden eller på de andre parceller, hvor vand er at bekomme, og hvilket disses ejere ikke må formene. -*

10, *de marmorvaser, murede porte og andre fra ældre tider gjorte indretninger, som findes på parcellerne tilhører samme og af dens køber kan benyttes efter godtbefindende.-*

11, *parcellerne og hele ejendommen frigøres for alle til indeværende måneds udgang forfaldne hovedgårds og andre afgifter, ligesom ejendommene fra hammerslagets approbation, står for køberens egen regning og risiko, dog at sælgerne forbeholdes derpå at holde auktion over møbler. -*

12, *efter at ejendommen i parceller har været opråbt, prøves samme under foranførte Conditioner bortsolgt under et, og da står det til sælgerne at give hvilket bud fortrin han vil. –*

13, *byderne ere forbundne for det gjorte bud og endelige køb, at stille nøjagtig og antagelig kaution, fra en auktion til anden som selvskyldner. -*

14, *købesummen erlægges til os underskrevne som befuldmægtigede af ejeren hr. sekretær Bohemann i 11. juni termin 1804, med lovlige renter fra hammerslaget indtil betaling sker, aldeles skadesløs. -*

15, *alle af købet gående omkostninger, såvel inden som uden penge, såsom rettens betjentes sallarium, plakatens trykning og opslåelse, auktionsskødets bekostning, advokat Wivets sallarium for at besørge auktionerne samt befordring med videre, tilsvares køberen uden afgang i købesummen, på anfordring, ligeledes skadesløs. -*

16, *skulle køberen og kautionist ikke opfylde disse Conditioner må de tåle at ejendommen for deres regning uden foregående lovmål og dom, stilles til ny auktion under forbeholdenhed af sælgerens ret til dem for hvad af ejendommen mindre måtte udkomme på lovlig måde at udtale ved retten.*

17, *i tilfælde af søgsmål, skal Københavns Amts Birketings Ret anses for rette værneting, hvor køberen end måtte opholde sig og denne er pligtig der at tåle dom, efter at indkaldelsen til forligelseskommissionen og stævningen til retten en gang er forkyndt for nogen som måtte findes på Frydenlund.*

København den 15de september 1803.

Wivet.
På de befuldmægtigedes vegne.

Fremlagt og læst ved de over indbemeldte ejendomme afholdte 3de auktioner, den 20. og 27. september samt 6te oktober 1803.

Og som det da således var bleven tillyst og bekendtgjort til alles efterretning om auktionernes holdelse i flere forestående auktioner, så blev fornævnte lyststed Frydenlund med tilhørende skov og jorder indsadt og opråbt for hvad bud derpå kunne fås, hvorpå hr. proviantforvalter Worsøe blev højstbydende med den Summa 6400rd, hvilket bud han erklærede at være sket for d' herrer kaptajn Otto Bendix Brockdorff og dispacheur Knud Engelbreth Langberg; hvilket disse 2de sidstmeldte som udeværende ratihaberede og erholdte med rekvirentens samtykke hammerslag for dette højeste bud Sextusinde firehundrede rigsdaler. – Da nu auktionsskøde til køberne på det solgte sted er begæret udstedt – så i kraft af forbemeldte allernådigste forordning af 19de december 1693, dens 17. post skøde er hermed på embeds vegne det indbemeldte lyststed Frydenlund med tilhørende skov og jorder med videre i Søllerød Sogn, til køberne af samme kaptajn Otto Bendix Brockdorff og dispacheur Knud Engelbreth Langberg, som de og arvinger må eje, nyde, bruge og beholde for et frit, fuldt og fast køb med samme ret og rettighed som kongelig svensk hofsekretær Carl Bohemann Andersen og forrige ejere det efter skøder og adkomster ejet og besiddet haver, fri og frelst for hver mands tiltale i alle måder; Dog Hans Kongelige Majestæts allerhøjste rettigheder og herligheder i alle dele uforkrænket. -
Dette vores auktionsskøde må køberne kaptajn Otto Bendix Brockdorff og dispacheur Knud Engelbreth Langberg til tinge lade læse, protokollere og påskrive uden noget os dertil givet varsel, når vedkommendes attest om købesummens betaling og auktionsconditionernes opfyldelse bliver herpå tegnet. – Dets til bekræftelse under vore hænder og forseglinger. -

København, den 11te juni 1804. -
H.J.Bang L.S. *Horn L.S.*

Da ingen brandpenge til forrige års 30te juni efterstår eller kongelige skatter til samme års udgang, vides på embeds vegne intet til hinder for forestående skødes tinglæsning ved retten. -

Københavns Amtstue d. 27de juni 1804.

P. Andersen

Da køberne S.T. D' hrr. kaptajn Otto Bendix Brockdorff og dispacheur Knud Engelbreth Langberg til os underskrevne hr. sekretær Carl Adolph Bohemann

Andersons befuldmægtigede her på stedet, have betalt den i dette auktionsskøde ommeldte købesum 6400 rd med rente deraf fra hammerslaget den 6te oktober afvigte år til dato 4 prCto 187 rd, 3 mark, 2 sk tilsammen kapital og renter Sextusinde femhundrede, syvogfiresindstyve rigsdaler, tre mark, to skilling, og i øvrigt opfyldt de Conditioner hvorunder ejendommen blev solgt, så bliver det auktionsskøde herved af os kvitteret, med samtykke, at det i retten uden os dertil at varsle kan læses og protokolleres. -

København den 30te juni 1804.

Hasller Guldbrand Schartau

NOTER

1 Om Frydenlunds ældste historie: C. F. Wegener: Historiske efterretninger om Frydenlund, 1876. Udgivet 1950 med tilføjelser og noter af Albert Fabritius. – Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938, s. 438-452. – Louis Bobé: Frydenlund, i Danske Slotte og Herregårde, anden udg. bd. 1, s. 213-218. – Niels Peter Stilling: Danmarks slotte og herregårde, 1998, s. 217-18.

2 Sophie Amalia Hahn (1664-1722) var datter af kong Christian V's yndling, overjægermester *Vincentz Joachim von Hahn.* Jægermester Hahn boede på Abrahamstrup i Horns Herred. Det var ham der lod slottet omdøbe til Jægerspris i 1677, jfr. N.P. Stilling, 1998, s. 211.

3 Laurids de Thurah: Den Danske VITRUVIUS, Bd. II, 1749. Genudgivet i faksimile 1966. Thurah har ligesom senere tiders historikere misforstået Reventlows »tilhørsforhold« til Frydenlund. Reventlow ejede aldrig stedet. Det var først med datterens giftermål med Frederik den 4. at slægten fik et – omend kortvarigt – ejerforhold til Frydenlund.
I citatet er anvendt tilnærmet moderne bogstavering, mens den originale sætningskonstruktion er bevaret. Dette gælder alle artiklens citater.

4 Laurids de Thurah: Den danske Vitruvius, bd. II, 1749, s. 97-98. I værket er gengivet tre tegninger af Frydenlund med tilhørende have, nemlig Tavlerne 54 (haveplanen), 55 (det ottekantede hus i fem planer og en opstalt) og 56 (perspektivtegning af have og hus).

5 Wegener, 1876/1950, s. 42-44 og Nystrøm, 1938, s. 444. På grund af materialet kaldtes huset også for »Det norske hus«. Huset var vistnok beregnet til at fungere som elskovsrede, idet dronningens sengekammer var forbundet med Struensees kammer på første sal med »en forloren trappe«.

6 I forbindelse med oprydningen efter Struenseetiden blev en del af jorderne solgt til generalmajorinde *Anna Maria Longueville* på Enrum. Ved en sammenligning mellem kortet fra 1771 og det senere kort fra 1793 kan man se de ret store arealer i den østlige og nordøstlige del, der blev solgt, og de arealer i den nordvestlige del, Hestehaven, der blev indlagt under Trørød Skov. Se i øvrigt Svend Balslev: »Caroline Mathildes Søllerød 1771«, Søllerødbogen 1994, side 7-27.

7 Kortet blev udarbejdet af konduktør *C.G.T. von Muck.*

8 Retskrivningen er ændret til den i dag gældende, men teksten er ikke ændret. Fra Matrikelarkivet: Landmålingsarkivets journalsager, Pakke 22 nr. 6.

9 Selv om beskrivelsen af haven giver indtryk af et ganske overdådigt anlæg med mange eksotiske planter, omtales haven i det nylig udkomne værk om Danmarks Havekunst mere behersket: »Frydenlund var for en kolonihave at regne sammenlignet med de andre kongelige besiddelser i Nordsjælland« – en beskrivelse, der dog ikke forklejner anlægget. Hakon Lund: Danmarks Havekunst, bd. 1, 2000, s. 180.

10 En alen er et gammelt dansk mål, der er 62,8 cm.

11 Vinduer er måske i denne sammenhæng drivhus.

12 En tønde land er et gammelt dansk flademål, der er lig med 5516 m^2.

13 Matrikelarkivet: Landmålingsarkivets journalsager, pk. 22, nr. 19.

14 Jfr. Morten Ludvigsen: Flugten til Varennes 20.-25. juni 1791, i Braut 1, Nordiske Vejhistoriske Studier, 1996, s. 151-168.

15 P. Sloth Carlsen: Folehavegård i Danske Slotte og Herregårde, anden udg. bd. 1, 1963, s. 203. Jfr. også Niels Peter Stilling og Jens Johansen: Nordsjælland omkring år 1800, 1998, s. 27.

16 Jfr. C.F. Wegener, 1876/1950, s. 53 ff. – Om Bohemann, Svenskt Biografiskt Lexicon, bd. 5, 1925, s. 167 ff.

17 Jfr. N. P. Stilling, 1998, s. 218.

18 RA Louis Bobé, 1963, s. 216.

19 Ejendommen i Amaliegade havde Bohemann købt af tømrermester Andreas Hallander ved skøde af 8.4.1795, tinglæst 20.4.1795, for 24000 rd. courant. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm: Hof- og Stadsrettens Skøde- og Panteprotokoller.

20 Dispacheur er den person, der beregner skaden ved et havari.

21 Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm: Københavns Rytterdistrikts Birk, Skøde- og Panteprotokoller.
Bilag 1: Skøde- og Panteprotokol, litra J. – Tinglæst 23.12. 1799. Folio 148 bagside.
Bilag 2: Skøde- og Panteprotokol, litra K. – Tinglæst 11.7. 1804. Folio 399ff

22 Løg (f.eks. hyacintløg). Kan også være spiseløg.

23 Onera er egentlig de offentlige afgifter og andre byrder, som påhvilede præste- eller degneembeder.

24 Bomskole betyder planteskole.

25 Reluitionsrettighed svarer til tilbagekøbsrettighed.

Med Fattig-Holm i Skodsborg

Af Erik Housted

Ved Museumsbygningen Kunstauktioner solgtes i september 2000 en akvarel med et motiv som ved nærmere undersøgelse viste sig at være fra Skodsborg. Akvarellen var udført omkring 1850 af H.G. F. Holm, også kaldet Fattig-Holm, som er kendt for sine mange fine topografiske prospekter fra København og den nærmeste omegn. Denne artikel fortæller dels om kunstneren, dels om alle hans indtil nu kendte arbejder fra Skodsborg samt føjer et par nye brikker til historien om Palæet i Skodsborg.

Erik Housted (f.1944) er prokurist i Amagerbanken A/S og har et større forfatterskab bag sig i form af bøger og artikler indenfor lokal-, maritim- og militærhistorie, især fra Amager og Fredericia-egnen. Erik Housteds hovedværk er den 436 sider store bog om »Fattig-Holm«, der udkom på forlaget Rhodos i 1994.

Da forfatteren i 1994 lagde sidste hånd på en bog om maleren *Heinrich Gustav Ferdinand Holm* var det over en længere årrække lykkedes at opspore henved 700 af hans arbejder i tegning, akvarel og kobberstik.[1] I dag, 6-7 år senere, er det en vis tilfredsstillelse at konstatere, at opsporingsarbejdet åbenbart har været ganske grundigt, for så vidt som der siden da kun har kunnet føjes en snes nye arbejder til, efterhånden som de er dukket op i handelen eller på kunstauktionerne. De fleste af disse er gentagelser af i forvejen kendte arbejder, hvorimod antallet med nye og hidtil ukendte motiver er særdeles beskedent.

Et nyfundet Søllerødmotiv

Til den sidste kategori hører den akvarel, som dukkede op ved Museumsbygningens auktion sidste efterår under titlen: »*Udsigt over den sjællandske østkyst, antagelig Strandmøllen*«.[2] At motivet er hentet ved den sjællandske østkyst er ganske vist, blot er det ikke Strandmøllen, men derimod Skodsborg. Den er udført lige omkring 1850 og skønt Skodsborg geografisk lå i udkanten af Holms praktiske »aktionsradius«, var det hverken hans første eller sidste besøg på stedet. Det vil derfor være naturligt at se det nyopdukkede billede i sammenhæng med hans andre motiver fra Skodsborg. Men først et par ord om kunstneren.

Om H. G. F. Holm

Heinrich Gustav Ferdinand Holm blev født i Berlin den 23. april 1803.

Hans far, *Jens Holm*, som stammede fra København, blev fra sit 6. til sit 14. år opdraget hos herrnhuterne på Brødremenighedens kostskole i Christiansfeld ligesom hans to år ældre broder Michael, som senere blev guldsmed i Christiansfeld. Efter afsluttet skolegang kom Jens Holm i lære som dekorationsmaler og kobberstikker hos den herrnhutiske lakvarefabrikant *Johan Heinrich Stobwasser* i Braunschweig og var derefter, formentlig fra midten af 1790'erne, beskæftiget ved dennes filialmanufaktur i Berlin. I 1802 ægtede han datteren af en tysk artilleri-underofficer, *Anna Louise Köhler*. Af parrets tre børn var H.G. F. Holm den eneste, der nåede voksenalder.

I oktober 1816 brød den lille familie op fra Berlin og bosatte sig i København, hvor Jens Holms mor var død tidligere på året og havde efterladt sig en ganske pæn arv til deling mellem sønnerne Jens og Michael. H.G. F. Holm fik ingen videre kunstnerisk uddannelse end den faderen kunne give ham – men den skoling faderen havde fået hos Stobwasser var afgjort på et højt niveau. Arbejdet her havde især bestået i at udføre minutiøse oliemalede – i visse tilfælde kobbertrykte og kolorerede – dekorationer på især snustobaksdåser og bakker. Motiverne var mangfoldige og omfattede bl.a. topografiske prospekter fra forskellige, fortrinsvis tyske byer og egne.[3] Det var også det topografiske prospekt som blev sønnens stærke side, blot ikke i olie, men udført med pen og pensel på papir.

De tidligste arbejder

H.G. F. Holms første arbejder var dog af en helt anden karakter. På anbefaling fra familiens gode ven, kobberstikker *Oluf Olufsen Bagge*, kom han allerede fra 15-års alderen til at udføre aftegninger af oldsager, bl.a. guldbrakteater, og efterfølgende stikning i kobber for Den Kgl. Oldsagskommission under *Christian Jørgensen Thomsens* auspicier, og sideløbende udførte han et lignende arbejde for Det kgl. Mønt-og Medaillekabinet. Det stillede meget store krav til nøjagtighed, men særlig spændende har det ret ensformige arbejde næppe været, når lysten mere stod til det topografiske.

Holms tidligste landskabsprospekter kan dateres til 1819. En række af disse blev erhvervet af den i England bosiddende filolog *Andreas Andersen Feldborg* under et ophold i Danmark. Nogle af dem blev stukket i kobber af den skotske kobberstikker *William Home Lizars* og benyttet i Feldborgs bog: DENMARK DELINEATED; OR SKETCHES OF THE PRESENT STATE OF THAT COUNTRY, som udkom i Edinburgh i 1823.

Efter i 1823-25 at have udsendt nogle serier kobberstukne motiver under titlen PROSPECTER AF KIØBENHAVN, udsendtes i 1825-27 serien SJÆLLANDS YNDIGSTE EGNE, som kunne fås såvel koloreret som ukoloreret. Udgivelsen skete i 5 hæfter (omslag) á 4 blade. I første omgang udkom der

Sjællands yndigste egne

således 20 af i alt 24 planlagte motiver. I 1838 blev serien genudsendt af boghandler *Christian Steen*, der må formodes at have erhvervet kobberpladerne fra Holm. I denne udgave var tilføjet yderligere 3 ikke tidligere udgivne motiver. Disse to serier blev til i et tæt samarbejde mellem Jens Holm og hans nu godt 20 år gamle søn. Angiveligt var det faderen, der udførte kobberstikkene efter sønnens tegnede forlæg, men meget tyder på, at rollerne i flere tilfælde har lappet over hinanden.

Omkring 1827 gik noget galt, præcis hvad lykkes det næppe nogensinde at opklare. Samarbejdet mellem far og søn blev tilsyneladende midlertidigt afbrudt, muligvis grundet på at H.G. F. Holm blev far til et uægteskabeligt barn. Yderligere svandt familiens kapital ind til ingenting, Holm senior begyndte at miste synet og om hans hustru hedder det (i 1836) at hun »i flere år har været syg på legemet – og sindssvag«.

I 1828 ægtede H.G. F. Holm moderen til deres fælles barn, og i ægteskabet med *Karen Maria Nielsen* blev børneflokken i de følgende år forøget med yderligere fem, hvoraf den ene døde kun 5 år gammel. Senere skulle det vise sig, at tre af Holms børn udviklede sindssygdom og meget tyder på, at også Holm selv fra omkring 30-års alderen led af sjælelige forstyrrelser. Indtil ægteskabet boede Holm sammen med sine forældre i Borgergade og derefter på en lang række hyppigt skiftende adresser inden for Københavns volde, som regel i små mørke baggårdslejligheder.

Holm var ikke i stand til at tjene meget på sin kunst, og familien levede derfor under nærmest ufatteligt trange kår. Det var baggrunden for betegnelsen »Fattig-Holm«, som allerede samtiden gav ham. Man kunne træffe ham i Københavns gader og stræder, altid med en stor mappe under armen indeholdende et udvalg af hans prospekter, som han solgte til lysthavende for 1 á 2 rigsdaler stykket. Der var typisk tale om prospekter med gængse motiver såsom kendte (offentlige) bygninger, torve og pladser samt yndede udflugtsmål som Charlottenlund og Dyrehavsbakken. Arbejdsmetoden var næsten altid den samme: Holm optog blyantsskitser »i marken« og anførte farveangivelser på bygninger m.v. Færdiggørelsen skete hjemme. Skitserne sværtede han på bagsiden med blyant og de blev herefter anvendt til kalkering på rent papir. Herved var han i stand til at fremstille et antal motivmæssigt fuldstændig identiske billeder, idet han dog som regel ved færdiggørelsen – optegning med blyant eller tusch og behandling med akvarelfarve eller lavering – varierede små detaljer fra det ene eksemplar til det andet. I andre tilfælde udførte Holm prospekter af private bygninger og deres omgivelser, i nogle tilfælde uopfordret med henblik på muligt salg til ejeren, i andre tilfælde efter bestilling – eller pånødet bestilling – fra ejeren. Holm havde en kreds af faste støtter, som

spændte fra kongehuset over kunstnere og arkitekter til gejstlige, militære og handlende, til hvem han gerne henvendte sig, når han var i særligt trængte økonomiske situationer. Henvendelserne var ofte ledsaget af en tegning eller akvarel, som i staffagen rummede en diskret hentydning til Holms egen pekuniære situation. Et godt eksempel på »teknikken« er det nedenfor omtalte billede 4 (side 78).

Under koleraepidemien i sommeren 1853 mistede Holm sin hustru, og samme år brændte hans lejlighed i baghuset til St.Kongensgade 267 (i dag nr. 104). Hele hans beskedne indbo og hans gennem årene møjsommeligt opbyggede lager af skitser og færdige arbejder blev flammernes bytte. Holm begyndte dog ufortrødent forfra, og nogle af hans smukkeste og bedste arbejder stammer faktisk fra tiden efter 1853 og frem til kort før hans død i 1861. Den 19. april 1861 blev han som uformuende indlagt på Almindeligt Hospitals sygeafdeling i Amaliegade med lungetuberkulose, og her afgik han ved døden allerede den 1. maj, kun 58 år gammel.

Langt de fleste af Holms arbejder er fra København eller byens allernærmeste omegn. Årsagen er utvivlsomt, at hans økonomi fra slutningen af 1820'erne kun i begrænset omfang tillod ham udflugter, der var længere end, hvad apostlenes heste kunne klare inden for en enkelt dag. På den anden side har han sikkert i ny og næ kunnet tiltuske sig en kørelejlighed eller af en lysthaver ligefrem fået en bestillingsopgave som krævede transport.

Med det nyfundne billede – som i det følgende omtales som billede 3 – kendes der nu i alt 6 arbejder af Holm fra Skodsborg, som alle skal omtales i det følgende i en nogenlunde kronologisk orden.

Billede 1

Holms tidligste billede fra Skodsborg er udført omkring 1840 og i hvert fald ikke meget senere end dette år. Det tilhører Københavns Bymuseum, som erhvervede det i 1940 sammen med en række andre af Holms akvareller fra enken efter underdirektør i Landmandsbanken *Oscar Davidsen* (1888-1940). Efter Davidsens egne oplysninger skulle disse billeder stamme fra den såkaldte »Augustenborg-samling«. Samlingen er ikke helt så entydig, som det kunne lyde, men formentlig forholder det sig som følger: Efter Treårskrigen 1848-50 blev hovedparten af den Sønderborg-Augustenborgske hertugfamilies skatte fra slottene Gråsten og Augustenborg ført ud af landet. Den sidste augustenborgske hertug døde i 1921 på slottet Primkenau i Schlesien, hvor hans enke blev siddende endnu en halv snes år som vidne til slægtsbesiddelsens forfald og endelige opløsning. Fra sidst i 1920'erne begyndte der i kunsthandelen i Breslau, Berlin og Hamburg at dukke malerier og genstande op hidhørende fra augu-

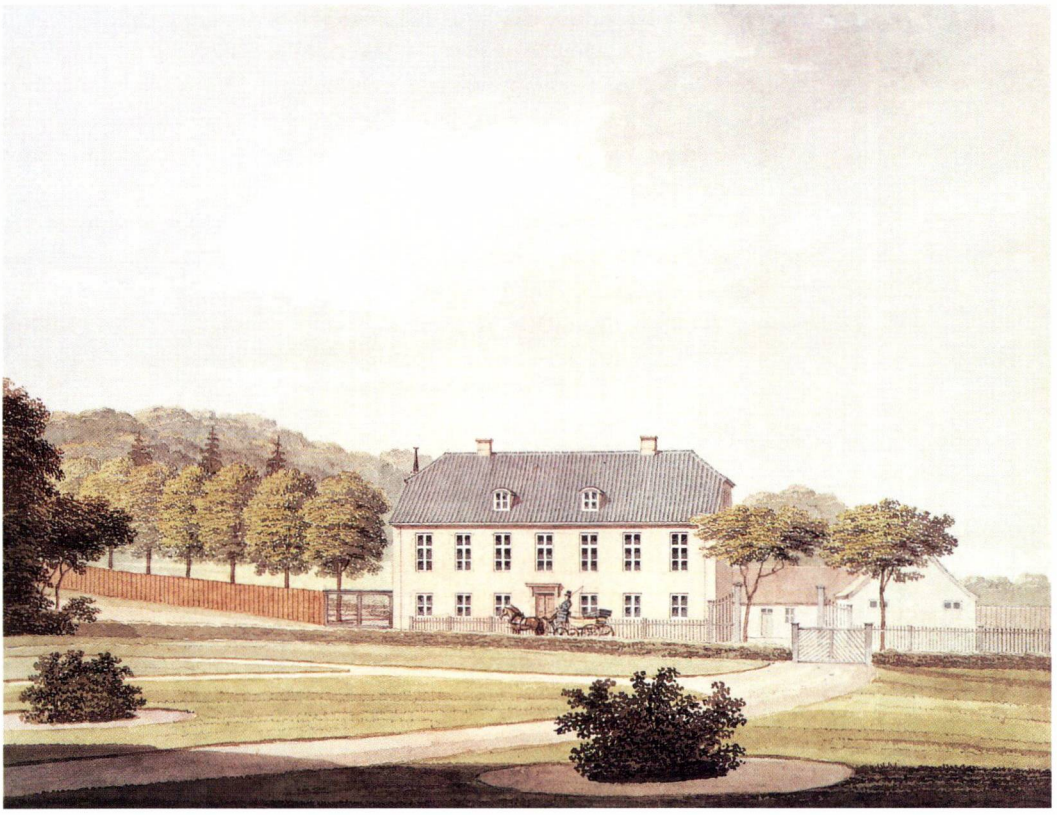

Billede 1. Skodsborg ca. 1840. Akvarel 21,2×27,4 cm – usigneret. Københavns Bymuseum. Oscar Davidsens Samling.

stenborgsk besiddelse, og det er rimeligvis ad den vej Davidsen erhvervede billederne.

Skodsborg tilhørte indtil 1833 veksel- og varemægler *Mathias Holten*[4] som dette år solgte til prins *Ernst Philip Ludwig* af Hessen-Philippsthal-Barchfeld.[5] Denne beboede stedet som helårsbolig til sin død i 1850. Der kan derfor ikke herske tvivl om, at Holm har udført billedet i prins Ernsts ejertid. Det har rimeligvis også tilhørt prins Ernst og kan meget vel af ham være foræret til et medlem af den augustenborgske familie, måske som en erindring om et besøg. Der vides ikke meget om prins Ernst. Han var broder til prins *Friedrich Wilhelm Carl Ludwig*[6] som via sit ægteskab med prinsesse *Juliane Sophie* var svoger til prins *Christian Frederik*, den senere Christian 8. og arveprins Ferdinand. En ældre broder, *Carl August*

Philip Ludwig, havde overtaget slægtsbesiddelserne i Hessen og residerede som landgreve på slottet Augustenau i Herleshausen.

Prins Ernst på Skodsborg

Prins Ernst havde rang af russisk generalløjtnant og havde efter overleveringen mistet det ene ben ved sin deltagelse i Napoleonskrigene. Han synes ikke at have taget permanent ophold i Danmark før i 1833 og han må have fundet behag i opholdet skønt han hverken havde embeder eller funktioner – kort sagt han var her bare og levede af sin formue. På Skodsborg førte han som ugift en stille og tilbagetrukket tilværelse kun omgivet af nogle få tjenestefolk, bl.a. livkusken *Hans Frederik Bremer*, som formentlig er den som sidder på den ventende karets kuskesæde på Holms billede. Der kendes ingen egentlige portrætter af prins Ernst, dog optræder han som nyslået Elefantridder iført ordenens overdådige dragt i menneskemængden på et af maleren *J.V. Gertners* malerier af Christian 8.s salvingsakt i Frederiksborg Slotskirke den 28. juni 1840, i øvrigt side om side med hertug Christian August og prins Frederik af Augustenborg.[7]

Hvad angår Skodsborg synes der ikke at være foretaget noget bygningsmæssigt før prins Ernst købte stedet. Skodsborg blev første gang indtegnet til brandforsikring i generalmajor *Ludvig Henrik Schimmelmanns* ejertid i 1790'erne. Under de følgende to ejere: geheimeråd *Siegfried Victor Raben-Levetzau* og derefter vekselmægler Mathias Holten blev der ikke foretaget nye taksationer, hvilket må betyde, at der ikke har været foretaget bygningsarbejder af større betydning. Af billedlige fremstillinger af Skodsborg forud for 1833 kendes kun to: En akvarel udført af maleren *Søren Læssøe Lange* i august 1800 som viser Skodsborg som et toetages hus på 7 vinduesfag med blåt sadeltag, velsagtens blåglaserede tegl.[8] Fra august 1823 findes en akvarel af fabriksinspektør *Ole Jørgen Rawert*.[9] Selv om antallet af fag sløres af et træ, kan der ikke være tvivl om, at det er det samme hus som på Langes billede, men nu med rødt afvalmet tegltag med to kviste.[10]

Søren Læssøe Lange og O. J. Rawert

Efter prins Ernst overtagelse blev der »efter anmeldt forbedring« foretaget en ny taksation til brandforsikring den 12. september 1833. Derefter skete der bygningsmæssigt ikke yderligere før i 1852.[11] Det har været den gængse opfattelse at Skodsborg på det nærmeste blev nyopført af prins Ernst, og som arkitekt har der været peget på ingen ringere end overbygningsdirektør *C. F. Hansen* eller en af hans elever og nærtstående: hofbygmester *Jørgen Hansen Koch*, hofbygmester *Christian Bernhard Hornbech* eller bygningsinspektør *Frederik Ferdinand Friis*, som i øvrigt alle hørte til Holms trofaste støtter. Der er imidlertid intet som tyder på at Skodsborg blev nyopført, men det er troligt, at stedet er blevet mere eller mindre gennemgribende istandsat, herunder bl.a. udstyret med nyt tag af blågla-

Billede 2. Skodsborg ca. 1850. Akvarel 11,5×17,9 cm – signeret Holm. Øregaard Museum, Hegels Samling.

serede sten så det kom til at fremtræde som på Holms billede. Hvis der overhovedet har medvirket en arkitekt, forekommer Jørgen Hansen Koch at være den mest nærliggende.[12]

Billede 2

Øregård-museets billede viser Skodsborg i samme skikkelse som Bymuseets billede, men efter udførelsen at dømme er det fra omkring 1850. Det stammer fra den store samling af topografiske billeder fra København og omegn som Gyldendal-direktøren, etatsråd *Jacob Hegel* (1851-1918) samlede. Efter hans død overdrog enken hele samlingen til Gentofte kommune, hvor den udgør grundstammen i Øregaard Museum.

Motivet føjer for så vidt intet nyt til, men det er interessant at bemærke, at Holm valgte nøjagtig samme position og perspektiv, da han i 1852 igen tegnede Skodsborg *efter* forlængelse og ombygning (billede 4-5). Efter prins Ernsts død i april 1850 købte den velhavende murermester *Johann Heinrich Lütthans*[13] Skodsborg, men meget fornøjelse af stedet fik han ikke, da han døde allerede i marts 1852. Parret ved vejsiden kan meget vel være Lütthans og en af hans døtre; hans hustru kan det ikke være, da hun var død i 1840.

Billede 3

Proveniensen af det nyopdukkede billede kendes ikke, men efter udførelsen at dømme må det stamme fra omkring 1850 eller allersenest foråret 1852, før hovedbygningen på Skodsborg blev ombygget. Det er sandsynligt, at det har tilhørt J. H. Lütthans eller hans efterkommere. Set fra en rent kunstnerisk synsvinkel hører det vel ikke til Holms allerbedste arbejder. Forgrunden med tre store nåletræer er blevet lidt for dominerende, skønt der ikke kan være tvivl om, at Holms mening har været at skabe dybde i motivet, som man kender det fra en teaterscene. Dette blev også udnyttet i malerkunsten, hvor kunstnerne ofte tilføjede en forgrund som faktisk ikke fandtes, for hermed at skabe den ønskede effekt. I dette tilfælde er der imidlertid ingen grund til at tro, at træerne ikke fandtes. Faktisk ses de høje nåletræer også på O. J. Rawerts før omtalte akvarel fra 1823, så Holm har ganske enkelt tegnet hvad han så.

Det er Skodsborgs hovedbygning som ses nærmest – og her afsløres en lille pudsig detalje, nemlig at det fine tag af blåglaserede sten kun omfat-

Billede 3. Udsigt over Skodsborg ca. 1850. Akvarel 21×31 cm – signeret Holm. Privateje. Solgt ved Museumsbygningens auktion nr. 14, september 2000.

tede facaden mod vejen og galvtrekanterne – til bagsiden var det almindelige røde tegl! Til Skodsborg hørte to udbygninger, begge i én etage.

Retraite

Den større bygning i baggrunden er Retraite, oprindelig et lyststed som Skodsborg og i perioder med samme ejer som dette. Retraite blev i 1785 omdannet til et mindre industriforetagende, først lå der et lædermanufaktur og garveri, så oliemølle drevet med hestekraft, derefter lysestøberi og siden 1849 en klædefabrik, der udviklede sig til en betydelig industri. Efter klædefabrikkens nedlæggelse i 1912 opstod Skodsborg Hattefabrik som den sidste industrivirksomhed på den gamle lystejendom.[14] Retraite tilhørte omkring 1850 familien Drewsen på Strandmøllen. Det var *J. C. Drewsen*, der i 1822 havde købt ejendommen, som han i 1846 overdrog til sin ældste søn *Christian Drewsen*. Sidstnævnte havde i 1832 etableret lysestøberiet på Retraite. Ejendommen bestod af flere bygninger, således lysestøberiet i det tidligere lædermanufaktur med 2 toetages bygninger, hvoraf den ene var det oprindelige lyststed, den anden en fabriksbygning, samt et udhus i én etage.[15] Hertil kom oliemøllen med 4 småbygninger og endelig Skodsborg Kro, som bestod af et stuehus med dobbelt kvist samt to lejehuse. Det er kroens to høje karakteristiske skorstene og kvist, der ses ved kysten i baggrunden umiddelbart til venstre for det midterste nåletræ.

Hvad angår parken omkring Skodsborg fremtræder den i den åbne, landskabelige engelske stil med sirlige, snoede grusgange, prydbuske og frugttræer. Formentlig fik parken dette udseende i begyndelsen af 1800-årene, hvor den afløste en park i den stive franske barokform som den daværende ejer af Skodsborg og Retraite, overpræsident i København *Volrad von der Lühe*, havde ladet arkitekten *Georg David Anthon* anlægge omkring 1764.[16]

Billede 4

Holm daterer selv dette billede til 1852, det samme år som *Frederik* 7. erhvervede Skodsborg fra J. H. Lütthans' dødsbo for 20.000 Rdl. og lod det forlænge og ombygge, og det er netop i den ombyggede stand det ses. Yderligere købte kongen af Christian Drewsen den tidligere hovedbygning til oliemøllen, som lå på vandsiden for 6.000 Rdl. Ved ombygningen, som blev forestået af kgl. bygningsinspektør *Peter E. I. Kornerup*, blev Skodsborg – som herefter kaldtes »Palæet i Skodsborg« – forlænget med 3 fag i hver ende til i alt 13 vinduesfag, idet der foran de 3 midterste fag blev opsat en støbejernsaltan og facaderne blev pudset op med gesimsbånd, profilerede vinduesrammer og fordakninger nøjagtig som Palæet, nu kaldet »Grevinde Danners Palæ«, står i dag efter en grundig restaurering i 1999-2000.

Fr. 7., Grevinde Danner og Skodsborg

Kongens formål med erhvervelsen var at komme væk fra Hovedstaden med al dens sladder om hans kære *Louise Rasmussen*, ophøjet til Grevinde Danner, med hvem kongen havde indgået ægteskab i 1850. Desuden yndede den folkekære konge friluftslivet, og Skodsborg gav ham rig lejlighed til at dyrke yndlingspassionerne: lystfiskeri og udgravning af gravhøje.

Palæet blev taget i brug første gang i sommeren 1853. Da havde kongen i løbet af foråret ladet opføre den endnu bevarede grotte af kildekalk på bakken bag Palæet – omtrent på det sted, hvorfra Holm tegnede det forrige billede.[17]

Faktisk må billedet være en illusion, for det foregiver at være en sommerdag, men i sommeren 1852 var ombygningen langtfra afsluttet. Meget taler for, at det i virkeligheden er udført senere på året og blot udstyret med behørig sommerlig staffage.[18] Det kan også forklare. hvorfor Holm udførte billedet som en tuschlavering i grålige toner, skønt akvarellen ellers var hans foretrukne arbejdsform. Formodentlig havde Palæet endnu ikke fået sin endelige facadefarve, da Holm besøgte stedet.

Billede 4. Palæet i Skodsborg 1852. Tuschlavering 23×32 cm – signeret Holm 1852 (på sten ved vejen til venstre). Københavns Bymuseum. Windings Samling.

Billede 5. Palæet i Skodsborg ca. 1852. Tuschlavering 7,8×11,0 cm – usigneret. Nasjonalgalleriet, Oslo.

Billedet, som idag findes på Københavns Bymuseum, stammer fra grosserer *Ludvig Eugenius Winding* (1839-1890), som var en af tidens store samlere af historiske og topografiske blade. Hans samling talte i alt ca. 15.000 blade, hvoriblandt 70-80 originale arbejder af Holm. Winding har, ligesom de førnævnte samlere, været fåmælt med hensyn til hvornår og fra hvem, han erhvervede sine billeder. Størsteparten af samlingen, som oprindelig var sirligt ordnet i mapper efter motiver og emner, blev efter Windings død købt af etatsråd *J.S.Salomonsen* og skænket til Kunstindustrimuseet, hvorfra den i 1911 med Salomonsens samtykke overgik til Det kgl. Bibliotek. Her opbevares den ikke som en samlet enhed, men indgår i den almindelige systematik i Billedsamlingen, hvor også Windings oprindelige systematiske protokoller over samlingen findes. En mindre del af samlingen, formentlig den del som har været indrammet og har prydet væggene i det Windingske hjem, overgik for en dels vedkommende, heriblandt Skodsborg-billedet, i 1923 fra Windings enke til Bymuseet.

Kongen og Fattig-Holm

Det er sandsynligt, at Holm oprindelig har tiltænkt Frederik 7. billedet. Både størrelsen og den særdeles sirlige udførelse peger i den retning. Men det er især figurerne man skal lægge mærke til – de er nemlig mere end ren staffage. Man genkender let majestæten og grevinden som med ryggen til betragter deres nye residens. Længst til højre ses en gående herre med høj hat og en mappe under venstre arm. Det er utvivlsomt Holm selv. Midt på vejen ses en vejfarende i træsko som med hatten rakt frem udtrykker Holms diskrete, men ikke desto mindre helt centrale og væsent-

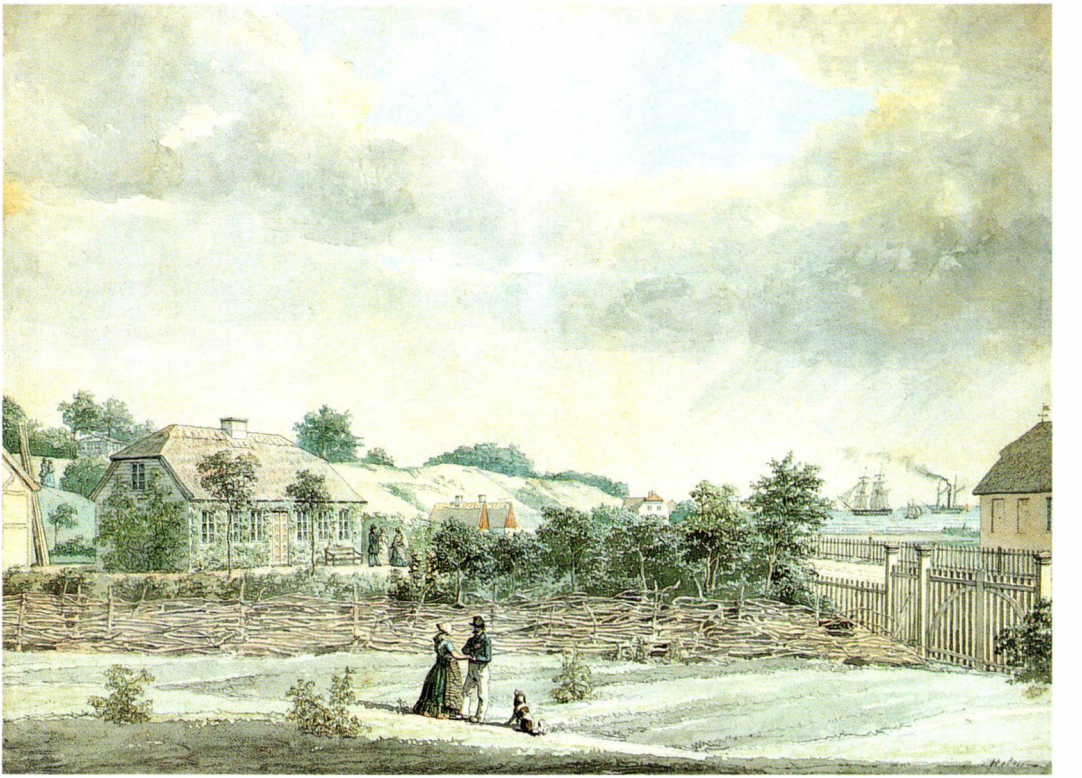

Billede 6. Lille landsted ved Skodsborg ca. 1850. Akvarel 18,0×24,5 cm – signeret Holm. Solgt ved Arne Bruun Rasmussens auktion nr 120, juni 1960.

lige budskab: »Giv en skærv til en fattig mand«. En tilsvarende symbolik kan man genfinde i andre af Holms billeder.

Billede 5

En nøjagtig gentagelse af Bymuseets billede, men kun i en trediedel størrelse af dette, findes i Nasjonalgalleriet i Oslo, som ikke har oplysninger om fra hvem, det er modtaget eller hvornår, det er indgået i samlingen. Muligvis kan der være tale om et forarbejde til Bymuseets billede.

Billede 6

Holms sidste Skodsborg-billede viser Skodsborg Strandvej 175, det lille gamle hus som indtil for nogle år siden rummede Søllerød Kommunebibliotekers filial i Skodsborg og som tidligere i mange år var kendt som hofjuvelerer Michelsens havehus. I sin oprindelse var det et landarbejderhus, vist nok fra omkring 1780, som hørte under landstedet Aggershvile. Det tjente som bolig for opsynsmanden ved Aggershviles udstrakte

strandarealer, hvor der i øvrigt lå flere arbejderhuse, hvoraf et par stykker ses på billedet.

Holm har tidligst udført billedet omkring 1840, og snarest stammer det fra hans udflugter til Skodsborg omkring 1850. Billedet blev i 1960 solgt på auktion hos Bruun Rasmussen, men dets proveniens er i øvrigt ukendt. På bagsiden af indramningen bærer det imidlertid en gammel påskrift, som løfter lidt af sløret. Her står: »*Det lille Hus i Skodsborg, hvor Moder en Sommer medens Fader var ude med Kadetterne boede med os Børn. Tante Minna*«. »Tante Minna« – velsagtens Wilhelmine – har altså været datter af en søofficer og har sammen med sin mor og sine søskende ligget på landet, mens faderen var ude på det årlige 4-måneders togt i maj-august med kadetskibet, dvs. korvetten »Flora« eller, hvis dateringen tør sættes til 1852, korvetten »Valkyrien«.

Holms andre Søllerødmotiver

Afslutningsvis vil det være naturligt at nævne Holms øvrige kendte billeder fra Søllerød kommune, bortset fra de der foreligger som kobberstik i Feldborgs tidligere omtalte bog samt i »Sjællands yndigste Egne«, og som alle hører til Holms tidligste produktion. Det er ikke mange, idet der kun er tale om fire forskellige motiver. Ældst er en lille sepialavering af en udsigt mod Søllerød kirke.[19] Den er antagelig udført omkring 1836, men kan meget vel være baseret på en skitse optaget flere år tidligere, måske i forbindelse med arbejdet til »Sjællands yndigste Egne«. Fra omkring 1838 kendes et vinterparti fra Strandmøllen i tre stort set identiske eksemplarer. Et af disse hidrører fra den tidligere omtalte »Augustenborg-Samling«. Fra Strandmøllen kendes yderligere et parti, som Holm selv daterer til 1852 og således formentlig er udført ved samme lejlighed, hvor kunstneren besøgte Skodsborg.[20] Det har tilhørt føromtalte Christian Drewsen og hans efterkommere. Endelig kendes et parti fra Bakkehuset i Vedbæk, som Holm tegnede for den daværende ejer assurancemægler *Edvard Julius Hvidt*, formentlig som en bestillingsopgave, omkring 1858.[21]

1 Erik Housted: Fattig-Holm. Tre Guldalderskæbner. Guldsmeden Michael Holm 1774-1860, Kobberstikkeren Jens Holm 1776-1859, Maleren Heinrich Gustav Ferdinand Holm 1803-1861, 436 sider, illustreret, Forlaget Rhodos 1994.

2 Museumsbygningen Kunstauktioner A/S, auktion nr. 14, katalog nr. 35, 4. september 2000.

3 Detlev Richter: Lackdosen, Klinkhardt & Biermann, München 1988, samme: Lackierer der Könige – König der Lackierer. Die Manufaktur Stobwasser in Berlin, i Weltkunst. Aktuelle Zeitschrift für Kunst und Antiquitäten, 70.årg., nr. 3/marts 2000.

4 Nærmere om denne i Th.Hauch-Fausbøll og H.R.Hiort-Lorenzen: Patriciske Slægter, II samling, 1911 (slægten von Holten), s. 265

5 Født 28/1 1789, død 19/4 1850. Hessen-Philippsthal var en sidelinie til huset Hessen-Kassel som i tidens løb har haft flere slægtsrelationer til det danske kongehus. Af Statsminister Conrad greve Rantzau-Breitenburgs erindringer (udgivet af Louis Bobé 1900) s. 148 fremgår at det i 1835 var påtænkt at sende prins Ernst til St.Petersborg som ledsager for den unge prins Christian af Glücksborg (den senere Christian IX) med henblik på at lære zarfamilien at kende, men det blev ikke til noget. Bortset herfra er prins Ernst tilsyneladende ikke omtalt i litteraturen. Han blev i 1833 optaget i Det kgl. Kjøbenhavnske Skydeselskab og Danske Broderskab. Pudsigt nok nævnes han i Hof-og Statskalenderen som hannoversk general, hvor det korrekte er russisk.

6 Født 10/8 1786, død 30/11 1834. Dansk generalmajor, kommandør for Hestgarden og fra 1831 tillige chef for Landkadetakademiet. Gift 1812 med prinsesse Juliane Sophie, født 18/12 1788, død 9/5 1850. Boede St.Kongensgade 29 (gl.nr. 41-42) i den tidligere Rybergske gård – også kaldet Juliane Sophies Palæ – som blev nedrevet i 1850'erne. Se iøvrigt Bo Bramsen: Ferdinand og Caroline, Politikens Forlag 1969, s. 66.

7 Povl Eller: Salvingerne på Frederiksborg, 1976, s. 48-49.

8 Langes akvarel findes i Antikvarisk-Topografisk samling, Nationalmuseet. Den er gengivet på en farveplanche i Ejler Nystrøm: Søllerød Sogn i fortid og nutid, 1911, ved s. 96.

9 Rawerts akvarel findes i Det kgl. Biblioteks billedsamling. Den er gengivet i farver i Godfred Hartmann: En malerisk Rejse i Nordsjælland illustreret med O.J.Rawerts akvareller fra 1800-tallet, 1984, s.15. Om Rawerts akvareller fra Søllerødegnen se: Niels Peter Stilling (red.): Rawerts maleriske rejser 1805-1847, Udstilling på Gl. Holtegård, 1984 – og samme: Rawert i Søllerød, Søllerødbogen 1985, s. 65ff.

10 De tre motiver kan sammenlignes i de sort-hvide gengivelser i Bo Bramsen (red.): Strandvejen før og nu, bd. 1, 1995 – 4. rev. oplag 1998, s. 325 og 327.

11 Landsarkivet for Sjælland: Brandforsikrings-og brandtaksationsprotokoller for Sokkelund herred. Forsikrings nr. 99, taksationer nr. 1215 og 1985.
Taksationen fra 12/9 1833 (nr.1215) beskriver Skodsborg således:
a) Hovedbygningen beliggende med enderne til sønder og nord, 28 alen lang, 13½ alen dyb, 2 etager høj, grundmuret til alle sider med stentag, hvorunder blikrender med nedhængende rør, inddelt ialt i 14 fag og indrettet

med en indgang fra vejen til en gennemgående gang, hvorved en havestue med udgang af glas-og fyldningsdøre til haven. Endvidere 4 forskellige værelser hvori en piedestalovn, alle med plankegulv samt en gang med skifergulv og hylder. Fra gangen er en opgang af en trappe til en gang i anden etage, hvorved en sal med en treetage-ovn samt 3 forskellige værelser, alle med plankegulve. Fra gangen er en opgang af en trappe til en gang på loftet hvorved 4 forskellige værelser, alt med bræddegulv. Overalt i bygningen er engelske vinduer med store ruder, fyldningsdøre, tildels gipsede og malede, tildels panelede og betrukne og tildels panelede vægge, gipsede lofter malede med limfarve. Træværket malet med oliefarve, samt under bygningen en kælder på 6 fag i to afdelinger.
Vurderet incl. ovne til 8.230, Rdl. sølv

b) Den østre bygning, 24½ alen lang, 11 alen dyb, 1 etage høj, grundmur til alle sider med stentag, inddelt i 15 fag, hvoraf de 14½ alen, som er til beboelse, er indrettede med en indgang til en forstue med stengulv, hvorved en stue med en treetage-ovn, et sovekammer, et pige- og et materialkammer, samt et køkken med skorsten, retterbænk, vask, tinrækker og hylder. Alt med engelske vinduer, tildels med fyldnings-, tildels med glatte døre, gipsede lofter og ditto vægge, tildels brædde- og tildels stengulv samt træværket malet med oliefarve. De øvrige 10 alen er indrettet til vognskur med dobbelte porte og gipsede lofter. Fra forstuen er en opgang af en trappe til loftet hvorpå er indrettet en gang og 4 kamre.
Vurderet incl. ovne til 2.650 Rdl. sølv.

c) Den nordre bygning, 30 alen lang, 10 alen dyb, 1 etage høj af mur og bindingsværk med stentag, hvori en tagkvist på 3 fag. Bygningen er inddelt i 13 fag, hvoraf 14½ alen er til beboelse og indrettet med en indgang med stengulv, hvorved 2 stuer med 2 bilæggerovne og bræddegulv, et køkken med skorsten, retterbænk, vask, tinrække og en indmuret kobberkedel på 1 td. samt et spisekammer med hylder. Begge er med stengulv. Alt med bræddeloft, engelske vinduer og glatte døre samt træværket malet med oliefarve. De øvrige 15½ alen er indrettet til stald for 8 heste med spiltove, krybber og hækker samt bræddeloft. Loftet udi et.
Vurderet incl. ovne og kedel til 1.940 Rdl. sølv

d) I gården en halvtagsbygning af tømmer og brædder med stentag, inddelt i 4 fag og indrettet til lokum, svine-og materialhus.
Vurderet til 80 Rdl. sølv.

e) Hegn: Foran stedet mod vejen bestående af en indkørselsport med to låger, 16 fag stakit med to låger og 6 fag plankeværk.
Vurderet til 410 Rdl. sølv.

Taksation nr. 1985 fra 24/2 1841 omfatter kun justering af vurderingen uden at der er foretaget noget bygningsmæssigt.

12 At Jørgen Hansen Koch har haft forbindelse med den fyrstelige familie ses af, at han i 1834 udførte tegningen til prins Wilhelms kiste. En akvarel af Holm (som kendes i fire motivmæssigt stort set identiske eksemplarer) af det indre af Christian 4.s kapel i Roskilde Domkirke er fra 1838. På denne ses prins Wilhelms kiste i forgrunden. Han blev egentlig bisat i Sct. Petri kirke, hvorfra han senere blev overflyttet til Roskilde, i første omgang til Christian 4.s kapel, der-

efter i 1844 til Frederik 5.s kapel og endelig, vistnok i 1898, til krypten under dette.

13 Født 17/4 1782 i Lütjenburg, død 22/3 1852 i København. Oberstløjtnant i Borgervæbningen, vicebrandmajor og kurator ved Sct. Petri kirke. Svigerfar til biskop D.G.Monrad (gift 1840 med Emilie Nathalie Lütthans) og digteren Christian Winther (gift 1848 med Julie Constance Lütthans). Lütthans var ligesom prins Ernst medlem af Skydeselskabet (optaget 1832).

14 Yderligere herom: Niels Peter Stilling i Bo Bramsen (red.): Strandvejen før og nu, bd. 1, 1995 (4. rev. oplag, 1998), s. 344-51. – Gunnar Sandfeld: Søllerød – som det var engang, 6. samling, 1979, s. 2639 samt Niels Peter Stilling: Rawert i Søllerød, Søllerødbogen 1985, s. 97f.

15 S. Sterm: Statistisk-Topograpisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt, bd. 1, 1834 s. 421-422.

16 En stor (60×178 cm) og smukt udført plan med en tilhørende profil set fra vandsiden af anlægget, udført af G.D. Anthon i 1764 findes i H.M.Dronningens Håndbibliotek, Juliane Maries Atlas, Tom. XXVIII, nr. 34

17 Palle Bræstrup: Frederik VII's grotte i Skodsborg, Søllerødbogen 1986, s. 82ff.

18 Rigsarkivet: Kongehusarkivet, Frederik 7., pakke 70: Regnskabssager vedr. arbejder på Skodsborg 1852-1854. Af det meget summariske materiale fremgår at Kornerup fra juni til december 1852 fik udbetalt ialt 29.077 Rdl. 4. Mk. 6 Sk. til indkøb af materialer og arbejdsløn m.v.. Kongen og grevinden tog stedet i brug første gang i sommeren 1853 fra starten af juni til slutningen af september. Til vagthold blev et detachement af Livgarden på 30 mand (1 underofficer, 2 underkorporaler, 2 spillemænd og 25 gardere) lagt i lejr ved Skodsborg så længe opholdet varede. Dette gentog sig de følgende år.

19 Gengivet i Folk og Minder fra Nordsjælland, 40. årg. 1985 s.24

20 Gengivet i Erik Housted: Fattig-Holm, 1994, s. 264 og 265.

21 Gengivet i Housted, 1994, s. 321. Se også Niels Peter Stilling (red.): Bakkehuset i Vedbæk, 1992, s. 11. Et usigneret eksemplar af akvarellen findes på Søllerød Museum.

Søllerød Rådhus

Af Ole Sørensen

Søllerød Rådhus ved Kongevejen i Holte er tegnet af arkitekterne Arne Jacobsen og Flemming Lassen. Rådhuset blev indviet den 16. marts 1942 og blev fredet 50 år senere, i 1992. Historien om, hvordan Søllerød Rådhus blev til, er et politisk drama, som vil blive fortalt i denne artikel. Desuden beskrives i korte træk den politiske udvikling i Søllerød. Artiklen er skrevet i anledning af Rådhusets 60-års jubilæum 2002, og det er samtidig værd at notere, at arkitekterne bag rådhuset, Flemming Lassen (1902-1984) og Arne Jacobsen (1902-1971), begge ville være fyldt 100 år i 2002.

Artiklens forfatter Ole Sørensen (f. 1933) er tidligere overlærer og museumspædagog ved Søllerød Museum. Efter uddannelse ved Silkeborg Seminarium blev Ole Sørensen ansat ved Søllerød Skolevæsen i 1959. Ud over at være skolekonsulent i orienteringsfagene har Ole Sørensen været formand for Dansk Historielærerforening 1976-1986 og medlem af Undervisningsministeriets læseplansudvalg for historie 1979-1981. Forfatteren var museumspædagog ved Søllerød Museum/Vedbækfundene 1983-1993 og siden 1978 medlem af bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Ole Sørensen var i 1992 med til at arrangere en udtilling på Søllerød Museum i anledning af 50-året for Rådhusets indvielse. Det er med udgangspunkt i indsamlet materiale til denne udstilling og fra det pædagogiske arbejde i Søllerød frem til 1996, at denne artikel er skrevet.

LOKALT SELVSTYRE

Bøndernes selvstyre i fællesskabets tid

I den kantate, som blev fremført ved indvielsen af Søllerød Rådhus i 1942, står der:

> *»Paa Øverød Torv staar der Rest af et Ting,*
> *Levn fra svunden Dag.*
> *Der satte sig Bønder paa Sten i Ring,*
> *og Himlen var Tingstedets Tag«*

Bystævnet i Øverød er det ældste vidnesbyrd om vore forfædres deltagelse i det lokale selvstyre. Her samledes bønderne i landsbyen og bestemte i

Bystævnet i Øverød. Restaureret i 1999 i anledning af Grundlovsjubilæet 5. juni 1999. Foto: Søllerød Museum 4.6.1999.

fællesskab, hvordan reglerne skulle være for deres umiddelbare dagligliv. Her afgjordes tvistigheder imellem bymændene og fastsattes bøder for overtrædelse af de fælles vider eller vedtægter. Mange problemer af fælles interesse krævede drøftelse og afgørelse i fællesskab. Det var først og fremmest landbrugsdriften, beslutninger om udnyttelsen af arealet, driftsformer, såning, høst, gærder og deres vedligeholdelse samt om fordeling af fælles goder og fælles pligter.[1]

Oprindelsen til det kommunale styre

En spæd begyndelse til det lokalpolitiske styre var *Forordningen af 11. November 1791* om oprettelsen af *Sognefogedinstitutionen: »Til Sognefoged bør altid vælges en af de skikkeligste og mest kyndige Mænd blandt Sognets Almue«*. Sognefogeden havde politimæssige opgaver, og efter indførelsen af *Vejforordningen af 13. December 1793* også opsyn med sognets vejarbejder, i nutidig forstand en kommunal opgave.[2]

Reglementerne for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse paa Landet i Danmark, 15. juni 1802 for Sjælland og 5. juli 1803 for hele den danske provins blev det næste vigtige skridt henimod lokal medbestemmelse i offentlige anliggender. Landet blev inddelt i fattigdistrikter omfattende et sognepastorat. I hvert fattigdistrikt blev der oprettet en fattigkommission bestående af sognepræsten, herredsfogeden, en af sognets største lodsejere samt tre-fire af de »bedste sognemænd«.

Midlerne til de fattiges underhold skulle først og fremmest skaffes ved (frivillige) kvartårlige indbetalinger af beboerne i sognet, dels i naturalier, dels i penge. Derudover bl. a. alt, hvad der indkom ved de tvungne kirkeindsamlinger ved højtiderne, og hvad der måtte findes i kirkeblokken og de »fattigblokke«, der var opstillet ved kroerne.

Det næste skridt henimod et lokalt styre kom med *Det provisoriske Reglement 10. Oktober 1806 for Almueskolevæsenet paa Landet i Sjælland og flere Øer*. Efter praktisk afprøvning, f.eks. her i Søllerød, kom den endelige *Anordning 20. Juli 1814 for Almueskolevæsenet i Danmark*. Der skulle herefter oprettes skolekommissioner i sognepastoraterne bestående af to »fødte« medlemmer, sognepræsten og »skolepatronen«, samt to »skoleforstandere« valgt blandt de »hæderligste bønder i sognet«.

Skoleloven 1814

Med disse nydannelser, som var udløbere af de store landboreformer i årene 1791-1814 blev bønderne taget med i det lokale styre. I hvert eneste sogn var der 5-6 bønder, som havde et offentligt hverv at bestride, udpeget af myndighederne. Men deres udfoldelsesmuligheder var stærkt begrænsede. Enevældens embedsstyre var fortsat usvækket. Lokalt havde de udpegede bønder præsten og herredsfogeden over sig, og kommissionerne var under skarp kontrol af amtet.

Loven om lokalt selvstyre 1841

Anordningen angaaende Landkommunevæsenet, 13. august 1841, blev det

næste store skridt henimod det lokale selvstyre. På landet skulle de kommunale anliggender, undtaget særlige direktioner for skolevæsenet, bestyres af amtsrådet i hver amt og af et sogneforstanderskab i hvert sognedistrikt. Samtidig nedlagdes fattigkommissionerne. Sogneforstanderskabet bestod af sognepræsten sammen med den eller de største jordejere samt 4 til 9 andre mænd, der skulle vælges af de øvrige kvalificerede borgere i sognet. Valgret og valgbarhed havde mænd, der var fyldt 25 år, og som havde dansk indfødsret samt var i besiddelse af en vis solid ejendom. Kvinder, mindrebemidlede, tyende og fattige fik ingen valgret. Valgene var offentlige og skulle foregå på et dertil indrettet bekvemt liggende sted. I Søllerød foregik valgene indtil 1900 i Nærum, først i skolen, siden på kroen og hotellet. Vælgere, der ville udøve deres valgret, skulle møde personligt og mundtligt tilkendegive for valgprotokollen, hvem de ville stemme på. De kandidater, som fik flest stemmer, blev erklæret for valgte »sogneforstandere«. Der skulle afholdes 6 møder om året i sogneforstanderskabet, og i de første 10 år blev så godt som alle møder afholdt i Søllerød Præstegård. Senere afholdtes møderne i nogle år på den gamle, men nogenlunde rummelige skole i Nærum; langt de fleste møder blev dog afholdt på kroerne i kommunen: Søllerød kro, Skodsborg kro, Ny Holte kro og Vedbæk kro.

Begyndelsen til en egentlig administration i Søllerød kommune

I 1867 indførtes begrebet »sogneråd« i stedet for sogneforstanderskab. Sognepræstens tilsynsforpligtelse vedrørende fattigvæsenet og skolevæsenet overførtes til sognerådet. Sognerådet fik en række nye opgaver, som ud over fattigvæsenet og skolevæsenet omfattede vejvæsenet og øvrige kommunale anliggender. Under tilsyn af amtet skulle sognerådet stå for skatteligningen og udføre den kommunale regnskabsførelse og regnskabsaflæggelse. Sognerådet havde pligt til at forhindre *»betleri og løsgængeri og i øvrigt at bidrage til at fremme og opretholde god politiorden«*. Endelig fik sognerådet pligt til at fremskaffe og meddele regeringen de oplysninger om folketal, kvægbestand og andre lignende forhold i kommunen, som blev forlangt af amtsrådet.

Alle disse nye opgaver krævede en form for administration. Fra 1868 fik sognerådsformanden en betalt sekretær til hjælp med skrivearbejdet. Nyordningen medførte også, at der måtte oprettes et sognearkiv. Der blev anskaffet et stort dokumentskab, som blev opstillet i koret i Søllerød kirke. Men den fugtige, kolde landsbykirke var ikke velegnet til opbevaring af protokoller og dokumenter, og allerede i 1874 blev skabet flyttet til sognerådsformandens bolig. Indtil 1904 stod skabet hos de skiftende sognerådsformænd.[3]

Udbygningen af kommunen i slutningen af 1800-tallet medførte sti-

Sognerådets dokumentskab, nu på Byhistorisk Arkiv for Søllerød kommune. Foto Søllerød Museum.

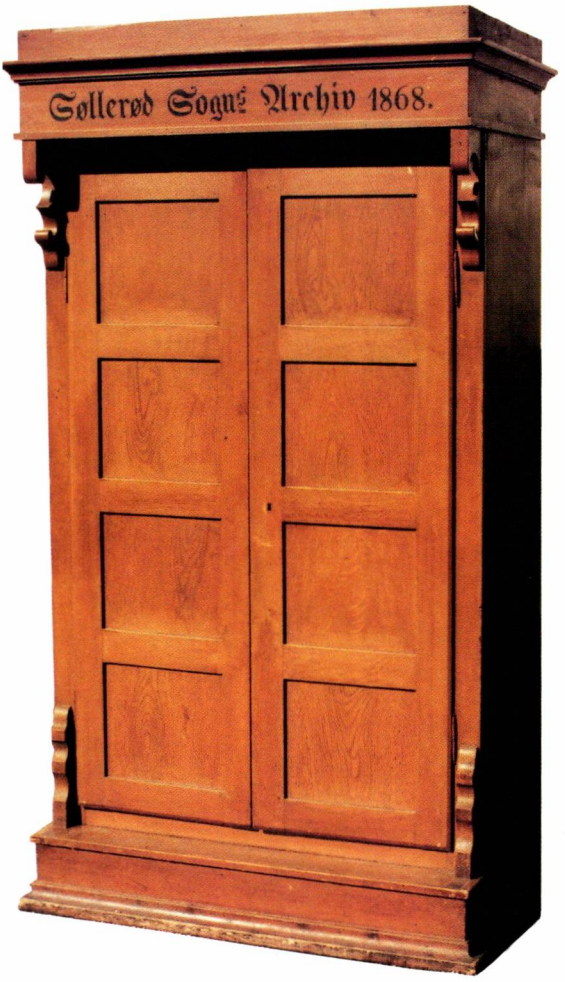

gende krav til trafik- og vejvæsen, vand-, gas- og el-forsyning og et moderne skolevæsen. Rigsdagens reformlovgivning i 1890' erne vedrørende socialområdet, alderdomshjælp og sygeforsikring samt skattelovene fra 1903 medførte også stigende krav til kommunens administration og økonomi. Omkring århundredskiftet var Søllerøds gamle bondeland ved at blive inddraget til bymæssige formål. Udviklingen i retning af en forstad til København understreges ved, at tre røde murstensskoler i Nærum, Øverød og Vedbæk i årene 1901 til 1903 afløste de stråtækte landsbyskoler.[4]

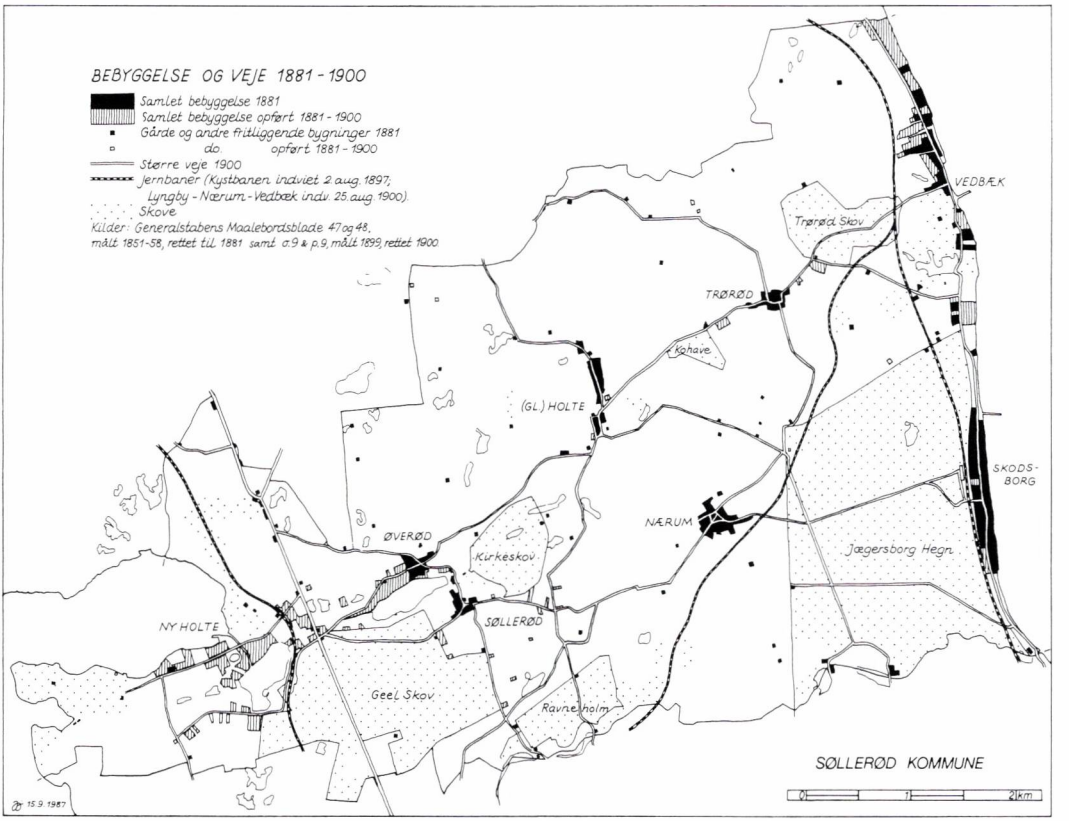

Udbygningen af kommunen i slutningen af 1800-tallet. Først Skodsborg-Vedbækområdet, fra 1880'erne tillige Ny Holte- Øverødområdet og fra århundredskiftet også Nærum, Søllerød og Trørød. Kortet er fra *Bebyggelse og veje 1881-1900, i Fra seks landsbyer til syv bydele* af Jens Johansen, 1988.

DET FØRSTE RÅDHUS, 1904

I marts måned 1903 nedsatte sognerådet et *Udvalg angaaende en kommunal Administrationsbygning.* Udvalget arbejdede så hurtigt, at sognerådet allerede på mødet i juni samme år med 6 stemmer mod 5 kunne vedtage at opføre en administrationsbygning på Søllerødvej nr. 64. Grunden blev skænket af konsul P. Hansen, Søllerødgaard. Fra ejendommen var der en vid udsigt over Nærum til Jægersborg Hegn mod øst, og sydpå over Krags Mose mod Lyngby og hen over Geelsskovs trætoppe til Virum. Der var dog mange, der syntes, at rådhuset burde have ligget i Nærum, men her

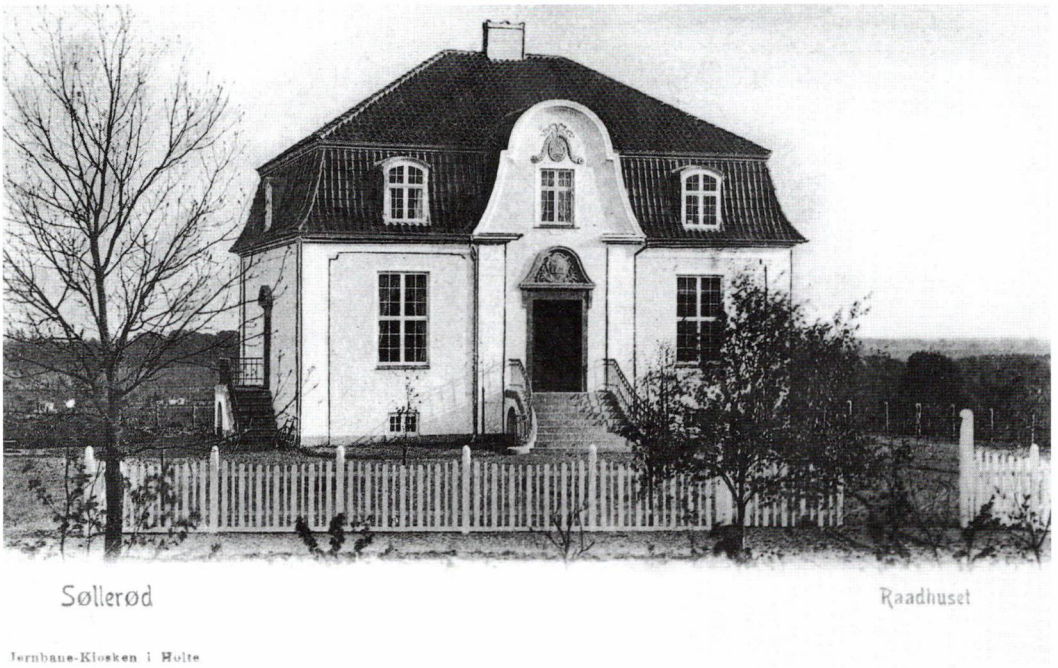

Det nye rådhus på Søllerødvej nr. 64. Byhistorisk Arkiv.

var der imidlertid ikke nogen, der havde tænkt på at tilbyde kommunen en gratis byggegrund.

Det blev derfor på Søllerødvej over for kirkestien til Nærum, at kommunens første rådhus kom til at ligge. I maj 1904 indviede man et, efter datidens målestok, stort og rummeligt rådhus bygget som en herskabsvilla og omgivet af en lille have. Det indeholdt en mødesal, to administrationskontorer og en bolig for rådhusbetjenten. Udover sidstnævnte blev der ansat en fast sekretær og kasserer.

Ved lov af 20. april 1908 indførtes valgret til *alle* over 25 år, som havde boet i kommunen i et helt kalenderår forud for valget, og som havde betalt deres skat – altså også til kvinder. Det var det første skridt på vej til kvindernes almindelige valgret. Loven indførte hemmelig afstemning samt stemmeoptælling i fuld offentlighed. I 1908 vedtog sognerådet at udvide medlemstallet fra 11 til 15, det samme antal som i dag. Den første kvinde, husmoder Anna Hansen, der var gift med maleren Sigvard Hansen i Ny Holte, blev valgt ind i sognerådet i 1913. Hun repræsenterede Højre.[5]

At Søllerød Rådhus ikke lå ganske hensigtsmæssigt blev første gang fremhævet i 1916 i *Søllerødbladet*, der mente, at rådhuset henligger »*i al*

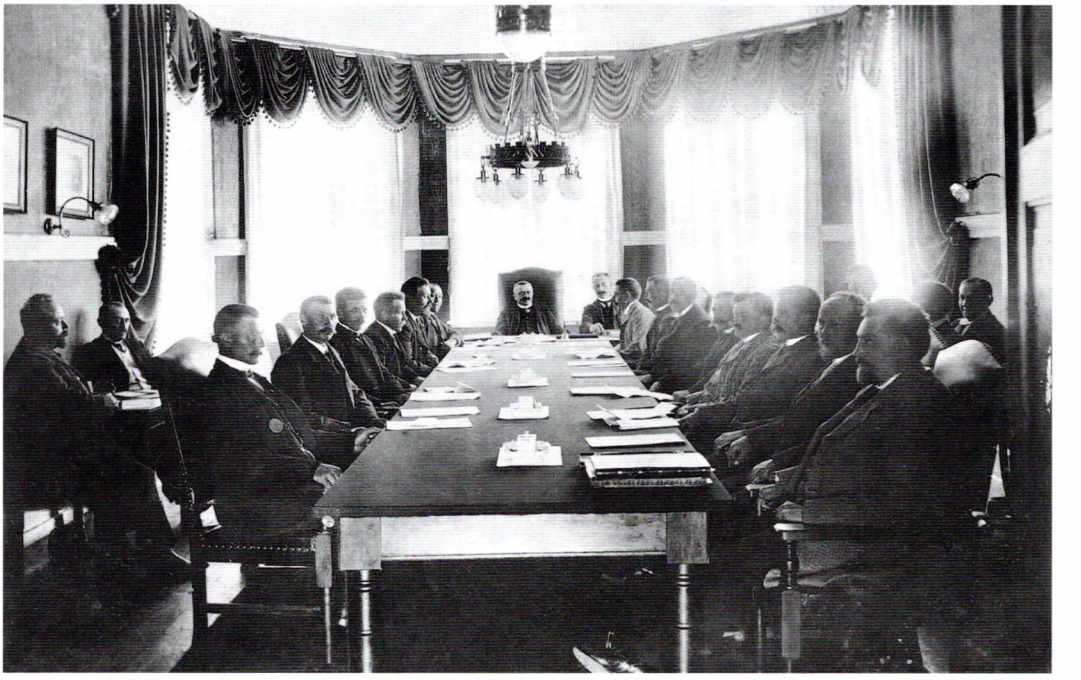

Sognerådets mødesal 2. april 1909. Første møde i det nye sogneråd efter kommunalreformen af 1908. Sognerådsformand C. S. Billenstein sidder for bordenden. Byhistorisk Arkiv.

Beskedenhed, fjernt fra Kommunikationerne, langt fra Stationsbyen med Villaer og endnu længere fra Kystens stedse tiltagende Udvikling. Mødesalen afgiver næppe Plads for Tilhørerne, daarlig nok for Referenterne! Alle Administrationskontorerne ligger mod Nord, mens Solen ødsler sit Lys paa Trappegange, Arkiv og Udenomsbekvemmeligheder, og Mødesalen, som kun benyttes om Aftenen!«

Kun 12 år efter opførelsen var pladsen blevet for trang samtidig med at beliggenheden til stadighed blev diskuteret. I et sognerådsmøde marts 1916 blev tanken om at flytte rådhuset til Ny Holte luftet for første gang. Et sognerådsmedlem fra Skodsborg, grosserer Carl Holbek, mente dog, at når man nu så længe havde talt om rådhusets ucentrale beliggenhed, ville det være mere nærliggende at rykke det nærmere til kysten, f.eks. til Nærum. Andre i sognerådet ville slet ikke have det flyttet, men hellere have det udvidet eller nybygget på stedet. Der blev nedsat et udvalg, der bl.a. undersøgte muligheden for køb af Skovløbergrunden ved Kongevejen i Ny Holte. Men det blev hverken til udvidelse eller nybygning og ej heller flytning, selv om der allerede i 1920 blev slået kraftigt til lyd for, at »*Raadhuset bør ligge paa Hjørnegrunden i Ny Holte*«.

I stedet restaurerede man mødesalen og indlagde centralvarme. Den stadig mere omfattende sociallovgivning fik den kommunale administra-

Det udvidede rådhus set fra havesiden. Byhistorisk Arkiv.

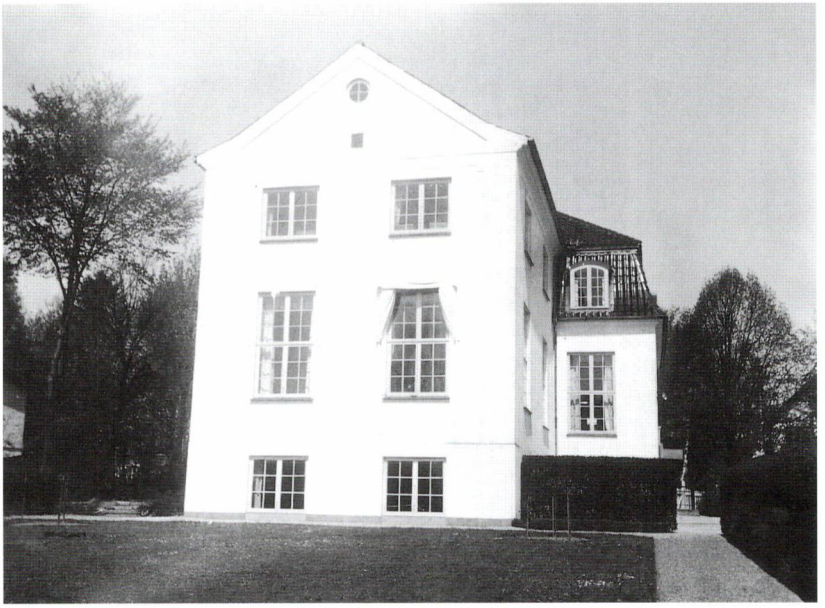

Rådhuset udvides

tion til at svulme, og pladsmanglen blev mere og mere følelig i takt med den forøgede arbejdsmængde. I 1925 besluttede sognerådet endelig den stadig mere iøjnefaldende nødvendige ombygning og udvidelse. Der blev bygget en stor tilbygning mod syd. Administrationen fik hele stueetagen: Gode lyse kontorer, garderobe, toiletter, køkken, udvalgsværelser og spisesal samt en tilfredsstillende lejlighed til rådhusbetjenten. Mødesalen, der blev placeret på første sal, var større end den hidtidige. Den havde buet loft med stukdekorationer, og i langvæggene var der indfældet relieffer af de fire årstider: Gipsafstøbningerne var indkøbt i Thorvaldsens Museum. Der var indrettet en særlig tilhørerloge, hvorfra man dog kun med besvær kunne høre, hvad der blev sagt i mødesalen, som en referent fra lokalavisen tørt bemærkede. Til gengæld havde formanden fået en klokke, der kunne kalde til ro og orden. Klokken var skænket af kommunens tjenestemænd. Desuden var der blevet plads til større brandsikre arkivrum og en telefoncentral.[6]

Den 26. maj 1929 kunne man fejre rådhusets 25-års jubilæum. Det blev markeret med stor festivitas og gallamiddag på Søllerød Kro.

Nyt rådhus?

I 1937 var pladsproblemerne på rådhuset blevet så store, at sognerådsformanden Frederik Clausen, der siden 1925 havde stået i spidsen for det kommunale styre, forsøgte at skabe politisk baggrund for købet af hjør-

Samtlige overlevende sognerådsformænd siden 1904 deltog i 25-års jubilæet 1929: De er her fotograferet på trappen til rådhuset sammen med den daværende sognerådsformand Frederik Clausen: Overretssagfører H. H. Schmidt (1.1.1907-31.3.1909), kaptajn C. S. Billenstein (1.4.1909-31.3.1914), forretningsfører Lars P. Jensen (1.4.1917-14.1.1920), entrepenør Fr. Hübenbecker (17.2.1920-31.3.1921), murermester Chr. Petersen (1.4.1921-31.3.1925) og den siddende sognerådsformand, proprietær Frederik Clausen, Havarthigård (1.4.1925-31.3.1940 og 1.4.1941-31.5.1943). Byhistorisk Arkiv.

negrunden ved Kongevejen, som man havde opgivet i 1919. Skovløberhuset, som oprindeligt lå på hjørnegrunden var omkring 1919 blevet flyttet til Rudersdalsvej over for hjørnet af Poppel Allé, og der var nu et gartneri på hjørnegrunden. Frederik Clausen forsøgte vedholdende at overbevise medlemmerne i den konservative vælgerforening om nødvendigheden af et nyt, tidssvarende rådhus: »*Der hersker en fuldstændig Forvirring paa Grund af Pladsmangel. Man maa tage sin Tilflugt til klamme og fugtige Kælderrum, som det er uforsvarligt at lade Folk arbejde i. Der er kun eet Lokale, vi ikke har forsøgt, det er Tilhørerlogen, men her er jo kunstigt Lys. Køkkenet har vi prøvet, men maatte jage Manden væk, man kunne ikke have hans Papirer liggende paa Køkkenbordet*«.[7] De konservative partimedlemmer var ikke lette at overbevise. Man mente ikke, at der var

Sognerådsformand Frederik Clausen på rådhusets 25-års jubilæumsdag, 24. maj 1929. Byhistorisk Arkiv.

Kommunale grundopkøb, 1934

råd til moderne prestigebyggeri på borgernes regning; man kunne jo bare bygge til på det gamle rådhus. Den negative holdning hos flertallet af de konservative medlemmer bundede i den modstand, som Frederik Clausen havde mødt i 1934, da han fik gennemført en række store grundopkøb af August Bagges ejendomme omkring Næsseslottet ved Furesøen og den af afdøde grosserer Alfred Christensen oprettede ejendom Fruerlund i Nærum. En kommunal udgift på over 1 mill, hvortil kom købet af den røde Holtegård i Gl. Holte med Gl. Holtegårds gamle jordtilliggende for 400.000 kr.[8] Den kommunale investering i jord på op imod 1,5 mill kr. skyldtes, at Københavns kommune havde vist stor interesse for opkøb af jordarealer nord for København i forbindelse med planlægningen af den kommende motorvej, Hørsholmvejen. Frederik Clausens politik var, at Søllerød Kommune selv skulle styre og bestemme udviklingen som forstadskommune. Fire medlemmer af den borgerlige flertalsgruppe: overlærer N.P. Lorentzen, Nærum, murermester Poul Nielsen, Vedbæk, grosserer Harry Schacke, Miramare i Vedbæk og direktør Hans Poulsen, Søllerød, stemte imod opkøbene. Bortset fra Poulsen var d'herrer fra det

såkaldte østsogn (dvs. kommunens østlige del) og førte en stærk og ensidig opposition mod Frederik Clausens og den øvrige konservative sognerådsgruppes kommunalpolitik. De hævdede, at Clausen, der ejede Havarthigård i Øverød ved Holte, og hans politik helt igennem favoriserede »vestsognet«. Samtidig ønskede flertallet i den konservative gruppe ikke at støtte, hvad de anså for socialdemokratisk inspireret jordpolitik, der undergravede al sund økonomi. Modstanden var så voldsom, at Næsseslottet med omliggende park allerede samme år blev videresolgt til Københavns kommune, som i 1935 indrettede det til rekonvalescent- og plejehjem. Resten af August Bagges ejendomme: Næsseskoven og Parcelgaarden med tilliggende jorder, forblev under Søllerød kommune og indgik siden sammen med de store mosearealer mellem Vejlesø og Furesøen i den kommunalt ejede Furesøpark.

Modsætningsforholdet mellem sognerådsformand og den konservative flertalsgruppe skabte en dyb og uoprettelig splittelse i den borgerlige gruppe i sognerådet med årelange hadefulde skænderier, injurierende beskyldninger og en skarp debat ikke mindst i lokalpressen.

Borgerlig splittelse

Ved sognerådsvalget den 9. marts 1937 opstillede de konservative to lister, en med Frederik Clausen som den centrale skikkelse og en repræsenterende primært østsognet. Begge lister blev repræsenteret med fire medlemmer i sognerådet. Derudover kom sognerådet til at bestå af et radikalt medlem og seks socialdemokratiske medlemmer. Ved konstitueringen blev Frederik Clausen genvalgt som sognerådsformand ved hjælp af de socialdemokratiske stemmer imod østsognets konservative kandidat, overlærer N.P. Lorentzen. Som kuriosum skal nævnes, at Lorentzen oprindeligt i 1916 var blevet indvalgt i sognerådet som repræsentant for de radikale; men i løbet af 1930'erne kom overlæreren fra Nærum til at stå som sognerådsformandens politiske hovedmodstander inden for hans eget konservative parti. Således kan kampen opfattes som en politisk strid mellem en radikal konservativ og en konservativ socialdemokrat.

Udvidelse eller nybygning

I sognerådsmødet den 15. september 1937 fremsatte Frederik Clausen forslag om opførelse af et nyt rådhus i Ny Holte på hjørnegrunden af Kongevejen og Øverødvej over for Ny Holte Hotel. På vegne af østsognets konservative gruppe fremsatte det nyvalgte medlem af sognerådet, Arnold Frigast Larsen, et forslag om tilbygning til det gamle rådhus og, hvis grunden eventuelt skulle være for lille, også at udvide den ved at købe en tilstødende grund.[9]

I sognerådsmødet den 20. oktober fremlagde grosserer Schacke et projekt til udvidelse og ombygning af det gamle rådhus. Det blev afvist af et flertal i sognerådet, fordi udbygningen ville overskride naboskel med 75

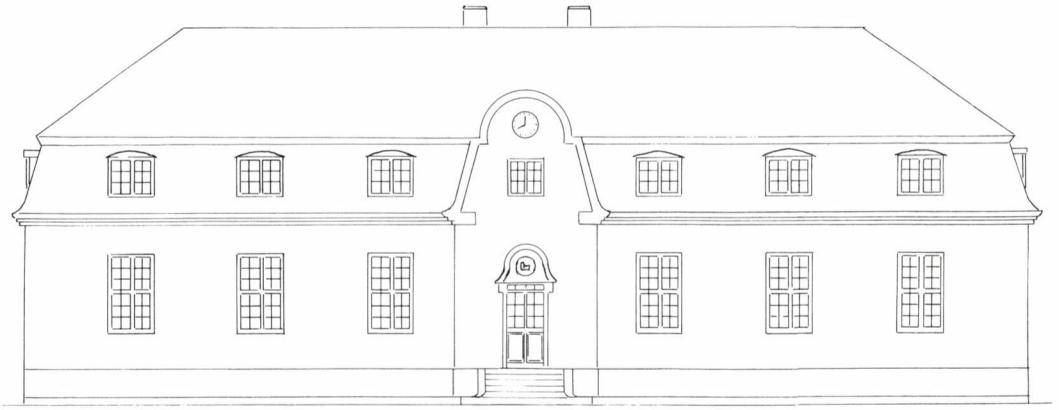

Grosserer Schackes forslag til udvidelse og ombygning af det gamle rådhus på Søllerødvej. Bygningstegninger. Byhistorisk Arkiv.

cm til den ene side, og til den anden side ville bygningsreglementets bestemmelser om afstande til skel ikke kunne overholdes, ligesom de foreslåede kontorarealer i kælderen ville være ulovlige.

Nybygningen vedtages 1938

På sognerådsmødet den 27. april 1938 besluttede flertallet opførelsen af et nyt rådhus på grunden over for Ny Holte Hotel. Aftenen i forvejen havde beboere i Søllerød kommunes østlige del vedtaget en resolution, hvorefter »*Projekt nyt Raadhus udskydes indtil Forholdene er saa afklarede, at man kan se, hvor den fremtidige Udvikling vil komme til at ligge*«. Grosserer Schacke foreslog endvidere, at man undersøgte muligheden for at leje passende lokaler. Lorentzen, Schacke og forpagter Søren Christoffersen fra Nærum, der netop i april 1938 havde afløst Frigast Larsen i sognerådet, ønskede følgende tilføjelse til forhandlingsprotokollen: »*Under Hensyn til, at en stor Del af Kommunens Beboere er imod, at Administrationsbygningen opføres paa en Grund, der er daarligere centralt beliggende end den, hvorpaa den nuværende Administrationsbygning ligger; tilmed en Grund, som efter Fredningslovens Bestemmelser formentlig ikke kan bebygges, uden at der indhentes Dispensationer; og under Hensyn til, at man paa nuværende Tidspunkt ikke kan se, hvor den fremtidige Udvikling vil komme til at foregaa i Kommunen, stemmer vi imod det foreliggende Forslag*«.

Ifølge en kommentar underskrevet »Benjamin« i Søllerød Kommuneblad »*lovede Lorentzen, at han og hans Folk ville lægge Raadhusbyggeriet alle mulige Hindringer i Vejen*«; mens sognerådsformanden i sin tale ved afslutningen af debatten »*fastslog, at Kommunens Økonomi var en af de allerbedste af Omegnskommunernes, og Skatterne var for almindelige Indtægter de*

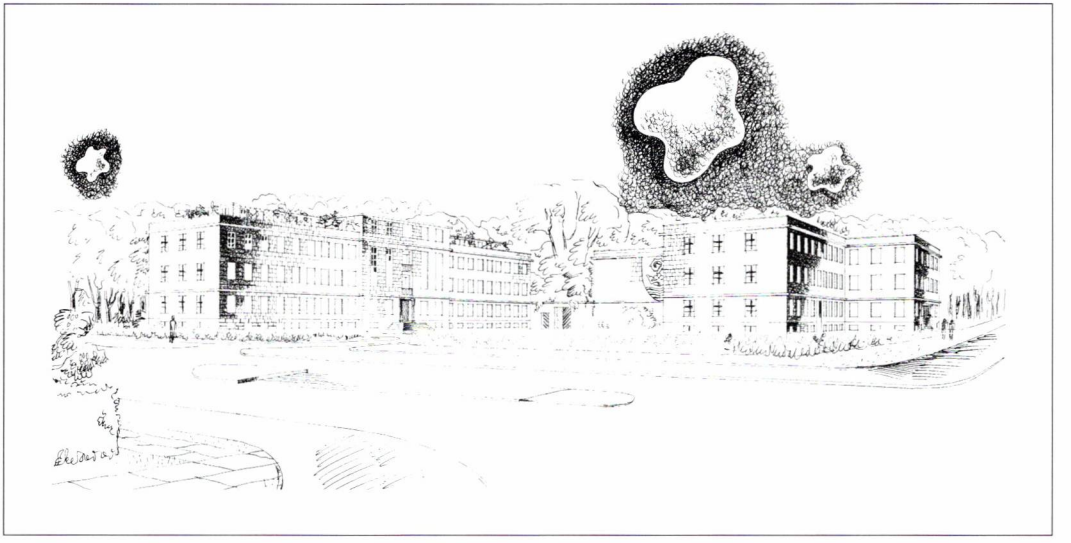

Teknisk kontor udarbejdede i 1938 et forslag til, hvordan grunden kunne udnyttes til et rådhus samt et bibliotek og en kommunal biograf – forslaget er stærkt inspireret af rådhuset i Gentofte fra 1935. Bygningstegninger. Byhistorisk Arkiv.

samme som i vor Nabokommune Lyngby, og dér var man ikke bange for at bygge Raadhus, saa Angsten burde man ikke have her. Man burde tage sit Ansvar over for de daarlige Forhold, man bød Sognets Funktionærer at arbejde under, og skabe sunde og gode Forhold for disse, saa fik man bedre og dermed billigere Arbejde«.[10]

Beboerprotester

I løbet af sommeren 1938 indsamlede »*En kreds af beboere i Søllerød Kommune*« underskrifter til amtsrådet **imod** »*Tilladelse til Køb af en kostbar Grund i Holte til Opførelse af et nyt Raadhus*«. I stedet pegede de på grundarealer ved den projekterede Hørsholmvej. På sognerådets møde den 10. august behandledes beboerprotesten, der var sendt videre af amtsrådet. Der var underskrifter fra 779, hvoraf kun ca. 525 var skatteydere i Søllerød kommune. Svarskrivelsen fra sognerådet, der blev vedtaget med et flertal på 11 af 15, imødegik på alle punkter klagerne.

Efter nogle stormfulde møder i sognerådet i løbet af efteråret og vinteren 1938-1939, hvor man diskuterede opførelsen af et bibliotek og en biograf sammen med rådhuset, blev det på sognerådsmødet i februar 1939 endelig vedtaget at opføre et nyt rådhus – samt et bibliotek og en biograf på grunden i Ny Holte og at udskrive en offentlig arkitektkonkurrence om projektet.

Den offentlige arkitektkonkurrence

Arkitektkonkurrencen blev udskrevet omgående. Den blev tilrettelagt af et udvalg under Akademisk Arkitektforening med arkitekt Holger Jacobsen som formand og arkitekt Ole Wanscher som sekretær.[11] Bedømmelsesudvalget bestod af 7 sognerådsmedlemmer med Frederik Clausen i spidsen og bl.a. grosserer Schacke fra oppositionen. Derudover bestod udvalget af kontorchef Undén og kommuneingeniør Bache fra kommunens administration og arkitekterne Paul Baumann og Palle Suenson fra Akademisk Arkitektforeing, arkitekt Otto Willerup fra Dansk Arkitektforening og ingeniør Jørgen Kock fra Dansk Ingeniørforening.

Der indkom 43 konkurrencebidrag. Arkitekterne Arne Jacobsen og Flemming Lassen vandt sammen med civilingeniørerne Niels Steensen og Jørgen Varming 1. præmien på 4.500 kr. 2. præmien, på 3.000 kr blev vundet af arkitekt Gunnar Krohn, og arkitekt Erhard Lorentz fik 3. præmien på 2.000 kr.[12] Derudover blev der indkøbt 4 forslag á 500 kr. Jacobsens og Lassens forslag til et nyt rådhus blev vedtaget på et sognerådsmøde i august 1939. Arne Jacobsen (1902-1971) og Flemming Lassen (1902-1984) havde begge gammel tilknytning til egnen, idet de havde gået på Nærum Kostskole sammen med Flemming Lassens bror Mogens Lassen, der også var arkitekt.

Arkitekterne

Arne Jacobsen nedstammede fra en jødisk familie, som i generationer havde levet i Danmark. Han var søn af grosserer Johan Jacobsen og Pauline (f. Salmonsen). Flemming Lassen var søn af kunstmaler og kaffebrænderiejer H. V. Lassen og Ingeborg (f. Winding). Moderen var datter af komponisten August Winding og Clara (f. Hartmann, datter af komponisten J. P. E. Hartmann). Allerede på Nærum Kostskole viste Arne Jacobsen et overbevisende talent for at tegne og male. Moderen var en habil blomstermaler og Arne havde tydeligvis arvet hendes evner med den fine pensel, og resten af livet kom der en strøm af akvareller fra hans hånd. Arne Jacobsens beslutning om at blive maler blev dog ikke vel modtaget i hjemmet. Kraftigt opfordret og stærkt presset af faderen, der mente, at han som arkitekt udmærket kunne udnytte sit håndelag for at skabe billeder, begyndte han i stedet på de indledende manøvrer til arkitektstudiet med systematisk tegneundervisning på Teknisk Skole. Sideløbende hermed kom han i lære som murer. I de forskellige faser af uddannelsen til arkitekt fulgtes han med brødrene Lassen.

De unge arkitekter Arne Jacobsen og Flemming Lassen slog i 1929 igennem med deres konkurrenceforslag til »Fremtidens Énfamiliehus«, som blev opført i fuld skala på Arkitekternes Bygge- og Boligudstilling i Forum, København. Men de deltog også i konkurrencer hver for sig. Flemming Lassen vandt i 1936 konkurrencen om et nyt bibliotek i Ny-

Elevbillede fra Nærum Kostskole, 1914, der viser de yngste og de yngre elever. I 3. række på trappen foran vinduet til venstre ses som nr. 1 og 2 Flemming og Mogens Lassen (med hvide skjorter) og som nr. 5 (i mørkt tøj) Arne Jacobsen. Byhistorisk Arkiv.

Århus Rådhus

borg sammen med den jævnaldrende Erik Møller, der havde sin egen tegnestue. I 1937 vandt Arne Jacobsen konkurrencen om et nyt rådhus i Århus sammen med Erik Møller. Vinderprojektet viste et rådhus bestående af tre sammenhængende fløje med et næsten fladt tag. De ensartede facader var tænkt pudset med lyst cementpuds og hvidmalede vinduesrammer. Projektet blev stærkt kritiseret, først og fremmest i Aarhuus Stiftstidende. Århusianerne var ikke tilfredse med afgørelsen. De savnede monumentalitet, og de savnede et tårn, fremgik det af en række indlæg i Aarhuus Stiftstidende. Og en folketingsmand skrev i Berlingske Tidende under overskriften »Raadhus eller Pakkasse?«: »*Tænk om der da var fremstaaet et Raadhus, monumentalt, ægte jysk i Linier og Kraft, rundet af Hovedlandets stærke Muld – en værdig, selvbevidst og knejsende Partner til Københavns skønne Raadhus....Og saa kommer der en Cementkasse, ret op og ned, uden for og bag, uden Basis og Afslutning – direkte Import fra en vis salonkommunistisk Arkitektskole ude i »den store Verden«, som skal vise Internationalisme ved at bygge selvsamme Huse, som snydt ud af Næsen paa hinanden fra Nordkap til*

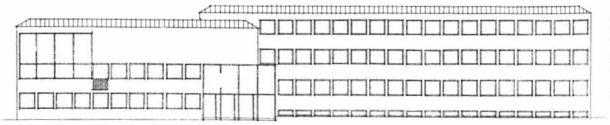

Façade mod Vest

Arne Jacobsen og Flemming Lassen: Konkurrenceforslag til Raadhus, Biograf og Bibliotek i Søllerød
Tildelt 1. Præmie
Planer, Snit, Façader af Raadhuset 1 : 600

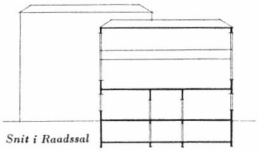

Snit i Raadssal

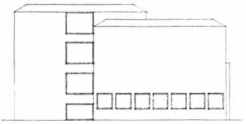

Gavl mod Nord

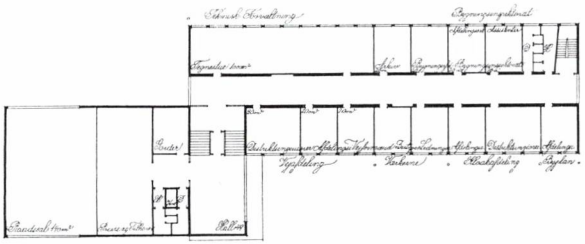

Plan af 2. Sal

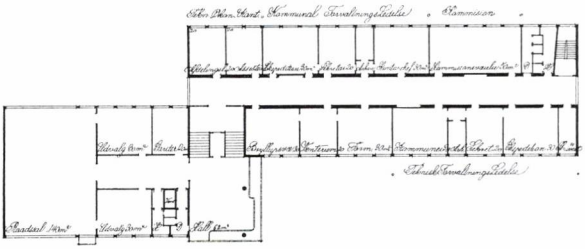

Plan af 1. Sal

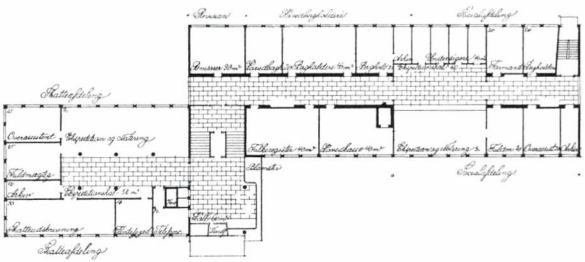

Stueplan

22

De tre præmierede forslag til rådhus i Søllerød: Nr. 1 af Arne Jacobsen og Flemming Lassen. Nr. 2 af Gunnar Krohn. Nr. 3 af Erhard Lorenz. Fra tidsskriftet Arkitekten M 1940.

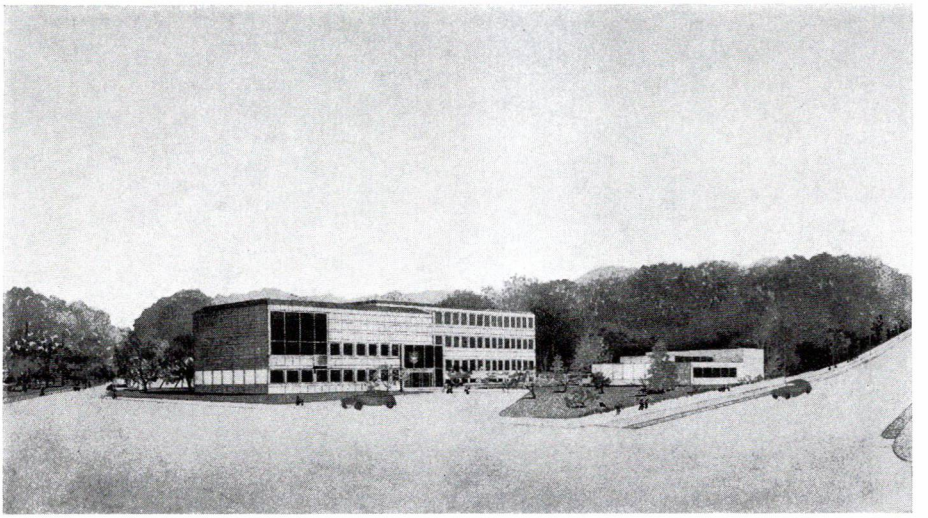

Perspektiv, set fra Kongevejen

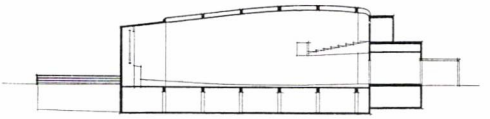

Længdesnit i Biograf

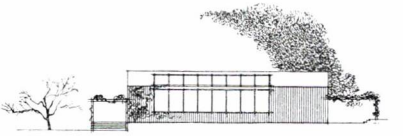

Façade

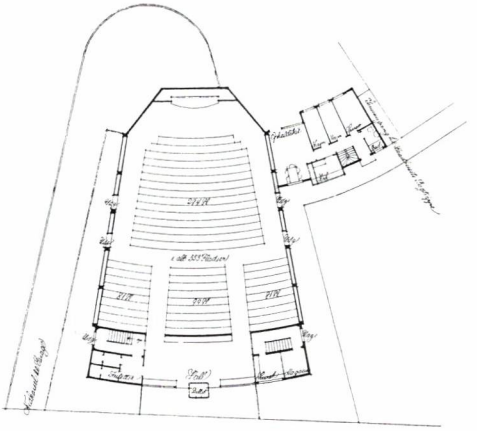

Stueplan af Biograf

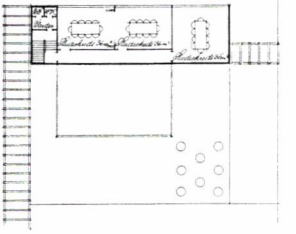

1. Sal af Bibliotek

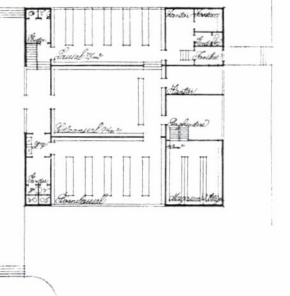

Stueplan af Bibliotek

Arne Jacobsen og Flemming Lassen: Konkurrenceforslag til Raadhus, Biograf og Bibliotek i Søllerød
Tildelt 1. Præmie. Planer, Snit af Biograf og Bibliotek 1:600

23

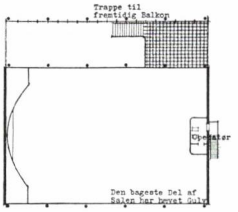

Plan af 1. Sal, Biograf

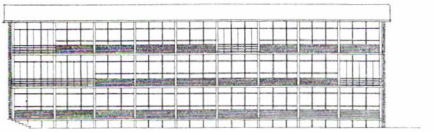

Østfaçade af Raadhus

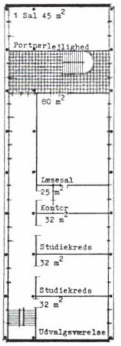

Plan af 1. Sal, Bibliotek

Snit i Raadhus

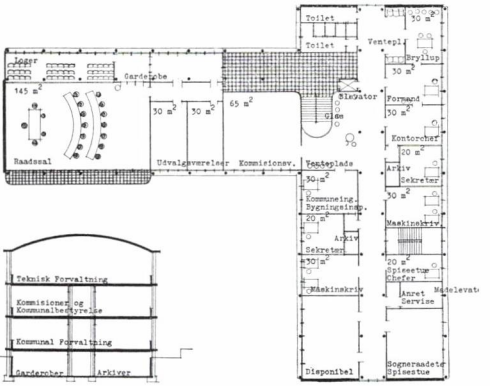

Plan af 1. Sal, Raadhus

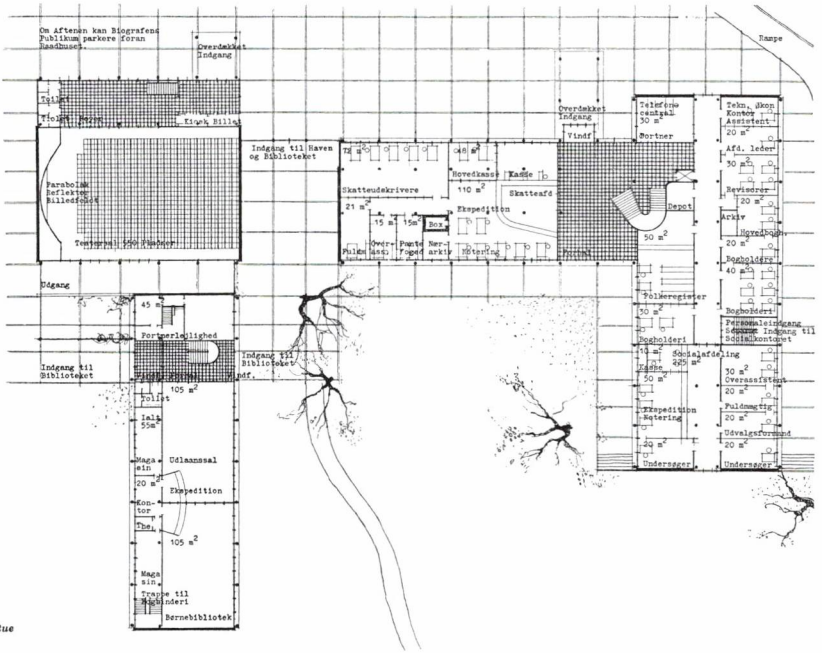

Plan af Stue

Gunnar Krohn: Konkurrenceforslag til Raadhus, Biograf og Bibliotek i Sellerød. *Tildelt 2. Præmie*
Planer, Snit, Façade 1 : 600

24

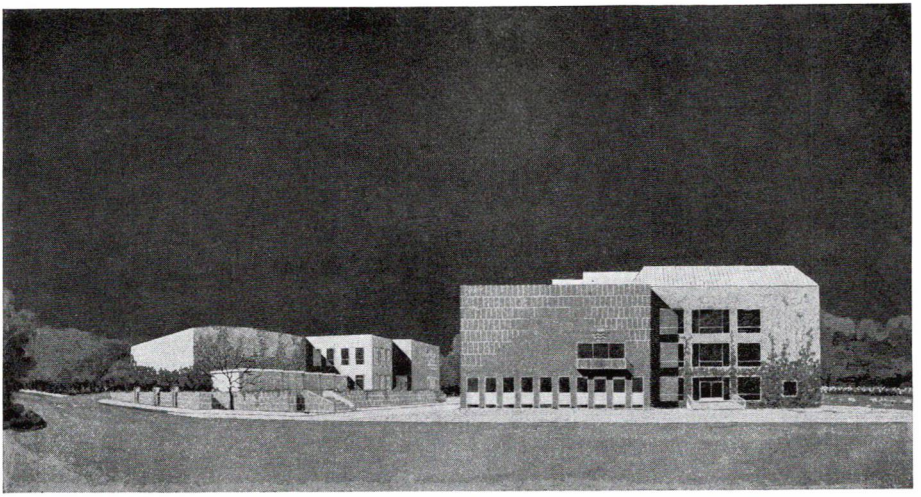

Perspektiv, set fra Nord

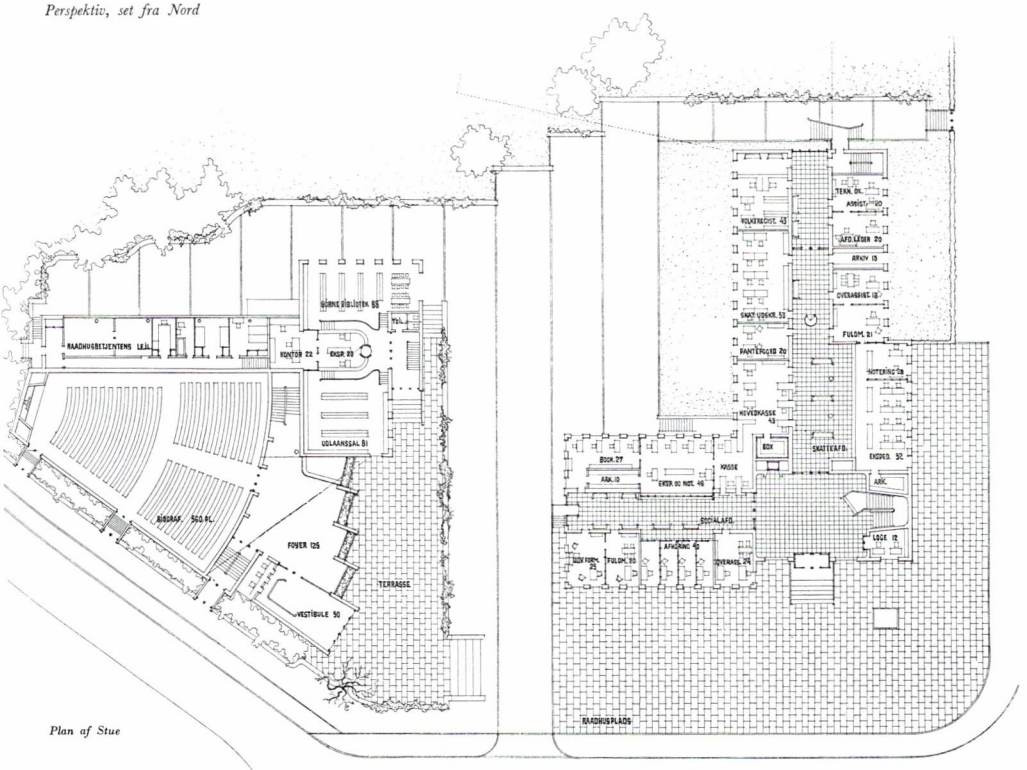

Plan af Stue

Erhard Lorenz: Konkurrenceforslag til Raadhus, Biograf og Bibliotek i Søllerød. *Tildelt 3. Præmie. Plan 1 : 600*

25

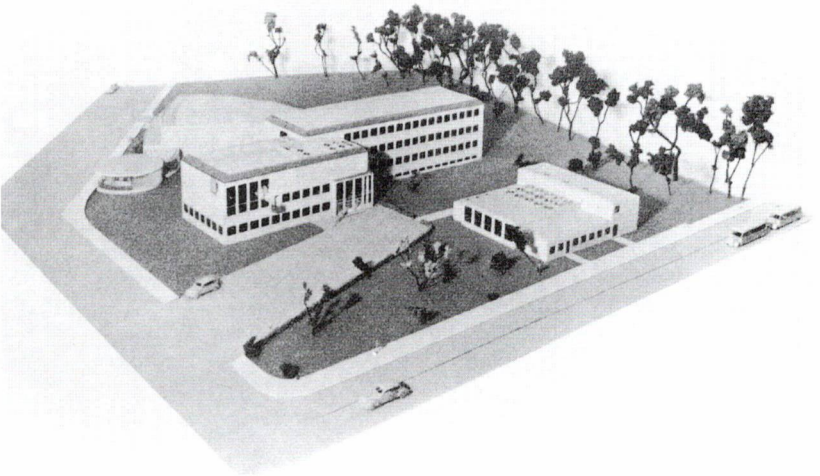

Model af Arne Jacobsens og Flemming Lassens vinderprojekt. Bag rådhuset ses biografen med en karakteristisk rund vestibule. Foran rådhuset mod Kongevejen ses det foreslåede hovedbibliotek. Byhistorisk Arkiv.

Sahara. Altsammen uden smaalige Hensyn til nationale Forskelligheder i Retning af Klima, Byggematerialer, Tradition og Behov«.[13] Byrådet i Århus med den socialdemokratiske borgmester i spidsen bakkede dog efter en vis tøven konkurrenceresultatet op, men med den tilføjelse, at rådhuset skulle fremtræde med mere monumentalitet, og at der skulle et tårn på. Arkitekterne stod fast på, at et tårn ikke havde nogen berettigelse på et moderne rådhus, men på den anden side var det en ny udfordring, som de til sidst accepterede.[14]

Tårnet blev bygget, og facadebeklædningen blev ændret til let gullig, norsk Porsgrunn-marmor. I den lave ekspeditionsfløj blev rumopdelingen ændret, så det blev nødvendigt at gøre nogle af vinduerne større, de øvrige vinduer i kontorafdelingerne havde i øvrigt samme størrelse og udformning som i det oprindelige forslag. Statsminister Thorvald Stauning pressede – ligesom han gjorde det med Radiohuset i København og i Søllerød – på for at få facaden beklædt med grønlandsk marmor. Krigen kom dog på tværs af statsministerens initiativ. Rådhuset i Århus blev opført 1938-1942 og blev fredet i 1995.[15]

RÅDHUSET I HOLTE

Ved sognerådsmødet i Søllerød den 22. august 1939 blev arkitekternes prisoverslag vedrørende opførelsen af det ny rådhus fremlagt. Det fremgår af sognerådsprotokollen, at »*Bygningerne opføres som murede Bygninger*

Århus Rådhus, opført efter konkurrence i 1937 med Arne Jacobsen og Erik Møller som arkitekter. Det blev opført 1938-1942. Her set fra Banegårdspladsen og Park Allé. Foto: Jens Johansen, 1984.

og under Forudsætning af, at Overslagssummen ikke bliver større end, at Sogneraadet vil kunne acceptere denne...: Byggesum excl. Inventar 12.000 m² á ca. 43 Kr. = 520.000 Kr. Biograf excl. Inventar 6.500 m³ á 35 Kr. = 230.000 Kr. Bibliotek: Byggesum excl. Inventar 2.320 m³ á ca. 41 Kr. = 95.000 Kr.«

Beton og marmor

I referatet står der »murede Bygninger«. men ifølge forslaget skulle rådhuset opføres som en skeletkonstruktion i jernbeton, udmuret med blokke af klinkerbeton. Etageadskillelsernes hulstensdæk og de tværgående lette skillevægge skulle ligeledes udføres i klinkerbeton, mens de langsgående korridorvægge blev opmuret i 1½-stens mur. Tagene skulle udføres som en trækonstruktion beklædt med pap, bortset fra taget over rådssalen, der skulle konstrueres med en jernbetonhvælving. Langs facaderne skulle tagkonstruktionen afsluttes med en skrå jernbetonflade i forlængelse af ydervæggen, så denne så at sige knækker bagover. Alle ydervægge skulle beklædes med marmor fra Porsgrunn i Norge – fra først af også den skrå jernbetonflade til taget.

14 dage efter det vigtige sognerådsmøde brød 2. verdenskrig ud, den 3. september 1939. Materialesituationen blev med ét slag forværret, og sognerådet besluttede den 20. september – efter forslag af »D'Herrer« Lorentzen og Schacke at udskyde byggeriet af rådhus, bibliotek og biograf til *»bedre Tider«*.[16] Allerede den 5. oktober tog sognerådet byggesagen op igen på foranledning af den socialdemokratiske gruppe. Det blev vedtaget

at udskyde opførelsen af bibliotek og biograf »indtil videre« samt med et stort flertal, 13 stemmer mod 2, at opførelsen af et rådhus snarest skulle påbegyndes. Byggeentrepriserne blev herefter hurtigt udbudt. Et tilbud om et byggelån på 8-900.000 kr. fra Holte Bank blev antaget i december. Det nedsatte rådhusudvalg fik bemyndigelse til at bortgive de forskellige entrepriser, men skulle i lyset af situationen først sikre sig, at de nødvendige materialer kunne skaffes af entrepenørerne, her fremhævedes først og fremmest leverancerne af jern til jernbeton og materialer til varmeentreprisen.[17]

Stauning blander sig

Ligesom ved opførelsen af rådhuset i Århus, engagerede statsminister Stauning sig i byggesagen, idet han 16. december 1939 skrev et brev stilet til formanden for Søllerød Sogneråd med en opfordring til at bruge *»det danske Produkt: Grønlandsk Marmor, der egner sig til udvendig og indvendig Anvendelse, og i forskellige Tilfælde har det ogsaa vist sig at være et billigt Materiale i Forhold til Varer, der skal indføres fra Udlandet«*. På det tidspunkt havde man dog entreret med leverandøren om indkøb af norsk marmor.

Konservativ opposition

I efteråret 1939 blev der taget initiativ til dannelsen af en »borgerbevægelse« imod sognerådsformanden og hans styre. Arkitekt Erik Sølling fra Holte indsendte en række læserbreve med kritiske bemærkninger om og beregninger af udgifterne ved rådhusbyggeriet, dertil kom hadske, personlige udfald imod Frederik Clausen og kommuneingeniør Bache. Sølling blev talsmand for oprettelsen af *»Den uafhængige Kommunalforening«*. Foreningens formål var *»ved ny og stor Samling at drage Omsorg for, at det Clausenske Styre bringes til Ophør senest paa Valgdagen Marts 1941«*.[18]

På sognerådsmødet i december 1939 kom det til et skarpt opgør mellem de to fløje i sognerådet. Striden drejede sig om licitationerne og arkitekternes overslag over udgifterne til opførelsen af rådhuset. Kritikerne hævdede, at udgifterne ville blive forøget med 40% på grund af krigen. Frederik Clausen påviste, at der nok måtte regnes med prisstigninger ved rådhusbyggeriet som følge af krigen, men højst på 20 til 25 % og ikke 40 %. Mødet blev også et opgør om udtalelser fra de borgere, der stod bag oprettelsen af Den uafhængige Kommunalforening. Det radikale sognerådsmedlem, civilingeniør Poul Frydlund udtrykte således en voldsom kritik af borgerforeningens bevæggrunde og udtalelser til pressen og fremhævede sin støtte til sognerådsformandens politik, mens overlærer Lorentzen endnu engang fik lejlighed til at komme med hårde udfald imod Frederik Clausen, og sluttede med at udtale: *»Da man ikke vilde følge os, har vi naturligvis gjort, hvad vi kunde for at forhindre Byggeriet i denne Udkant af Sognet«*.[19]

Den uafhængige Kommunalforening i Søllerød

Den 8. januar 1940 blev der afholdt stiftende generalforsamling i Den uafhængige Kommunalforening i Søllerød. Hovedtemaet på den stiftende generalforsamling var: »*Den dårlige ledelse af Søllerød Kommune*«. Kritikken blev først og fremmest rettet imod sognerådets formand Frederik Clausen, men også kommuneingeniør Bache blev stærkt bebrejdet. Der blev fremsat mange hårde anklager den aften. En af dem blev fremsat af V. A. E. Wendt, tidligere redaktør af Søllerød Kommuneblad. Han anklagede Frederik Clausen for at have modtaget returkommssion i forbindelse med leverancen af det norske Porsgrunn marmor. Frederik Clausen var med tiden blevet hårdhudet, men dette angreb på hans hæderlighed og integritet ville han dog ikke lade sidde på sig, og han lagde injuriesag an mod redaktør Wendt.[20] Retssagen blev afsluttet i januar 1941. Redaktør Wendt trak sine udtalelser om returkommission til Frederik Clausen tilbage: »*Denne udtalelse var ikke baseret paa nogen Viden eller Meddelelse fra anden Side og var aldeles grundløs. Han gav derfor fhv. Sogneraadsformand Clausen sin uforbeholdne Undskyldning og tilbyder at betale som Bod 500 Kr. til Daghjemmet i Gl. Holte.... Fhv. Sogneraadsformand Clausen erklærer, at han, efter at Sigtede Wendt saaledes har tilbudt ham fuld Oprejsning, og ud fra sit særlige Kendskab til Sigtede Wendt ikke ønsker at udsætte denne for Fribedsstraf ved Sagens videre Forfølgning, og at han derfor ikke ville gøre Indsigelse mod dens Afslutning paa anførte Maade*«.[21]

N. P. Lorentzen

Inden retsagen var der dog sket store forandringer i sognerådet. Ved det årlige formandsvalg i marts 1940 blev der afgivet 4 stemmer for Frederik Clausen og 4 stemmer for N. P. Lorentzen. De 6 socialdemokrater og en enkelt af de borgerlige undlod at stemme. Det betød, at der måtte lodtrækning til, og denne vandt Lorentzen, som derefter var sognerådsformand fra 1. april 1940. Kort efter, den 9. april 1940 blev Danmark besat af Tyskland. På et sognerådsmøde den 17. april var det nu det menige sognerådsmedlem Frederik Clausen, der foreslog at sætte byggeriet i bero, »*idet dog Arbejdet med Udgravningen fuldføres*«. Drillerierne mellem rådets forskellige fraktioner fortsatte således; men efter et møde med arkitekterne indstillede rådhusudvalget til sognerådets møde den 15. maj at fortsætte rådhusbyggeriet og at gå i forhandling med banken i Holte om en forøgelse af byggelånet, så rådhuset, excl. løst inventar, kunne fuldføres. Det blev herefter vedtaget på sognerådsmødet med et stort flertal. Overslaget over omkostningerne til byggeriet af rådhuset satte administrationen til 1.435.000 kr. i efteråret 1940. Der var ikke beregnet nogen sum til uforudsete udgifter og til byggerenter under byggeperioden, og posten »Indkøb af Inventar«, var formodentlig sat for lavt, så der måtte regnes

Rådhuset under opførelse i 1941. Byhistorisk Arkiv.

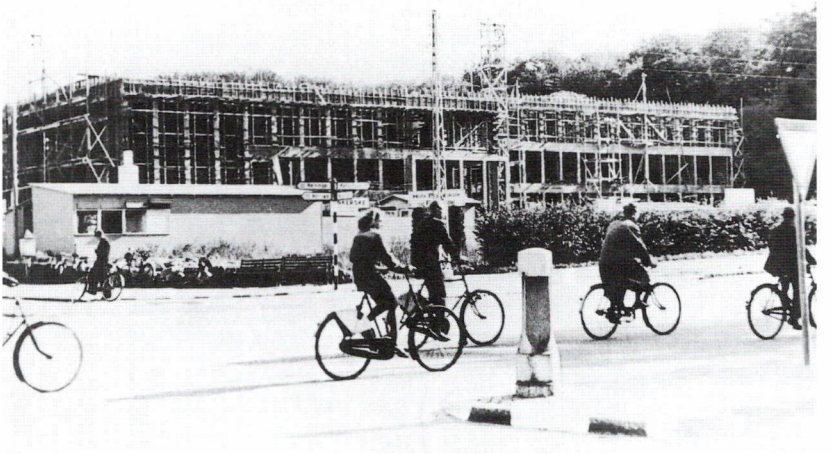

med overskridelser, der, hvis det skulle blive tilfældet, måtte »*dækkes ved Optagelse af yderligere Laan*«.[22]

Rejsegilde

Ved rejsegildet på rådhuset i december 1940 bød »*Raadhusudvalgets Formand Herr Gaardejer Clausen velkommen og mindedes paa Baggrund af den alvorlige Tid i Dag de gode og lyse Tider, der var herskende, da Sogneraadet i sin Tid sikrede sig Grunden og senere med 11 Stemmer vedtog at opføre Raadhuset. Arbejdet var jo ikke gaaet uden Sværdslag.... Herr Clausen sluttede med at udtale Ønsket om, at Huset maatte blive til Lykke og Gavn for Kommunen og motiverede et Leve for hver eneste, der havde hjulpet til ved Opførelsen*«. Derefter blev der budt på vin og kransekage, og arbejderne fik en kuvert med et kontant beløb (10 kr.).

Arne Jacobsen tager ordet

Arkitekt Arne Jacobsen udtalte bl.a.: »*Den pragtfulde Byggeplads, Sogneraadet har valgt til sit Hus, grænser op til en af Danmarks smukkeste Skove og med en Mildhed over Landskabet, som man sjældent finder, har inspireret til denne Bygning, som nu staar med sit haarde og konstruktive Skelet, og som senere skal fremtræde som en klar og fast Blok. Naar et Hus projekteres og de første Skitser vises for Offentligheden, vil der altid være visse fantasiløse Mennesker, som mener, at skal man bygge i Landskabet bliver Bygningen bedst ved at bruge røde Sten og Tegltag og helst lidt Bindingsværk. Vi mener nu det modsatte, for netop Skovens bløde Konturer tillader en større Fasthed og Klarhed i Arkitekturen end den, man kan give en Bygning, der skal ligge i et almindeligt Gade-*

og Bybillede....At det er en vanskelig Tid at gennemføre en saadan Opgave i, ved vi alle, og den Energi og Beslutsomhed, der har præget de Mænds Arbejde, som har formaaet at gennemføre Raadhuset, skylder vi en særlig Tak. Alle de Vanskeligheder, som heldigvis nu er historiske, har Kommunen overvundet, og vi haaber, at Huset ud i Fremtiden vil blive Aastedet for et enigt og fredeligt Styre«.[23]

Kommunalvalget 1941 aflyses

På grund af besættelsen af Danmark blev kommunalvalgene i marts 1941 aflyst, og de siddende kommunalbestyrelser måtte fortsætte, indtil valgene blev genoptaget i maj 1943. Ved det årlige valg af sognerådsformand i marts 1941 blev Frederik Clausen igen valgt med 5 socialdemokratiske stemmer, 1 radikal og sin egen (konservative) stemme imod 5 borgerlige, der stemte på N. P. Lorentzen. De resterende 3 sognerådsmedlemmer (1 socialdemokrat og 2 borgerlige) var fraværende.

Referatet i Søllerød Kommuneblad den 29. marts 1941 stod under overskriften: »*Herr Clausen som Sogneraadsformand igen – Det er ganske eventyrligt, hvad man vover at byde Borgerne i Søllerød*«. Civilingeniør Poul Frydlund blev refereret således: »*Paa et stort Flertals Vegne – heriblandt de to sygemeldte Damer – vil jeg foreslaa Herr Clausen. Det maa erkendes, at Herr Lorentzen har vist den redeligste Vilje til at lede Kommunens Sager, men efter min Mening har Evnerne ikke slaaet til. Det har været et Aar fuld af Vanskeligheder, og Vanskelighederne bliver næppe mindre i Tiden, som kommer. Det vil derfor være af væsentlig Betydning at have en myndig Mand, en Mand med Rutine bag sig*«. På et møde i den konservative vælgerforening i Holte den 28. marts 1941 havde sognerådsmedlem Alice Johnsen rent ud erklæret: »*Herr Lorentzen magter overhovedet ikke Opgaven, sætter sig ikke ind i Sagerne, har administreret meget dyrt et Cetera*«.

Sølling kontra Clausen

Arbejdet med opførelsen af rådhuset fortsatte planmæssigt – og lige så planmæssigt fortsatte angrebene på Frederik Clausen i lokalaviserne. I nogle af ugerne fyldte læserindlæggene fra medlemmer af Den uafhængige Kommunalforening i Søllerød, med arkitekt Erik Sølling i spidsen, mere end en fjerdedel af avisen. F. eks. var der et langt indlæg af Erik Sølling i Søllerød Kommuneblad den 29. marts 1941 under overskriften: »*En død Mand paa Formandsstolen i Søllerød Sogneraad*«, hvori han kommenterer valget af Frederik Clausen til sognerådsformand på sognerådsmødet den 22. marts. Nedenstående er et uddrag af artiklen:

»*Hvad der skete i Lørdags, er den største Ulykke i Søllerød Sogns Historie – ogsaa den største Skam for Konservatismen og os alle -, at denne Mand, der umiddelbart før Valget til det nye Sogneraad stod som en fuldkommen ensom, forladt af alle ... tilsidst endog af sine nærmeste, af Majoriteten inden for Bestyrelsen i*

Holte konservative Forening.... det forfærdeligste Slag, der hidtil er rettet mod Gaardejer Clausen og hans i Bund og Grund forfejlede Ledelse af Søllerød Kommune.....at denne Mand, da hans Skæbnetime kom, ikke selv forstod det – eller ikke havde Mod til at se det i Øjnene – at han fra nu af var en død Mand, der aldrig mere kunne vende tilbage – allermindst til Søllerød Sogneraads Formandsstol.....

At Herr Clausen gennem Aarene kun har vist saare ringe Begreb om at kunne lede en Storkommune som vor paa økonomisk forsvarlig Maade, staar efter alt foreliggende formentlig lige saa klart for ham selv, som det gør det for os andre – det kan derfor umuligt være Hensynet til vor Kommune, der har drevet ham frem til hans sidste desperate Handling, men udelukkende hans eget Magtbegær og umættelige Hunger efter fortsat at ville spille en Rolle i vort offentlige Liv, ...

Et stort Flertal af Søllerøds Borgere venter nu kun paa den for vor Kommune ulykkelige og lidet ærefulde Position, hvori Herr Gaardejer Clausen har stillet sig selv: Hans Eksklusion af Det konservative Folkeparti i Danmark. Hvis dette ikke bliver Følgen af Herr Gaardejer Clausens Ophøjelse til Sogneraadsformand – og under de Forhold det skete – saa har Konservatismen i Søllerød tilføjet sig selv et uopretteligt Nederlag!«

Om ikke andet så medførte Søllings lange indlæg, at også lokalpressen begyndte at blive træt af den evige vrøvl og ballade omkring borgerforeningen og sognerådet. Den 5. juni 1941 bragte Søllerød Kommuneblad/ Holte Avis-Virum Posten en redaktionel kommentar på forsiden:

»Redaktionen af Søllerød Kommuneblad og Virum Posten har – saaledes som Forholdene ligger – besluttet sig til at standse den Diskussion, der gennem det sidste Aarstid i Bladet har været ført vedrørende kommunalpolitiske Forhold i Søllerød Kommune. Redaktionen vil selv i Fremtiden knytte de fornødne Kommentarer til Sogneraadets Dispositioner, og i øvrigt gennem fyldige Referater fra Sogneraadets Arbejde.

»Vi vil ikke høre mere vrøvl«

Læserne er stadig velkommen til at skrive i Bladet om Emner, som har offentlig Interesse, ogsaa vedrørende Sogneraadet og Kommunens Styre i øvrigt, men det maa være paa en Maade, som ikke virker stødende. Angreb paa navngivne Personer maa i Almindelighed undgaas.

Holte i Juni 1941, F. Georg Nielsen.«[24]

Uden for Danmark rasede verdenskrigen, i Søllerød var krigen mellem borgerforeningen og Frederik Clausen midlertidigt sat på vågeblus, men

Det første møde i det endnu ikke færdige rådhus afholdtes i kommissionsværelset den 21. januar 1942. Der var trængsel, for ud over de 15 sognerådsmedlemmer skulle embedsmændene og tilhørerne samt et større presseopbud – også fra hovedstadspressen – være i lokalet. Fra venstre ses vognmand C. Villadsen, inkassator C. K. Madsen, næstformanden H. C. Rasmussen, Søllerød kommunes kontorchef (kommunaldirektør) A. Undén, sognerådsformand Frederik Clausen, vognmand Andreas Larsen, overlærer N. P. Lorentzen og med ryggen til grosserer H. Schacke. Byhistorisk Arkiv.

helt tavst blev der dog ikke: I Søllerød Kommuneblad kunne man den 28. november under »Ordet frit« finde et indlæg af W. Røper-Petersen, der var medlem af bestyrelsen i Den uafhængige Kommunalforening. Han skriver bl.a.: »*...den Fabriksbygning, som Beboerne kalder det nye Raadhus, der ligger derude i Skovbrynet som en Knytnæve i den skønne danske Skov. Arkitekt Arne Jacobsen, der er Fader til Barnet, er en moderne Arkitekt, men desværre ogsaa en meget dyr Arkitekt, hvad man ogsaa ser deraf, at dette Raadhus, der i 1939 var projekteret til 1.2 Mill., nu kommer til at staa Søllerød Kommune i snarere over end under 2 Mill. Kr., en Overskridelse paa 65 Pct. .... Er det virkelig saa dyrt at bygge saa grimt? Er dette moderne Arkitektur, lad os saa hellere gaa tilbage til den gamle Arkitektur, hvor Arkitekterne forstod, at man skulle tage Hensyn til Omgivelserne, naar man lavede Projekterne*«. Indlæggets øvrige kritikpunkter er koncentreret om, hvad Røper-Petersen kalder »uansvarlig rutten med borgernes penge«.

Grundstensindmuring

I Søllerød Tidende gives en fyldig beskrivelse af grundstensnedlæggelsen den 11. februar 1942. Begivenheden omtales som en enkel, men højtidelig handling, hvor de tre gruppeformænd i sognerådet fik ordet. Frederik Clausen oplæste først grundstensdokumentet, hvorefter han murede den første sten og udtalte håbet om, at arbejdet inden for rådhusets

mure måtte blive til gavn for fædrelandet og Søllerød kommune. Den anden sten blev muret af socialdemokraten Hans Rasmussen, der udtalte håbet om, at beboerne altid inden for de nye omgivelser måtte møde forståelse fra sognets ledelse. Den tredje sten blev muret af Holger Fæster Carlsen fra de konservative. Han udtalte håbet om, at rådhuset måtte blive til glæde for Søllerød kommune og forhøje arbejdsglæden for kommunens funktionærer. Avisen slutter omtalen med at konstatere, at grundstensnedlæggelsen foregik under pressens bevågenhed, samt at sognerådet var vært ved en beskeden kop kaffe på hotellet over for det nye rådhus.[25]

Indvielsen den 16. marts 1942

Indvielsen af det nye rådhus blev fastsat til den 16. marts 1942, og forinden blev rådhuset præsenteret for pressen den 12. marts. De to lokalaviser, Søllerød Kommuneblad og Søllerød Tidende, bragte i ugen derefter en fyldig og forholdsvis neutral præsentation med mange billeder af det nye rådhus ude såvel som inde.[26]

De kritiske indlæg i Søllerød kommuneblad skrevet af medlemmer af Den uafhængige Kommunalforening mod Frederik Clausen var imidlertid vendt tilbage. Den 13. marts bragtes endnu et kritisk indlæg af Erik Sølling. Han brugte hele side 1 til at dissekere udgiften til opførelsen af rådhuset med den konklusion, at »*Raadhuset vil komme til at koste Søllerød Kommunes Borgere mindst 200.000 Kr. om Aaret*«! På dagen for indvielsen

Uroligheder i Søllerød Sogneråd blev kommenteret – også i hovedstadspressen. Her *Ærbødigst* i Berlingske Tidende 21. januar 1942. Byhistorisk Arkiv.

Forebyggende Foranstaltninger

Det letbevægelige Søllerød Sogneraad holder i Dag sit første Møde i det nye Raadhus.

Beboerne ude i Søllerød
med Rette er glade og stolte.
Ved Foden af Bakken knejser i Dag
det nye Raadhus i Holte.

Med Glæde kan man betale sin Skat
i lyse, luftige Sale.
Og særlig praktisk og interessant
er Sogneraadets Lokale.

Man haaber, at Raadets Virksomhed
skal dèr faa fornyet Grøde.
I Forretningsordenen staar der nu,
at man ubevæbnet skal møde.

En tiltrængt Garderobe har man
i Forhallen ladet lave,
hvor Medlemmerne deponere skal
deres Haandvaaben, Knipler og Stave.

Og inde i Salen, hvor Medlemmerne
om Forhandlingsbordet er bænket,
til yderligere Sikkerhed
er alle Blækhuse lænket.

Man tykke Tæpper har overalt
paa Væg og Gulv ladet lægge,
og alle Stole er af Metal
og lader sig ikke brække.

Man haaber som Følge af disse Skridt
og af Tidens Alvor og Vælde,
at Møderne nu vil forløbe i Ro,
det første, i hvert Tilfælde.

Ærbødigst

Fra indvielsen af Søllerød Rådhus 22. marts 1942. På forreste række ses fra venstre stiftamtmand Haugen-Johansen, indenrigsminister Knud Kristensen, politimester Seidenfaden og Københavns overborg mester Viggo Christensen – yderst til højre maleren Erik Struckmann. Byhistorisk Arkiv.

af rådhuset, den 16. marts, vajede flagene i Holte, men for arkitekt Erik Sølling, der siden 1937 i det ene indlæg efter det andet i Søllerød Kommuneblad havde tordnet imod sognerådsformanden, imod den førte økonomiske politik og imod byggeriet af det nye rådhus, var det en sorgens dag. Han flagede på halv hjemme på Dronninggårds Allé nr. 57.

Selve højtideligheden foregik i den nye sognerådssal. Der var udsendt 300 indbydelser, og blandt de fremmødte var indenrigsminister Knud Kristensen og stiftamtmand Haugen-Johansen, der begge var blandt talerne, samt borgmestre og sognerådsformænd fra København, Frederiksberg og de fleste omegnskommuner, medlemmer af Københavns amtsråd, kredsens folketingsmænd samt en række honoratiores og formænd for et udvalg af foreninger i Søllerød kommune. Højtideligheden blev transmitteret af radioen til og med indenrigsministerens tale.[27]

Frederik Clausen byder velkommen

Sognerådsformand Frederik Clausen bød velkommen med disse ord: »*Den første Tanke i dette vort nye Raadhus skal gaa til Hans Majestæt Kongen. Gid Kongen maa faa Kræfter og Helbred til at føre Danmark lykkeligt gennem disse tunge Aar til en lys Fremtid for et frit Danmark! Et leve for Hans Majestæt Kong Christian den Tiende*«, og efter et kort velkommen til gæsterne opførte Holte Gymnasiums orkester og børnekor en kantate, forfattet og reciteret af rektor Oscar Schlichtkrull og med musik af gymnasiets musiklærer organist Sven Kock. Som der står i Søllerød Tidendes reportage

fra højtideligheden: »*Det var en baade smuk og højtidelig Kantate, og den blev ypperligt udført.*«. Nogle af versene blev citeret bl.a. slutningsversene:

»Nu lyser et Hus med hugne Stene,
Vi vi'r det i Dag
Til Retfærds Sag.
Dets Linier er ædle og rene -
Og Skoven staar Vagt.

Det Hus er et Værn om dit og mit,
Og det er vort fælles Eje,
Der lever og handler og taler vi frit,
Og dog bor vi alle til Leje,
Men Skoven staar Vagt.«

Sognerådsformanden gav dernæst en kortfattet oversigt over det nye rådhus' forhistorie samt takkede alle, der havde bidraget til det smukke stykke arbejde, der var udført. I sin tale tog indenrigsminister Knud Kristensen udgangspunkt i den stærke vækst, Søllerød havde oplevet befolkningsmæssigt, og udtalte håbet om, at Søllerød ikke helt ville blive et villasogn, men at også de gamle hovederhverv, landbrug og fiskeri, fortsat ville have et virkefelt i kommunen. Stiftamtmand Haugen-Johansen bragte herefter en lykønskning fra Københavns Amt. I de to lokalaviser er vægtningen af referatet af talen meget forskellig: Kommunebladet lægger således stærk vægt på omtale af manglende økonomisk styring af rådhusprojektet: »*I August 1940 forhandlede Amtet med Raadhus-Udvalget om Besparelser i Forbindelse med Byggeriet. Vi satte en Grænse for Omkostningerne. Denne Grænse er ikke blevet overholdt...*« Søllerød Tidende på sin side nøjedes med at gengive slutningen af talen: »*...Nu staar Huset der, og der staar stærk Blæst om det – man gaar jo i Sandhed ikke stille med Dørene i Søllerød. En Gang vil Striden være forbi. Lad os haabe Samarbejdets Aand maa komme til at herske inden for dets Mure*«. Talerækken var lang, men til slut kunne sognerådsformanden takke for alle de smukke ord og invitere gæsterne på en rundtur i det nye rådhus samt på en lille forfriskning i personalets spisestue i kælderetagen.

Det rådhus som blev indviet under besættelsen i marts 1942 var et mesterværk skabt af arkitekterne Flemming Lassen og Arne Jacobsen. Idealet for Lassen og Jacobsen var helhedsvirkningen, der blev opnået ved anvendelsen af stofligt beslægtede materialer og en neddæmpet, fint afstemt farveskala med hvidt og gråt kombineret med kølige grønne og blå farver. Inventar og alt det indre udstyr var i detaljer formet af arkitekterne.[28] Arkitekturhistorikeren Tobias Faber har beskrevet Søllerød Rådhus således: »*Uden ydre monumentalitet hævder bygningen sig ved sin enkle holdning og sit fornemme materialevalg på det for et rådhus så usædvanlige sted. Smukt .... står de kølige hvide og grå toner i vinduesrammerne og den sandblæste, matte mar-*

1

2

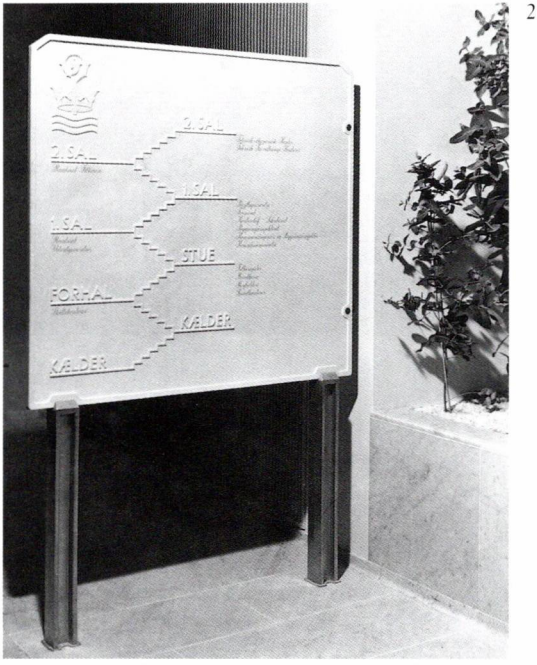

3

4

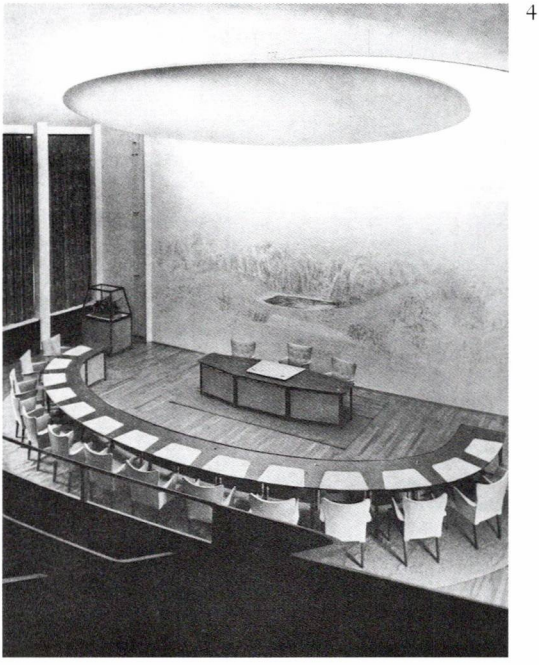

5

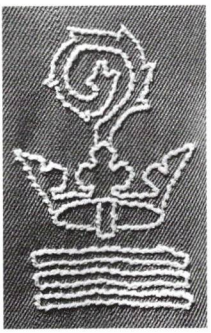

6

7

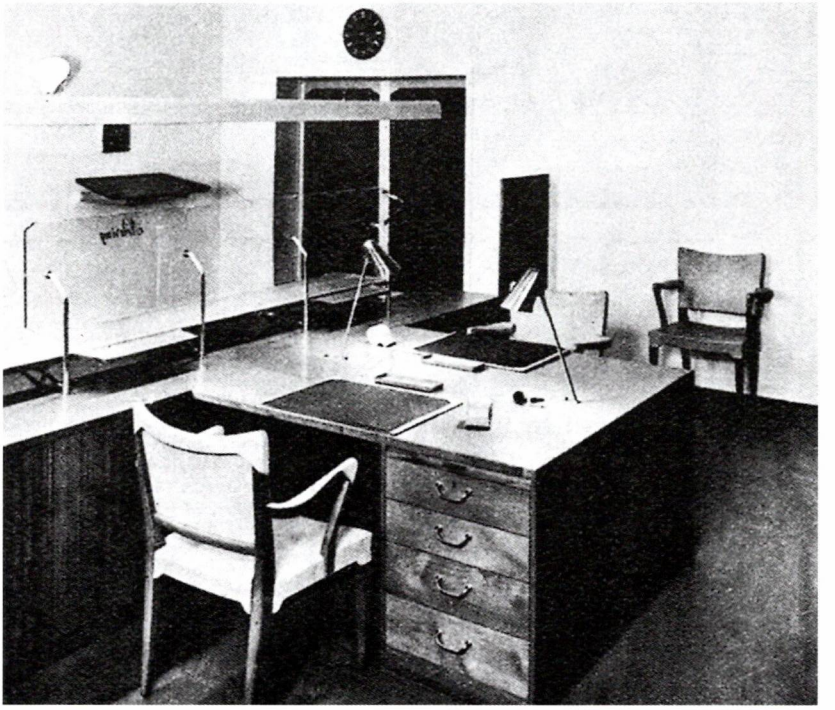

8

9

10

morbeklædning mod de grønne træer. Huset er klart opdelt i to blokke med en administrationsafdeling og en mere repræsentativ fløj, hvor byrådssal og forhal tydeligt tegner sig i facaden med store vinduer. Husets indre er præget af en raffineret detaljebearbejdning af hvert eneste møbel, hvert armatur og dørhåndtag, men der er også en nøje overensstemmelse mellem det ydre og det indre og en behersket stoflig helhedskarakter«.[29]

1. Den besøgende kommer ind i en lys og venlig forhal med flisegulv af hvidt italiensk marmor. Der er både trappe og elevator. Forhallen præsenterer rådhuset umiddelbart som et godt mødested og en behagelig arbejdsplads. Gennem de store vinduer er der en smuk udsigt til skoven. Foto: Strüwing, 1942. Byhistorisk Arkiv.

2. På en oversigtstavle kunne man hurtigt orientere sig i rådhusets afdelinger. Foto: Strüwing, 1942. Byhistorisk Arkiv.

3. Trappen af hvidt italiensk marmor fører op til alle etager og afdelinger. På uret kunne man sikre sig, at man kom til tiden, og ved skrivepulten på væggen kunne man orientere sig om meddelelser til borgerne. Fra balkonen kommer man ind i sognerådets sal. Lamperne og lampetterne blev specielt designet til trapperne. Foto: Strüwing, 1942. Byhistorisk Arkiv.

4. Et kig fra tilhørerbalkonen ned i sognerådets mødesal. Til venstre i baggrunden ses klokkespillet, midt for ses sognerådsformandens plads med pladser til hans højeste embedsmænd, kontorchef Undén til højre for ham og kommuneingeniør Bache til venstre for ham. Ved det krumme bord er der plads til de øvrige 14 sognerådsmedlemmer. Gardinerne er broderet med Søllerøds våben. På væggen ses det store maleri af Knud Agger, der viser en udsigt mod Kalvemosen fra Attemosevej. Hvis man tæller køerne på engen, er der 15, tilfældigvis det samme antal som sognerådsmedlemmer. Byhistorisk Arkiv.

5. Overalt på rådhuset var der gardiner håndbroderet med Søllerøds våben. Broderiet blev udført af 20 damer, som broderede i alt 12.000 våben. Foto: Strüwing, 1942. Byhistorisk Arkiv.

6. Gangene i kontorfløjen ligger hen i et behageligt blødt lys. Væggene er udført i birketræ, perforerede af hensyn til akustikken, og alle døre er lyddæmpede, så man ikke forstyrres på kontorerne af støj fra gangen. Lampetterne på væggene er tegnet specielt til korridorerne. Dagslyset kommer fra de store vinduer i begge ender af gangen. Der er på denne måde opnået en smuk lysteknisk helhed. Dørgrebene på svingdørene ud til trappen er anbragt således, at man helt naturligt går ad den rigtige dør (den højre). Byhistorisk Arkiv.

7. Chefkontorerne var rummelige, og her var ligesom i alle øvrige rum på rådhuset møbler og faste såvel som alle øvrige inventargenstande tegnet af arkitekterne – som f. eks. blæksugeren, der var overtrukket med lyst okseskind og med Søllerøds våben i guldpræg. Byhistorisk Arkiv.

8. Ekspeditionskontorerne gav de bedste arbejdsbetingelser for personalet og de besøgende borgere et venligt og indbydende indtryk. Foto: Byhistorisk Arkiv.

9. Det oprindelige Bryllupsværelse. I dag borgmesterkontor her. Vielser foretages nu i kommunalbestyrelsens mødesal. Byhistorisk Arkiv.

10. Arne Jacobsen og Flemming Lassen tegnede Søllerød Rådhus med en klar skelnen mellem de to hovedfunktioner: Sognerådet og administrationen. Bygningen består af to blokke, der er forskudt for hinanden. I den forreste blok ligger hovedindgangen og sognerådets mødesal med tilhørende udvalgsværelser. I den store bagvedliggende blok ligger de kommunale administrationskontorer. Overgangen mellem rådsdelen og administrationsdelen rummer forhal og trapperum, som skærer sig ind i et hjørne af de to bygninger og får dem til at hænge sammen på en meget harmonisk måde. Som en yderligere understregning af både sammenhæng og adskillelse er etagerne i de to bygninger niveaumæssigt forskudt med en halv etage. Elevatoren, der forbinder alle etager, er placeret mellem de to trappeforløb og har døråbning til begge sider.

Vinduerne i facaden markerer en ensartet regelmæssig fagdeling. Alle kontorer har samme kvadratiske vinduesstørrelse, mens sognerådets mødesal, ligesom forhallen, har tredobbelt vinduershøjde. Foto: Strüwing, 1942. Byhistorisk Arkiv.

Kort før sin død blev den ene af rådhusets arkitekter Arne Jacobsen interviewet af Ninka i Politiken. I interviewet udtrykte Arne Jacobsen sit syn på betydelig arkitektur: »*Det primære er proportioneringen, der gør de gamle græske templer klassiske i deres skønhed. Det er som store blokke, hvor luften bogstaveligt talt står hugget mellem søjlerne. Og hvadenten man kikker på en bygning fra barokken, fra renæssancen eller fra nutiden – dem, man har lyst til at se på, dem, man beundrer, de er allesammen velproportionerede, det er helt afgørende. Og dernæst kommer stoffet – at man ikke blander forkerte materialer sammen. Og ud fra det kommer selvfølgelig farven – og tilsammen helhedsindtrykket*«.[30]

Distingveret modernisme

Søllerød Rådhus er sammen med det samtidige og arkitektonisk stærkt beslægtede rådhus i Århus blevet betegnet som »*Distingveret Modernisme*«.[31] Det er et godt udtryk, der dækker ideen bag disse funktionalistiske hovedværker i dansk arkitektur. Søllerød Rådhus må betegnes som Arne Jacobsens og Flemming Lassens fælles hovedværk. Det er ikke væsentligt forskellig fra Århus Rådhus, hvor Erik Møller var Arne Jacobsens samarbejdspartner. Formidealerne er de samme, men – formentlig anspo-ret af debatten om rådhusbyggeriet – er der skruet ned for ekstravagancerne.[32] Den sluttede, afklarede bygningsform med nedtonede farver tager sig storartet ud mod skovbrynets grønne træer. De meget beherskede materiale- og farvevirkninger virker dog ikke tørre, men føles rigtige i samklang med de kraftige naturlige omgivelser. Den synlige del af taget blev oprindeligt dækket med samme stenmateriale, Porsgrunn marmor, som blev anvendt til facadebeklædning. Disse stenplader måtte dog siden udskiftes, i 1950'erne, med en falset kobberdækning, en løsning, som man kun kan bifalde i dag. Bygningens plan er enkel, næsten indtil det fortænkte. Planen virker slående rigtig og må forekomme behagelig klar i den daglige drift. Bygningen er i det hele taget overmåde afklaret, også i teknisk henseende. Man har indtryk af, at materialerne er blevet smukkere ved den daglige brug siden Frederik Clausen viste rundt på »sit« nyindviede rådhus den 16. marts 1942.

EFTERSPILLET

Oprøret 1942-43

To dage efter indvielsen var det årlige valg af sognerådsformand på dagsordenen ved sognerådsmødet den 18. marts 1942. Søllerød Kommuneblad beskriver begivenhederne således under overskriften:

»Gdr. Clausen genvalgt til Sogneraadsformand –
Dramatisk Møde i Søllerød Sogneraad.
Formandsvalget var sidste Punkt paa Dagsordenen. Installatør Fæster Carlsen foreslog at vælge Hr. Lorentzen. Fru Johnsen foreslog Genvalg af Hr. Clausen. Afstemningen foregik ved Haandsoprækning.... Hr. Clausen fik 8 Stemmer (5 socialdemokrater, Hr. Frydlund, Fru Johnsen og Hr. Clausen selv). Paa Hr. Lorentzen stemte de 5 konservative. Fru Bærentzen og Vognmand Willadsen var fraværende. Om sidstnævnte forlød det med Bestemthed, at han ikke ønskede at stemme paa Hr. Clausen, hvorfor han undlod at give Møde. Fru Bærentzen var forhindret i Embeds Medfør.
Resultatet modtoges med stærke Fyraab fra Tilhørerpladserne. Nogle raabte »Det er en Skandale«. Hr. Clausens Tilhængere klappede stærkt (Kommunens Tjenestemænd førte an i Klappekoret). Hr. Clausen ringede med Klokken og henstillede til Publikum at afholde sig fra Meningstilkendegivelser. Hvorpaa han hævede mødet. At Hr. Clausen for 2. Gang mod Flertallet af de konservativt valgte i Sogneraadet lader sig vælge til Sogneraadsformand, overvejende med socialdemokratiske Stemmer, kan næppe undgaa at medføre Konsekvenser.«[33]

Angrebene på Frederik Clausen fortsatte i Søllerød Kommuneblad, og i sommeren 1942 blev ingeniør Bache også for alvor inddraget i angrebene, der blev så personlige, at de atter var tæt på injurier.

Det begyndte med et indlæg i Søllerød Kommuneblad med et angreb på kommunens tekniske ledelse af den radikale civilingeniør Poul Frydlund: Han var efter en skilsmisse på vej til at flytte fra kommunen og følte åbenbart trang til en afskedssalut, der svarede ganske godt til hans noget svingende støtte til Frederik Clausen i sognerådet: *»Det er beklageligt, at vi her i den Grad er blevet vildledt af vor tekniske Administration, formentlig fordi denne helt har savnet Evnen til at vurdere et Arbejde af denne Art og disse Dimensioner...«*[34]

Angreb på kommuneingeniør Bache

Indlægget blev fulgt op i de følgende numre af Søllerød Kommuneblad af Erik Sølling: *»...naar Udgifterne til Søllerød nye Raadhus har sprængt alle Beregninger og økonomiske Forudsætninger udover rimelig Grænse, ... skyldes det, ... at Kommuneingeniør Bache, der har Ansvaret for alle de grundlæggende Beregninger, har savnet Evnen til at vurdere et Arbejde af denne Art og disse Dimensioner og derved vildledt Sogneraadet«.* Og Sølling fortsætter i næste nr.: *»Jeg skrev for nogle Aar siden nogle Artikler, hvori jeg gennem fremdragne Eksempler stærkt kritiserede Ingeniør Bache som Kommuneingeniør i Søllerød... Naar jeg dengang vendte mit Angreb direkte mod Kommuneingeniør Bache og ikke imod Sogneraadet, saa var det ud fra den blandt Søllerød Borgere almindelig erkendte og ganske unaturlige Magtstilling, som Kommuneingeniør Bache gennem sin nære – alt for nære – Forbindelse med Sogneraadsformand Clausen*

indtog bag Kulisserne – et særligt Forhold, uden hvilket Kommuneingeniør Baches uomtvistelige og alt for dominerende Magtstilling overhovedet ville være utænkelig«.[35]

På et sognerådsmøde i slutningen af juni fik kommuneingeniør Bache mulighed for at forsvare sig imod angrebene om rådhussagen. Han sagde bl. a., at *»naar man vælger at lade Sagen gennemføre – som det er sket – ved selvstændige Arkitekter og Ingeniører med direkte Forhandlingsret over for Sogneraadet og dets Udvalg, kan man anstændigvis ikke paalægge den tekniske Forvaltning noget Ansvar, som den i Følge Sagens Natur ikke har haft nogen Indflydelse paa.«* Kommuneingeniøren sluttede med at henstille – selv om han ikke ventede sig meget af en sådan henstilling – til »Skribenterne« i Søllerød Kommuneblad, *»at de sikrer sig, at de Oplysninger, der lægges til Grund for personlige Angreb, er rigtige«*, ligesom han bad de samme mennesker og blade – Ekstrabladet var nu også kommet på banen – betænke, *»at han foruden at være kommunal Tjenestemand ogsaa var et Menneske, at han havde Familie og Venner, som holdt af ham, og som det gjorde inderlig ondt at se ham omtalt og angrebet paa den Maade, der var sket i den senere Tid«.*

Man kan næppe påstå at Baches påstand om, at rådhusbyggeriet var blevet gennemført helt uden om den kommunale forvaltning var ganske i overensstemmelse med realiteterne, og grosserer Schacke troede fortsat ikke på kommuneingeniørens tal. Han udtalte ved mødet i juni: *»...Jeg tror gerne Kommuneingeniøren handler samvittighedsfuldt og efter Evne, men saa evner han ikke Opgaverne, og saa bør vi have speciel sagkyndig Hjælp til de Opgaver, der skal løses«.*[36] Debatten sluttede med en afstemning om en tillidserklæring til kommuneingeniøren. 9 stemte for – 5 undlod at stemme.

I Søllerød kommuneblad fortsatte Den uafhængige Kommunalforenings angreb på Frederik Clausen og rådhusbyggeriet. Men man fandt også andre angrebspunkter i den kommunale administration, som foreningen forfulgte med stor nidkærhed.

Kommunevalget 5. maj

I 1943, midt under den tyske besættelse, blev der givet tilladelse til afholdelse af kommunevalg. Valgdatoen fastsattes til 5. maj 1943. Dette var Den uafhængige Kommunalforenings store chance. På Holte konservative Forenings generalforsamling i begyndelsen af marts 1943 blev den siddende bestyrelse skiftet ud med medlemmer fra oppositionen mod Frederik Clausen. I et indlæg i Søllerød Tidende fastslog en talsmand for Den uafhængige Kommunalforening, Valdemar Pedersen, at det *»var på høje Tid, det skete. Det var en fuldstændig umulig situation, at Det konservative Parti stod bag ved Clausen, bag ved det socialdemokratisk-Clausenske Styre, bag ved det hensynsløse Forbrug af Borgernes Penge. Clausen er nu frit i Luften svævende. Han holdes kun oppe af 6 Socialdemokrater og af 2 Damer – konser-*

vative, men uden Tillid i Den konservative Forening. Situationen maa nu siges at være fuldstændig klar. De konservative har som Parti taget Afstand fra Clausen. Politisk er Clausen en død Mand. Jeg lykønsker Søllerød Kommune til dette Resultat. Vi maa nu være paa Vej til, at alle gode Kræfter i Kommunen samler sig om den Opgave at finde Mænd, som kan tage Arbejdet op for at bringe Søllerød Kommunes Finanser paa Fode igen. Mænd, som igennem et sagligt og uegennyttigt Arbejde kan hæve Kommunens Anseelse og befæste det frie Styre, som vi alle slutter Kreds om«.[37]

Til sognerådsvalget den 5. maj 1943 blev der opstillet 5 lister: Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti, Venstre og endelig Den uafhængige Kommunalforenings Fællesliste. Ved valget blev der valgt 6 fra Socialdemokratiet, 3 fra Konservative Folkeparti og 6 fra Den uafhængige Kommunalforenings Fællesliste. Samtlige 15 sognerådsmedlemmer var nyvalgte.

Et helt nyt sogneråd

På det sidste møde i det afgående sogneråd fremlagde Frederik Clausen regnskabet for opførelsen af rådhuset. Ifølge reporteren fra Søllerød Tidende brød det sidste møde ikke traditionerne: »*Det kom til heftige personlige Debatter, navnlig i Anledning af Raadhusregnskabet, ... Der var mødt ca. 150 Tilhørere til Takke- og Afskedsforestillingen, og de kom ikke til at kede sig!*«. Det fremlagte regnskab viste en samlet udgift for byggeriet på godt 2 millioner kr, helt nøjagtigt 2.112.034 kr. Oppositionen mente dog, at udgifterne var endnu højere: »*En af de første Opgaver, det nye Sogneraad vil faa, er en Undersøgelse af de virkelige Udgifter, og (Hans Poulsen) var sikker paa, at man i saa Fald vilde komme til et helt andet Resultat*«. Frederik Clausen indskrænkede sig til at henvise til, at såvel hovedbogholder som de statsautoriserede revisorer havde godkendt regnskabet. I et ordskifte med den gamle fjende Lorentzen oplyste Frederik Clausen, at rådhusprojektet ville indebære en forhøjelse af ligningsprocenten på kun 0,3 %, men en stor lettelse i forhold til den kommunale administration. Hvortil Lorentzen bemærkede »*Ja, Lettelsen føles særligt i Skatteborgernes Lommer*«. Den konservative Andreas Larsen afsluttede debatten med at fremhæve, at rådhusbyggeriet sikkert var blevet billigere, »*hvis der havde været mere Fordrageligbed til Stede i Sogneraadet. Naar Jerntæppet nu gaar ned, maa vi haabe, at det lykkes vore Efterfølgere paa disse Pladser at gøre deres Arbejde paa en saadan Maade, at Kommunen er vel tjent med det*« I en redaktionel kommentar fremholder Søllerød Tidende, at udgiften til rådhuset var fire gange højere end det beløb, 550.000 kr, som Frederik Clausen i 1938 hævdede, at rådhuset kunne bygges for.[38]

Andreas Schneider bliver sognerådsformand

På det konstituerende møde i det nyvalgte sogneråd den 1. juni 1943 valgtes professor Andreas Schneider fra Den uafhængige Kommunalfor-

enings Fællesliste til sognerådsformand. Han takkede for valget og lovede at lede forhandlingerne så neutralt som muligt, og han understregede ønsket om, at forhandlingerne måtte blive præget af en forsvarlig og saglig tone.[39] Helt lykkedes det dog ikke, for da det konstituerende møde var forbi rejste Frederik Clausen sig fra den plads på tilhørerpladserne, hvorfra han havde overværet mødet. Med et smil til sine sidemænd sagde han: »*Der var nu et Sted, hvor de glemte at smide mig ud!*«. Til sognerådet lå der en anmodning om fritagelse for hvervet som giftefoged. Det var en flov historie for såvel det nye sogneråd som administrationen, at man havde kunnet overse det. Det var altid sognerådsformanden i en kommune, der skulle udføre dette hverv, og der var nu gået 2 1/2 måned siden kommunalvalget. Frederik Clausen trak sig fuldstændig ud af politik og helligede sig landbrugsbedriften på Havarthigården.[40]

At der var blevet valgt et helt nyt sogneråd, betød ikke, at den kommunale dagligdag var blevet problemfri. Fra begyndelsen var der splid i gruppen om skatteudskrivningen, og omkostningerne til den kommunale administation på det nye rådhus var et tilbagevendende diskusionsemne. Dertil kom to spørgsmål, der var nedarvet fra det afgående sogneråd. Det ene drejede sig om planerne om bibliotek og biograf ved rådhuset, det andet om den lovpåkrævede kommuneplan.

Nyt hovedbibliotek

Projektet til det nye rådhus omfattede oprindeligt også et hovedbibliotek og et biografteater. Begge bygninger blev droppet, dels på grund af prisen, dels på grund af krigen.

Der skulle komme til at gå en rum tid, før kommunens utidssvarende bibliotek indrettet i nogle lejligheder på Dronninggårds Allé kunne afløses af et nyt hovedbibliotek. Efter lange forhandlinger vedtog sognerådet endelig i 1948 at indrette hovedbygningen på Nærumgård Avlsgård, Fruerlund, til hovedbibliotek. Det var pudsigt nok en af de ejendomme, som Frederik Clausen havde erhvervet til kommunen ved de omdiskuterede jordopkøb i 1934. Indvielsen fandt sted den 15. september 1949. Af hensyn til beboerne i Holte blev biblioteket på Dronninggårds Allé opretholdt som filialbibliotek. I dag er hovedbiblioteket atter placeret i Holte i de dertil indrettede lokaler i Holte Midtpunkt med udsigt til det rådhus, hvor det var arkitektvisionen i 1938, at biblioteket skulle være nabo til.[41]

Endnu mere debat skabte det udkast til byplan, som kommuneingeniør Bache fremlagde for sognerådet med Frederik Clausen i spidsen i marts 1943. I Byplan for Søllerød Kommune regnede man med, at den fremtidige bebyggelse skulle dække 2/3 af kommunens areal fortrinsvis bebygget med villaer, men også med en omfattende etage- og blokbebyggelse. Indbyggertallet forudsattes at ville stige fra ca. 12.000 til ca. 80.000. I byker-

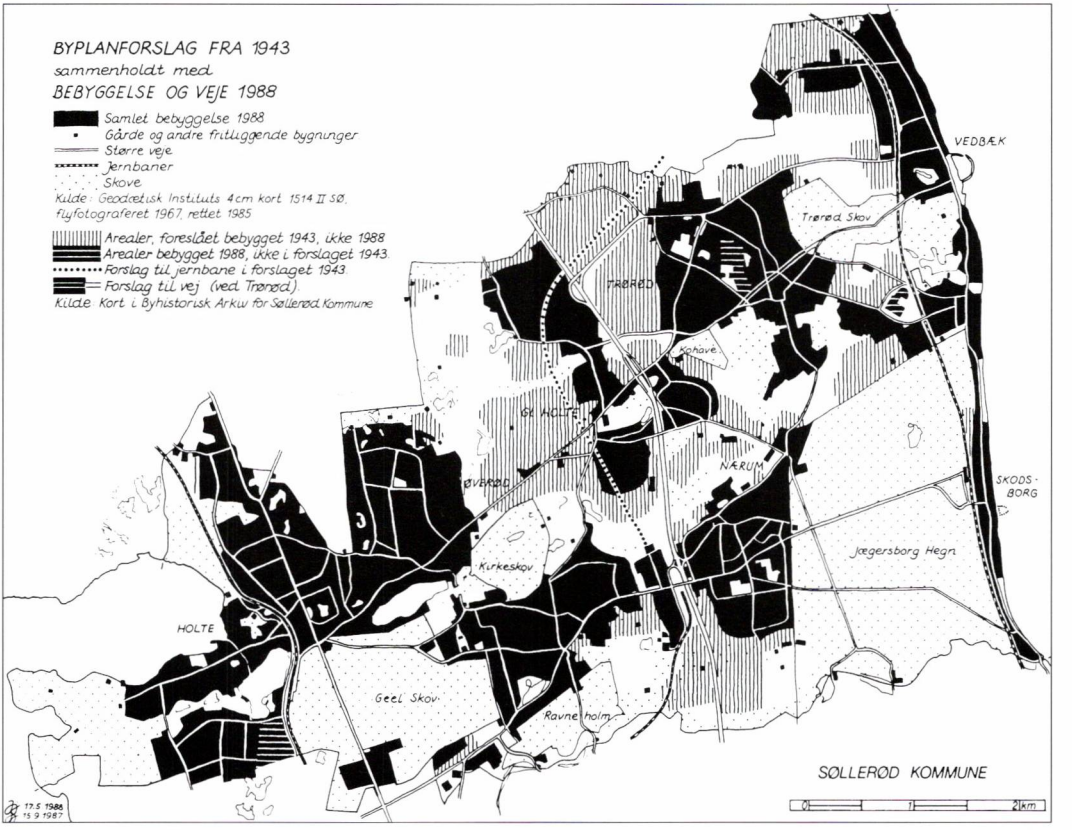

På kortet er med sort vist bebyggelsen i Søllerød Kommune i 1988. Lodret skravering viser arealer, der i byplanen fra 1943 også var udlagt til bebyggelse. Det bemærkes især, at Rygård-området, hele området mellem Gl. Holte og Trørød, marken ved Aggershvile nord for Dyrehaven, Wesselsmindes marker syd for Nærum og flere andre arealer ville være bebygget, hvis ikke planen var blevet kuldkastet. Modsat er Vejlesøparken og området Viekær-Vietoften i Trørød bebygget i dag. Tegnet af Jens Johansen.

nerne: Holte, Nærum, Skodsborg og Vedbæk skulle der gives tilladelse til at opføre karréejendomme med helt op til seks etager. I Nærum skulle bygges ca. 50 etageblokke og et større rækkehuskvarter.

Forslaget mødte voldsom modstand og blev hurtigt et af angrebspunkterne mod sognerådsformand Frederik Clausen. Men byplanforslaget blev f.eks. for Nærum stort set vedtaget af det nye sogneråd i 1944, og gennemført i de følgende tyve år på arealerne syd for den udvidede Skodsborgvej kulminerende med arkitekten Palle Suensons Nærumvængebebyggelse.

Rådssalen ved martsmødet i 1974, borgmester Øigaards sidste kommunalbestyrelsesmøde inden han gik af. Byhistorisk Arkiv.

Andre steder blev planerne dog hurtigt forpurret, bl.a. ved fredningen af Aggershviles jorder i perioden 1943-1945. Fredningen medførte ganske vist protester fra ejeren, der blev stærkt støttet af den lokale presse. Men den blev tiltrådt af det nye sogneråd med Andreas Schneider og sagfører Erik Øigaard i spidsen.[42]

Erik Øigaard

Erik Øigaard var særdeles aktiv i indsatsen mod byplanen for Vedbæk og Trørød, hvor han selv boede. Et indlæg i Politiken i marts 1943 præsenterede planerne for Vedbæk på følgende sigende måde: »*Hr. Bache skildrer med Begejstring, hvor henrivende det vil være, når der Nord for Havnen mellem Stranden og Strandvejen bygges høje Blokke på tværs, således at man får de yndigste små Kik mellem Blokkene ned til Vandet. Men der er en Ting, som er endnu kønnere, at der ligger nogle Villahaver mellem Strandvejen og Stranden end seks etagers Huse. Overhovedet er det forkert, at Spørgsmålet om Øresundskysten og Strandvejen skal kunne bestemmes af de enkelte Kommuner. Strandvejen og Kysten er noget for sig og må behandles som en Enhed*«.[43]

Erik Øigaard tog tråden op, da han i juni 1943 indtrådte i sognerådet

og i den følgende menneskealder fik gennemført betydelige fredninger af Søllerødegnens åbne landskaber, hvorved de gamle landsbyer blev omgivet af ikke-bebyggede områder. Øigaard blev borgmester i 1959 samme år som en af byplanens store bebyggelser blev vedtaget, nemlig Skodsborgparken på de gamle kystskrænter oven for Strandvejen. Også i Holte opførtes etageejendomme i henhold til kommuneplanen, men det ny sognerådsindsats hindrede dog den totalbebyggelse af kommunen som planens 80.000 indbyggere ville have betydet. I dag regnes kommunen med lige godt 30.000 indbyggere som fuldt udbygget.[44]

I et interview i 1961 formulerede Erik Øigaard sin målsætning som politiker i Søllerød: »*Det afgørende må være en kommune, hvori man skaber de bedst mulige forhold for dem, der bor i den, således at man udelukker industri – i hvert fald industri af sværere kvalitet – og skaber boligforhold, der er absolut gode. Herude skal folk kunne bo – og bo godt – og det må være kommunalbestyrelsens primære opgave at skaffe forhold, der tilgodeser dette*«.[45] Man må sige, at Øigaard og hans efterfølgere har levet op til denne målsætning.

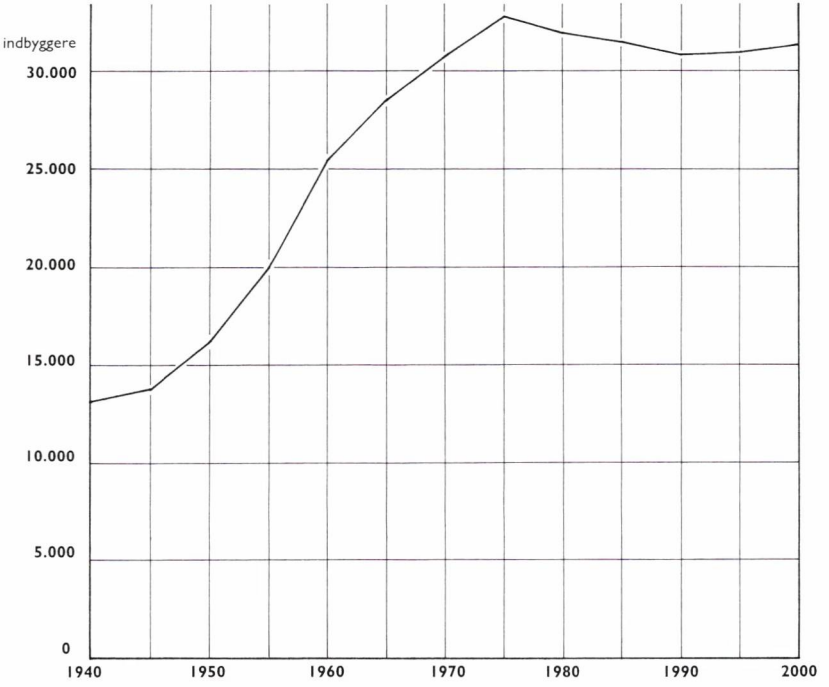

Indbyggere i Søllerød Kommune 1. januar 1940-2000 (registerfolketal)

Befolkningsudviklingen i perioden 1940-2000 angivet med 5-års intervaller. Kilde: Folkeregistret, Søllerød. Tegning Jens Johansen.

Gentofte-status

Grundlaget for kommunestyret i det meste af Clausens periode var to love fra 1933 om henholdsvis købstadkommunernes og landkommunernes styrelse. Søllerød Kommune hørte ligesom 16 af de 17 øvrige omegnskommuner i Københavns Amt til landkommunerne. Gentofte havde imidlertid allerede i 1934 opnået en særstatus med visse rettigheder fra købstadskommunalloven, og en ny lov af 20. maj 1952 gav de øvrige omegnskommuner mulighed for at opnå samme status. Med virkning fra 1. oktober 1952 overgik Søllerød Kommune sammen med 12 andre omegnskommuner til »Gentoftestatus«. Det betød, at sognerådet nu blev erstattet af en kommunalbestyrelse med en borgmester valgt for en fireårig periode. Blandt andre reformer bemærkes, at den skattelignende myndighed overgik til en ligningskommission, og skolevæsenet kom direkte under ministeriets tilsyn i stedet for amtsskoledirektionens.

Da folketallet samtidig næsten fordobledes fra godt 12.000 i 1940 til 21.000 i 1955, viste det sig snart, at man endnu en gang havde bygget et for lille rådhus. Denne gang varede det dog kun tyve år, før man tog fat på udvidelserne. I 1958 blev Den uafhængige Kommunalforening og Det konservative Folkeparti atter slået sammen, og da Øigaard tiltrådte som borgmester det følgende år, var vejen banet for en mere fredelig vedtagelse af rådhusudvidelserne.

Rådhuset udvides

Arbejdet blev påbegyndt i 1963, og det var atter arkitektduoen Arne Jacobsen og Flemming Lassen, der stod for tilbygningen. Der er tale om en selvstændig bygning bag ved »hovedbygningen« og placeret parallelt med denne. Forbindelsen mellem de to bygninger udgøres af glasgang i hele kompleksets højde og med overgang fra alle etager. Øverst i den nye bygning blev der indrettet kantine for rådhusets ansatte.

I løbet af 1970'erne var rådhuset igen blevet for trangt. Denne gang indskrænkede man sig dog til, i tidens forarmede stil, at opføre et par barakker på rådhusets grund. Samtidig flyttede man skoleforvaltningen og socialforvaltningen ud til andre lokaliteter i kommunen: Skoleforvaltningen til en gammel patriciervilla på Morlenesvej i Holte, og socialforvaltningen til Langebjerg i Nærum. Den sidste væsentlige forandring i placeringen af forvaltninger blev foretaget i 1988, da Skole- og Kulturforvaltningen – senere kaldet Børne- og Kulturforvaltningen – blev flyttet fra villaen på Morlenesvej til det såkaldte Mariehøjcenter på den i 1988 nedlagte Gl. Holte skole.

Når dette skrives er der atter opbrud i Søllerød Kommunes forvaltninger. »Plan 2000« er nu under gennemførelse, uden at det dog afstedkommer nyt byggeri.

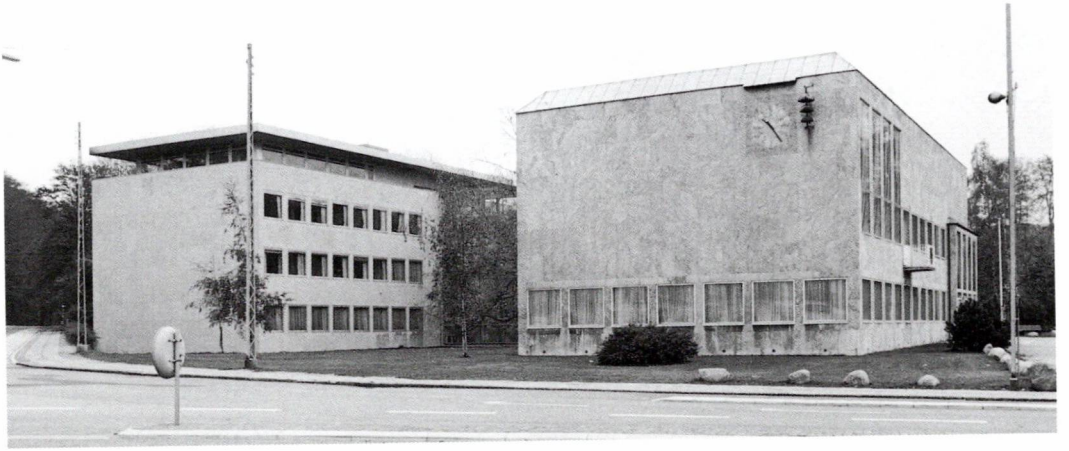

Tilbygningen blev opført 1963-64. Den ses her fra øst. Foto: Irving, 1977. Byhistorisk Arkiv.

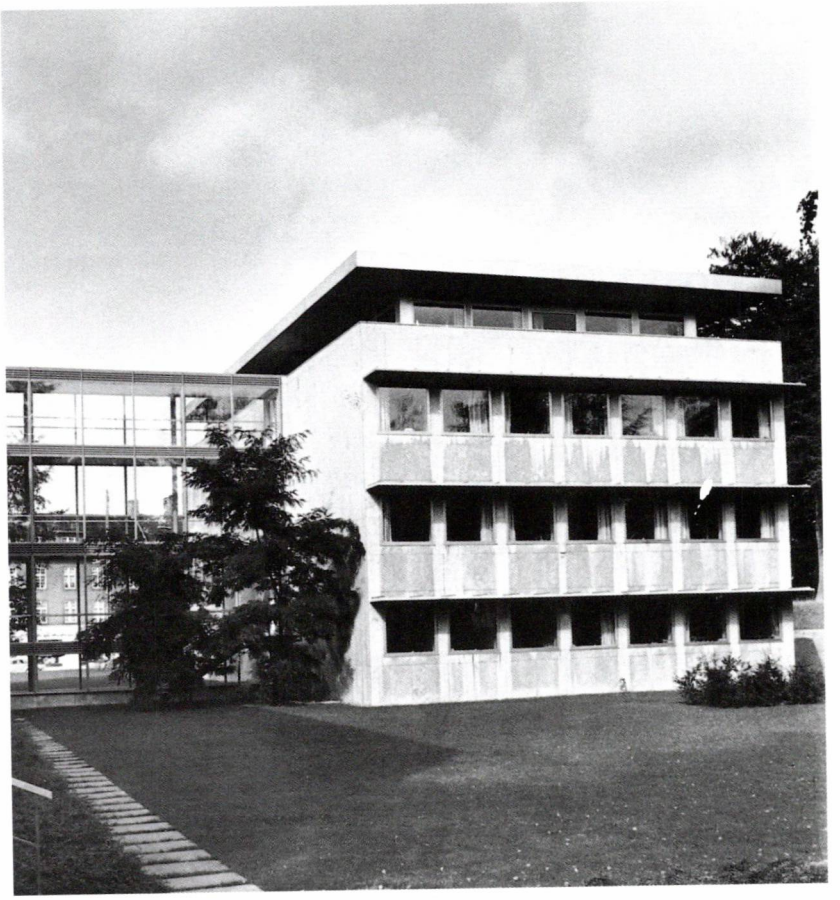

Tilbygningen set fra syd med glasforbindelsesbygningen og de skyggende solfang. Foto: Hans Christensen, 1970. Byhistorisk Arkiv.

Søllerød Rådhus, set fra Holte Midtpunkts »penthouse« i juni 1997. Vangebovej er forlagt, og en ny sti er anlagt bag om rådhuset. Foto: Søllerød Museum.

SLUTNING

Rådhuset fredes

I 1992 fejrede man rådhusets 50-års jubilæum. Og samme år blev rådhuset fredet. Den var særlig bemærkelsesværdig ved at være en af de første fredninger af bygninger, som var under 100 år gamle. Man kan fastslå, at fredningen fremhæver de arkitektoniske kvaliteter, som Arne Jacobsens og Flemming Lassens bygning er i besiddelse af, og samtidig beundre den fremsynethed, som nogle kommunalpolitikere i Søllerød var i besiddelse af for mere end 50 år siden. På fremtrædende steder i rådhuset hænger portrætter af sognerådsformænd/borgmestre, der har resideret i dette hus – af Erik Øigaard er der tilmed både et maleri og en bronzebuste. – Men af den sognerådsformand, der med sit politiske liv som indsats fik gennemført opførelsen, er der intet portræt.

Rådhuset ligger stadig smukt i skovbrynet til Geels Skov; men omgivelserne ved Kongevejskrydset er drastisk ændrede siden opførelsen i begyndelsen af 1940'erne. Med de store etagebyggerier, der har rejst sig

nord for rådhuset på begge sider af Kongevejen, har man søgt at skabe et »byrum«, men det er fortsat rådhusbygningen, der først fanger iagttagerens opmærksomhed i kraft af sine arkitektoniske kvaliteter.

Efter Vangebovejs omlægning er det nære område øst for rådhuset blevet reguleret. Forpladsen og det øvrige område ved rådhuset forventes at blive renoveret i forbindelse med rådhusets 60-års jubilæum, 2002. Et jubilæum, hvor det vil være passende samtidig at markere 100-året for de store arkitekter Arne Jacobsens og Flemming Lassens fødsel.

NOTER

1 Se i øvrigt Niels Peter Stilling: Byhorn, bystævne og bondegårde i Øverød. Søllerødbogen 1999, s. 32 ff.
2 Afsnittet om udviklingen af det kommunale styre er især baseret på Gunnar Sandfeld: Det kommunale styre i Søllerød 1841-1978, bd. 1, 1977, s. 9-34.
3 Jfr. Gunnar Sandfeld, bd. 1, 1977, s. 27. Skabet blev efter sognerådformand Cornelius Captyns rømning til Sydamerika med den kommunale kassebeholdning flyttet til Søllerød Præstegård. Herfra blev det i 1970'erne overflyttet til Søllerød Museum på Mothsgården. For nærværende er det placeret på Byhistorisk Arkiv i Holte, som er en afdeling under Søllerød Museum.
4 Jens Johansen: Da Søllerød kommune fik moderne skoler. Søllerødbogen 1990, s. 54-64. Jfr. Samme forf.: Fra seks landsbyer til syv bydele, 1988, s. 61-67.
5 Jfr. Gunnar Sandfeld: Det kommunale styre i Søllerød 1841-1978, bd. 2, 1977, s.119-120.
6 Se Jørgen Berg: Da telefonen kom til Søllerød. Søllerødbogen 1998, s. 103.
7 Tale på et møde i den konservative vælgerforening 24. september 1937.
8 Købene er omtalt i Søllerød Tidende 4. sept. 1934. Heri bl.a. referat fra møde i Sognerådet angående købet af Fruerlund (omtalt som Nærumgård) for 550.000 kr og den (røde) Holtegård for 400.000 kr. I Søllerød Tidende 23. nov. 1934 refereres et sognerådsmøde, hvor købet af August Bagges ejendomme, incl. Næsseslottet, blev diskuteret. Købsprisen for sidstnævnte ejendomme var 515.000 kr.
9 Sognerådsmødet 15. september, refereret i Søllerød Kommuneblad 24. september 1937.
10 Søllerød Kommuneblad 6.maj 1938.
11 Søllerød Tidende 27. april 1939.
12 I år 2000-priser svarer 1.-3. præmien til respektive 100.000 kr., 60.000 og 40.000. Det var altså relativt betydelige beløb, man ofrede på at finde de bedste forslag til det nye rådhus. På sognerådsmødet i august 1939 vedtoges det at antage arkitekterne Arne Jacobsens og Flemmings Lassens forslag.
13 Efter Carsten Thau og Kjeld Vindum: Arne Jacobsen, Arkitektens Forlag 1998, side 103.
14 Carsten Thau og Kjeld Vindum: Arne Jacobsen, Arkitektens Forlag 1998, side 104.

15 Jfr. Skov- og Naturstyrelsen: Fredede bygninger, 1999, s. 264. Om Søllerød Rådhus, s. 89.
16 Referat fra sognerådsmøde 20. september 1939.
17 Søllerød Tidende 7. december 1939.
18 Søllerød Tidende 14. december 1939.
19 Sognerådsmødet 20. december 1939. Refereret i Søllerød Tidende 28. december 1939.
20 Frederik Clausens datter Birthe Mortensen fortæller i et interview fra 1992 med Ole Sørensen (Byhistorisk Arkiv for Søllerød kommune), at denne beskyldning ramte faderen hårdt.
21 Udskrift af Retsbogen for Straffesager Kbh's Amt, Nordre Birk, 2. Februar 1940«, Byhistorisk Arkiv for Søllerød Kommune, referet i Søllerød Kommuneblad 8. februar 1941, side 1 under Offentlige Bekendtgørelser og kommenteret på side 2.
22 Sognerådsmøde 16. oktober 1940.
23 »Rejsegilde paa Søllerød Raadhus«, Søllerød Tidende den 12. december 1940.
24 F. Georg Nielsen var redaktør af Søllerød Kommuneblad i perioden 5. maj 1939 til årsskiftet 1942/43.
25 Referat i Søllerød Tidende 19. februar 1942.
26 Søllerød Tidende 19. marts 1942; Søllerød Kommuneblad 20. marts 1942.
27 I dag findes en lakplade med uddrag af højtideligheden – i 1982 overspillet på kassettebånd, der opbevares på Byhistorisk Arkiv.
28 Det meste af det oprindelige inventar er væk i dag, desværre. Meget er slidt op eller er blevet kasseret som utidssvarende. Heldigvis er der dog bevaret enkelte repræsentative møbler og andet inventar på rådhuset og på Søllerød Museum.
29 Tobias Faber: Dansk Arkitektur, Arkitektens Forlag 1977, side 206. I samme værk karakteriserer Tobias Faber Arne Jacobsen således: *Med Arne Jacobsen døde en af de sidste betydelige arkitekter, som i traditionel forstand personligt beherskede hele arkitekturens spektrum fra planlægningen af bykvarterer og projektering af bygninger til alle indretninger og møbleringens detaljer. Hans møbler, armaturer, textiler, sølvtøj og porcelæn er, selv om de oprindeligt var tegnet til en bestemt bygning, aldrig mere specielle, end at de kan indgå i produktion som standardvare, og hans store fortrinsvis industrielt fremstillede produktion inden for alle disse felter har stadig en umådelig udbredelse og bidrager til kvatlitetsniveauet i mange andre arkitekters arbejder. Jacobsen var også en fremragende havearkitekt, fortrolig med træers og planters krav til sol, læ og jordbund. Med eminent dygtighed evnede han at tilpasse sig skiftende tiders krav, konstruktivt, økonomisk og produktionsteknisk og drage nye problemers løsning ind som nye arkitektoniske kvaliteter. Han nåede at opleve de seneste års tendenser og ikke mindst reaktioner mod det i alle detaljer færdiggjorte bygværk, som ingen bruger eller beboer kan ændre på eller lægge noget personligt til. Ingen ved, om hans smidige talent ikke også havde kunnet klare den situation, om han havde levet. Som det gik, står Arne Jacobsen som repræsentant for en afslutning på en epoke, hvor arkitekten var bygherrens suveræne tillidsmand, som på højt kvalitativt niveau evnede at forestå hele byggeprocessen og præge hus i helhed og detalje med personligt mesterskab. Dansk Arkitektur s. 276-278.*
30 Politiken 28. februar 1971.
31 Carsten Thau og Kjeld Vindum: Arne Jacobsen, 1998, s. 292.

32 Jfr. Johan Petersen: Arkitekten Arne Jacobsen. Arkitektens Forlag 1954, s. 15-16.
33 Søllerød Kommuneblad 27. marts 1942.
34 Søllerød Kommuneblad 22. maj 1942. Frydlund flyttede fra Søllerød i juni 1942 og afløstes i sognerådet af sin nabo på Søvej i Holte, direktør Hans Poulsen. Poul Frydlund flyttede senere tilbage til kommunen og bosatte sig på Dronninggårds Allé 19.
35 Søllerød Kommuneblad 5. og 12. juni 1942.
36 Referat i Søllerød Kommuneblad 3. juli 1942.
37 Søllerød Tidende 11. marts 1943.
38 Søllerød Tidende 27. maj 1943.
39 Mødet refereret i Søllerød Tidende 3. juni 1943.
40 Den senere viceborgmester Ulrik Schou (konservativ) skrev i en artikel om Frederik Clausen: »*...Clausens personlighed viste sig måske ikke mindst derved, at han aldrig var bitter – heller ikke mod dem, der vitterlig gjorde ham ondt; så stort var hans sind*«. Søllerødbogen 1962-1963, s. 94.
41 Om bibliotekets historie se: Michael Sinding: Fra bibliotekets scrapbog. Søllerød Kommunebiblioteker 1943-1993. 1993.
42 Fredningsplanerne for Aggershviles jorder var allerede blevet fremlagt i Clausens tid, og de første fredninger blev gennemført i sommeren 1943 og udvidet i de følgende år. Jfr. bl.a. Gunnar Sandfeld: Søllerød – som det var engang, bd. 4, 1976, s. 194 ff og Erick Struckmann: Naturfredninger i Københavns Omegn, i »Danmark«, årgang 3, s. 504-512.
43 Citat fra Søllerød Tidende 1. april 1943.
44 Om bebyggelsesudviklingen i Søllerød Kommune efter besættelsen, Se Jens Johansen, 1988, s. 75 ff.
45 Søllerød Tidende, 8. november 1961.

SØLLERØD SOGNS TIDENDE

ORGAN FOR KOMMUNALE INTERESSER.

„NON MULTA, SED MULTUM".

Nr. 35 | Lørdag den 11. Septbr. 1915. | 1. Aarg

Lokalaviserne

Det stod i 1915

Samlet af Morten Trommer

Siden 1994 har »Det skrev Kjøbenhavns Amts Avis«, samlet af Anne-Lise Høck, været en fast bestanddel af Søllerødbogen. Da Anne-Lise Høck fratrådte sin stilling ved Byhistorisk Arkiv, ønskede redaktionen at videreføre artikelserien. Da arkivet råder over en komplet samling af lokalaviser, var det nærliggende at vende blikket mod disse. Med deres overvejende lokale stof og først og fremmest lokale synsvinkel, kan disse, udover at give et udmærket tidsbillede, afspejle Søllerød Kommunes udvikling frem mod i dag.

Morten Trommer er født i 1953 i Gl. Holte. Han er nysproglig student. Har studeret historie og italiensk ved Københavns Universitet. Han har over en årrække i 1990'erne lejlighedsvis været tilknyttet Byhistorisk Arkiv, hvor han bl.a. har lavet en registratur over arkivets ca. 600 landkort. Har siden den 1. februar 1998 været fastansat på Byhistorisk Arkiv – Søllerød Museum.

SØLLERØD SOGNS TIDENDE 1915

De ældste lokalaviser stammer fra begyndelsen af 1900-tallet, men langt de fleste er yngre. Lokalavisen dengang var farvet af sit politiske tilhørsforhold, og den forherligede sit eget parti. Dog var ikke alle aviser underlagt partihensyn. Disse var nødvendigvis ikke mere saglige, men tækkedes

ofte læserne. Lokalavisernes totale annonceafhængighed og deres centralisering under de store aviskoncerner hører en senere tid til.

Søllerød Sogns Tidende udkom første gang tirsdag den 19. januar 1915. Avisen blev trykt på Nordre Birks Bogtrykkeri, Lyngby og udkom hver lørdag. Den kostede 3 kr. om året. Avisens redaktør A. Lauridsen, Morlenesvej, Holte, skrev i første nummer, at avisen kom for at afhjælpe et savn og på opfordring fra flere sider, og at avisen var upolitisk og upartisk. Avisen ville beskæftige sig med ting af særlig interesse for kommunen og han opfordrede læserne til aktivt at deltage i debatten. »Det vigtigste, ærede Læser, vil være, at der her er Plads for alle de Tanker og Ønsker, vi jo alle – mer eller mindre – gaar med . . . . Frem med Ankerne og Tankerne! . . .«. Efter seks numre skiftede avisen redaktør. A. Lauridsen holdt op på grund af den megen tid arbejdet med avisen krævede. Den 27. februar 1915 tiltrådte Løjtnant E.F. Selbo, Malmmosevej, Holte. A. Lauridsen stod dog stadig for annonceekspeditionen. Selbo skrev ved sin tiltrædelse som redaktør at bladet vil blive fortsat på »samme Basis, som det er begyndt«, således at Søllerød Kommune »skal have sit eget Blad, til hvilket vi kan henvende os med Planer og Ønsker, som vi ikke fik frem i andre Blade!«. I december 1915 proklamerede Selbo, at han vil stoppe med årets udgang. Grunden var uenighed med udgiveren, redaktør Roed, Lyngby. Uenigheden drejede sig om redaktørens ret til enerådende at bestemme avisens indhold og redaktørens manglende indflydelse på annoncerne. Selbo beklagede i en leder, at han ikke selv kunne overtage avisen. Som grund angav han bl.a. manglende driftskapital. Sidste nummer med Selbo som redaktør udkom lørdag den 25. december 1915.

Den efterfølgende samling af artikler er udvalgt for at give et indtryk af nogle af de begivenheder der fandt sted i lokalsamfundet. Enkelte er medtaget for at illustrere hvad der optog sindene, ikke kun i lokalsamfundet men også udenfor. Nogle er rene stemningsbilleder.

ØSTEN – VESTEN

30.1.1915

Ovenstaaende er et ikke ukendt Begreb, det er bleven noget af et slagord i vor Kommune. Hvor og naar der afholdes Møder om Sognets Sager, er der altid en eller anden, som kommer med en Bemærkning om, at det har de faaet ved Kysten, saa meget er der ofret paa den Sag i Nærum eller i Holte. Mon det ikke vilde være baade smukt og klogt om vi beflittede os paa at afholde os fra denne – skal vi sige Uvane.

Hvorfor skal vi vedblivende opretholde og ved enhver Lejlighed uddybe Begrebet: Østen – Vesten.

Vi burde ikke være misundelige, om vi ikke selv faar først eller faar lige meget; vi burde indse, at enhver nyttig Foranstaltning – hvor, og i hvilken Udstrækning den end finder Sted – tjener *Sognet* til Bedste; man maa jo altid begynde ved den ene Ende af Vejen og kan ikke gøre det hele færdig samtidig. De lokale Interesser findes og ere berettigede; men Smaalighed og Misnøje over ikke i hvert Tilfælde at være den foretrukne, er baade uberettiget og uskøn.

Det skal – som tidligere sagt – være nærværende Blads Opgave at slaa til Lyd for *Sognets Interesser i sin Helhed*, og vi nære det Haab, at man i *alle Dele* af Sognet efterhaanden vil indse, at ethvert Foretagende indenfor dets egne Grænser har Krav paa Støtte. Søllerød Sogn er og bør i kommunal Henseende være en Enhed. – Støt ethvert godt og sundt Foretagende inden for Sognets Grænser; støt dets Handlende og Næringsdrivende. Slut Dem sammen om Sognets eget Blad!

VARMT ØL TIL VAGTEN

13.2.1915

Overkommandoen har bestemt, at der, naar Kulden er stærk og Vejrforholdene skønnes at være af særlig stræng Karakter, Morgen og Aften skal uddeles ¼ Liter varmt Øl til hver Mand af de fra Afdelingerne udenfor Garnisonerne udstillede Vagter.

POLITIBETJENTEN I ØVERØD

20.3.1915

flytter fra den 7. April til det ved Bommens Nedlæggelse ledigblevne Bomhus paa Kongevejen. Det var ønskeligt om vi nu fik en Politivagt her, da Lokalerne er disponible, thi at to Betjente er alt for lidt til det store Distrikt, der omfatter baade Søllerød og Øverød har længe været en Kendsgerning.

VEJUDVALGET

27.3.1915

Sagen er, at Gangstien til Øverød fra Søpassagen og til »Ravnebo« har i Vinter henligget i et saadant Uføre, at det til Tider har været umuligt at passere den, og man har været nødsaget til at benytte Kørebanen.

Og det er vel ikke Meningen, at Kommunen anlægger Gangstier for at Folk skal gaa paa Kørebanen . . . .

Det nytter ikke, at man kaster lidt Snus og Grus paa, thi det er ikke tilstrækkeligt, navnlig da det sidst benyttede »Grus« var saa lerholdigt, at det gjorde Stien *værre* i Stedet for bedre.

En Ting til bør der gøres, nemlig sættes Kantsten langs hele Stien, thi paa mange Steder gaar Sti, Rendesten og Vejbane ud i èt, og Stien bugter sig ud og ind, og paa flere Steder er den saa skraa, at det ved Vintertid er farligt at passere den.

Jeg haaber, at denne min ærbødige Henstilling til Vejudvalgets Formand maa falde i god Jord, saa at vi snarest muligt kan flette endnu et Blad ind i Vejudvalgets Hæderskrans.

Pen.

* * *

Til ovenstaaende skal Red. kun bemærke, at det atter her er *Gangstierne*, Nødraabet gælder. Det er godt, at vi faar brede Chausséer, – det er udmærket, naar vi har Raad dertil, – men det maa ikke ske paa Bekostning af *Gangstierne!* Vi skrev i Bladets Nr. 8, at Gangstierne »var en Livsbetingelse for vor Kommune«, vi gentager det i Dag, og vi vil blive ved at kæmpe for, at vore Gangstier kan fortjene Navnet Gangstier og ikke metaforisk – Svinestier.

Kongevejen set fra Stationsvej mod Rudersdal. Tilvenstre forretningsejendomme på Kongevejen ved Marievej. Endnu ses bommen hvor der blev opkrævet bompenge indtil 1915. Til højre skimtes Ny Holte Kro med rejsestald. Foto fra ca. 1915. Byhistorisk Arkiv.

Indkvartering af en del af Sikringsstyrken på Villa *Christianslund*, Dronninggårds Allé 27. Foto fra ca. 1915. Byhistorisk Arkiv.

FOR LIDT OG FOR MEGET -

27.3.1915

Naar vi nu tager Afsked med vore indkvarterede Gardere, er det jo kun for at modtage en ny Indkvartering: Infanteristerne. I Realiteten betyder denne Afsked altsaa ikke saa grumme meget, et Changement – og alligevel, har man længe staaet paa det ene Ben og faar Lov at skifte, virker det befriende, navnlig om man forstaar at *indtage den rigtige Stilling*, Mon ikke dette lader sig overføre paa Forholdene?

Der har lydt en Del Klager over Soldaterne, mere eller mindre berettigede, – der foreligger ikke Materiale til at vi kan bedømme disse, – men, lad nu hellere det være glemt! Vi ved jo alle, at straks Sikringsstyrken blev indkaldt i hin uforglemmelige August 1914, blev der, ret almindeligt, begaaet den Fejl, at det hidkaldte Mandskab blev behandlet med overdreven Elskværdighed, ja – i enkelte Tilfælde udviklede der sig en ren Soldaterkultus, der var endogsaa dem, der klagede over, at de ingen Indkvartering havde faaet (hvor mon de er nu!). Naa, Overdrivelse er en af de menneskelige Svagheder, at denne Følelse i Løbet af nogen Tid dalede adskillige Grader er ganske naturligt, at den i enkelte Tilfælde naaede den modsatte Yderlighed – var beklageligt!

Det, vi ønsker at slaa til Lyd for, er at henlede Opmærksomheden paa, at der nu gives en Chance til at ordne Forholdet – Vært contra de indkvarterede.

Vi vil gerne advare mod at begynde for enthusiastisk. Den gyldne Middelvej! Det er dog en gammel prøvet Sandhed, at den gyldne Middelvej er den bedste – i Længden!

Det er saa langt fra vor Mening ikke at unde Soldaterne det godt, de skal have det *godt*, det er deres Ret, thi de maa forlade deres eget Hjem for at gaa i Tjenesten, – men det er til Gengæld deres Pligt! Vi skal give dem et godt Kvarter og vise Venlighed imod dem, men vi skal ikke forkæle dem. Og Soldaterne bør vide, at selv om den civile Befolkning *skal* yde dem Kvarter, hvad der her i vor Villakommune er ensbetydende med, at vi skal have dem i vore Stuer og paa vore Gange og Trapper, saa skylder de os at udvise en sømmelig og høflig Opførsel. Mange af os er nemlig flyttet her ud for at leve vort stille Privatliv i Fred, for at have Ro for al Hovedstadens Larm og Spektakel, og det *kan* jo komme til at knibe med Roen, naar man har 4-8 Mand indkvarteret, der skal op Kl. 5 om Morgenen og kommer hjem paa alle mulige Tider af Dagen, ja somme Tider, naar Tjenesten kræver det, endog midt om Natten.

Vi vil derfor gerne gennem disse Linier henstille til Beboerne af Kommunen i deres egen Interesse, – en Interesse vi stadig vaager over med Argusøjne – at de, ved en eventuel ny indkvartering, behandler det indkvarterede Mandskab *godt*, men vogter sig vel for al Overdrivelse, der kun vil skade begge Parter. Nogle vil måske trække lidt paa Smilebaandet og tænke, at den Fare behøver man ikke at advare dem for, og dog – Paradoxet har Ret: Erfaringen lærer, at *de fleste* ikk lærer noget af den!

METERSYSTEMETS IKRAFTTRÆDEN UDSAT

3.4.1915 Paa Handelsministeriets Forestilling har Kongen bifaldet, at det til 31. Marts 1915 fastsatte Tidspunkt, til hvilket det er tilladt at benytte de til Vægtsystemet af 19. Februar 1861 hørende Vægtlodder og de efter dette System indrettede Bismere, ændres til 31. Marts 1916.

BAADFARTEN

29.5.1915 Lyngby–Frederiksdal-Furesø og Vejlesø befordrede 1. Pinsedag 8000 Passagerer og 2. Pinsedag 6500 Passagerer foruden en Del Rundrejsende. Det er de bedste Dage, Baadfarten endnu har haft.

»Ny Wesselsminde«, som blev opført som feriekoloni for københavnerbørn i 1908 på initiativ af landstedet Wesselsmindes ejer smør- og æggrosserer Poul Nørgaard og Politikens chefredaktør Henrik Cavling. Foto fra 1915. Byhistorisk Arkiv.

PAA WESSELSMINDE

29.5.1915 Myldrer det nu igen med smaa, blege Københavnere. Det er en Uge siden, de kom derud, og da det var koldt, maatte de ligge to i en Seng og pakkes ind, men nu bader de sig i Pinsesolen, leger og spiser mange Rundtenommer.

SOMMER

26.6.1915 Nu er da Sommeren for Alvor Inde. St. Hansdag kom som et ægte Sommerbarn, saa vil vi da raade vore mange Læsere til at bruge den paa rette Maade. *Parolen er Friluftslivet!* Sol og Luft er den bedste Medicin, der findes, og den faas uden Recept og Apotekersalær, saa øs da af den! Forretningsmanden maa gaa Morgen- og Aftenture, hvad der nu passer bedst, men ud maa vi alle, Hustruerne og Mødrene maa samle Børneflokken, laase Villaen og drage i Skoven. Det nytter ikke at bo i en naturskøn Egn, som vi gør herude, og saa ikke kende den.

Bådfartens *Svanen* på Furesøens Store Kalv. Foto fra maj 1915. Byhistorisk Arkiv.

Vi skal i Dag give Anvisning paa to Ture, som *alle* bør tage i Sommerens Løb – Sommeren, ak, denne saa korte Tid.

Først er der vore herlige skovomkranste Søer: Vejle- og Furesø, det er jo ikke alle, der kan holde Motorbaad, men det behøves heller ikke, thi *»Baadfarten«* besørger det udmærket. Hvor herligt er det ikke en Hverdag Formiddag at tage en Tur over Furesøen til Fiskebæk og drikke Kaffe, enten paa *Fiskebæk Hotel* eller i *Farum gamle Krohave* og saa hjem igen til Middagen. Søen tærer, siger man, og selv om Middagsmaden er frugal, skal den nok smage oven paa en saadan Tur. Eller tag en Aftentur og nyd Synet af Solnedgangen med dens Farvespil baade paa Himmelen og i Søen, drik saa en Kop The i *Frederiksdals Kros* hyggelige Have og gaa Maaneskinstur langs Prinsessestien til Lyngby, hvor man tager Toget hjem.

Den anden Tur er en Landtur, for hvem der ikke taaler »Søen«, eller finder Solen paa Søen for bagende, og siger med Karker i »Hakon Jarl«:

Fordi det var for hedt paa salten Sø
I Middagsstunden, hvilket kommer af,
at Solen skinner ned med Glans paa Vandet
og saa fra Vandet atter op igen,
Saa man har ondt at gøre; thi paa Søen

er altid tvende Sole; det vil sige
kun een paa Himmelen, men een paa Søen,
Paa Landet er man plaget kun af een.

Man gaar ad Søllerødvejen til Raadhuset langs Stien *udenfor* Kirkeskoven og videre ad Kirkestien over Nærum, hvor man kan spise Frokost paa *Nærum Hotel.* For gode Fodgængere gaar Turen imidlertid videre over Skodsborg, hvor man ufortøvet tager sig en Saltvandsdukkert, – men heller ikke mere end en Dukkert, naar man ikke er i Vane med Søbad. Eller tag Turen som Aftentur og spis til Aften paa et af Strandhotellerne og se Maanen komme op ude bag Hveen og tag saa hjem med Banen over Hellerup.

De to her beskrevne Ture vil De ikke fortryde at tage, *men opsæt det ikke!*

SØLLERØD SØ

26.6.1915 afgav St. Hans Aften et ualmindelig smukt Skue. Mange mægtige Blus kransede den stille Skovsø, udfor de forskellige store Landsteder langs Bredden opsendtes straalende Fyrværkeri i den klare Luft, og Skud paa Skud knaldede lystigt og gav Genlyd langt ind i de stille Skove.

TO LYSTYACHTTYVE ANHOLDT

14.8.1915 Politibetjent Møller, Vedbæk, anholdt i Gaar to Lystyachttyve, der i Lystbaadehavnen havde stjaalet en Kutter »Piraten« tilhørende Bankfuldmægtigene Clausen og Rønne.

Møller fik i Gaar anmeldt fra Københavns Politi, at Tyvene formentlig var sejlet Nord paa, og i Gaar Eftermiddag lejede Møller en Baad i Vedbæk og sejlede ud i Sundet. Da han kom ca. 1000 Meter ud, fik han Øje paa Kutteren, der laa opankret; Møller gik om Bord og fandt to sovende Personer, som han anholdt og førte til Arresthuset paa Blegdamsvejen. Det viste sig her, at det var to Kelnere, Sandstrøm og H.P. Jensen, der ogsaa var Gerningsmænd til det Tyveri, der for ca. en Maaned siden blev forøvet paa Grosserer Melchiors Lystyacht, der laa ud for Rungsted.

SØLLERØD GADEKÆR

11.9.1915 Som det vil være vore Læsere bekendt fra vort Referat af Søllerød Grundejerforenings Generalforsamling, blev der her fremsat Forslag om at faa Gadekæret opfyldt, saaledes at der skaffedes *bedre Kørselsforhold til og fra Søllerød Kirke.*

Der syntes paa Generalforsamlingen at være Flertal *for* Forslaget, men der var dog mødt for faa til Generalforsamlingen, til at man kan danne sig nogen Mening om, hvorledes Sognets Beboere i sin Helhed vil stille sig til det fremsatte Forslag.

Af den Debat, der opstod om Forslaget, fremgik det tydeligt, at det eneste Opponenterne havde at fremføre *mod* Forslaget var en Frygt for at forstyrre Idyllen, eller bryde Harmonien! Ved at se lidt nærmere paa dette, kommer man hurtigt til det Resultat, at det, man frygter, er, *at gammelt og nyt skal mødes i alt for stor Kontrast!* Men det behøver jo slet ikke at ske; det nye, der skabes her, kan virkelig særdeles godt tillæmpes efter Omgivelserne, det første Skridt er jo allerede gjort med selve Søllerødvejen, idet denne i sin nye Skikkelse fremtræder som en moderne Kommunikation, der virkelig fjerner sig ikke saa lidt fra de gammeldags Sogneveje med dybe Hjulspor flankeret af de to traditionelle Landevejsgrøfter, og dog er der vel ingen, der for alvor finder paa at paastaa, at Idyllen ved Søllerød Kro er ødelagt, eller blot har taget Skade, fordi vi har faaet Kørselsforholdene *betydeligt forbedrede* paa Søllerødvejen, hvorfor da mene, at det absolut vil ødelægge Idyllen, om man tog Skridtet helt ud og fik ordnet *Kørselsforholdene til Kirken?*

Som Forholdene er nu, er det ubegribeligt, at der ikke sker Ulykker ved det skarpe Sving mellem Kirken og Kroen, og det er dog lovligt sent »at kaste Brønden til, naar Barnet er druknet!«

Angaaende selve Gadekæret, da henligger dette *den meste Tid af Sommeren* som en »stinkende Mudderpøl«, der sanitært set er en Fare for Omgivelserne, og det maa dog enhver indrømme, at et Gadekær af den Beskaffenhed *i vore Tider* ikke har nogen Eksistensberettigelse, i Særdeleshed ikke naar det samtidig ligger i Vejen for Trafikken . . . . .

POSTBYGNINGEN I HOLTE

11.9.1915

Vi har nu herude gaaet og set, hvorledes det ene Læs Jord efter det andet forsvinder fra Stationspladsen for at give Plads for den med stor Længsel imødesete Postbygning.

Ved en elskværdig Imødekommenhed fra kgl. Bygningsinspektør, Arkitekt Magdahl-Nielsen ser vi os i stand til at præsentere Postbygningen for vore Læsere, saaledes som den vil tage sig ud fra Stationsvejen.

Selve Bygningen, der opføres af røde haandstrøgne Sten, kommer til at hvile paa en Granitsokkel og Taget bliver lagt med røde Tagsten.

Over Hovedindgangen vil der, som det ses paa Tegningen, blive anbragt et Sandstensornament.

Postbygningen i Holte.

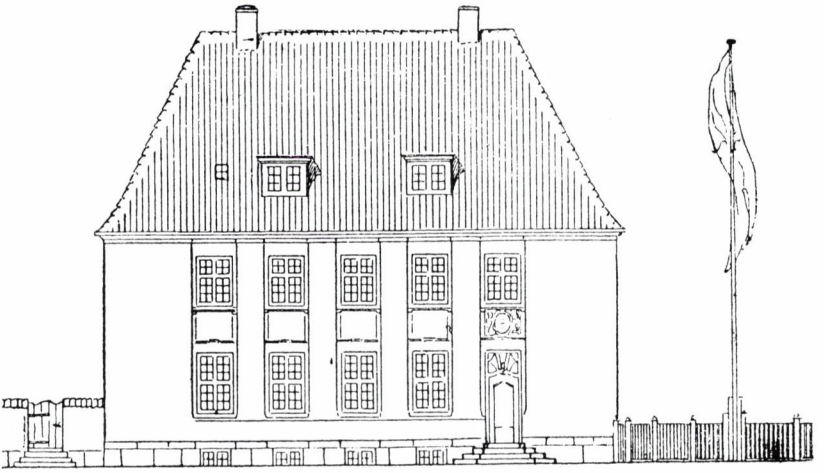

·SIDE MOD GADEN·

I Stueetagen vil der blive fem Værelser, nemlig et Ekspeditionsrum for Publikum, og et for Personalet, et Regnskabskontor, et større Lokale til Ekspedition af Pakkepost og – last but not least – Postmesterens Kontor.

Paa 1. Sal bliver der Tjenestebolig for Postmesteren, der faar sin egen lille Have mellem Postbygningen og Trafikassistentens Bolig. Ved den søndre Gavl bliver der en lukket Gaard, der kommer til at ligge bag en Mur, der vil danne Forbindelse mellem Postbygningen og Statsbanernes uadskillelige – Toilet!

Angaaende selve Bygningens Udseende skal vi ikke indlade os paa nogen Forhaandsudtale, da det er umuligt efter en Tegning at danne sig noget Skøn om, hvorledes den vil virke i sin Helhed, men Bygmesterens Navn borger for, at den sikkert vil blive en Pryd for Omgivelserne.

Efter Bestemmelsen vil den være færdig til at tages i Brug tidlig paa Foraaret.

GANGSTIERNE

18.9.1915 I Anledning af vor Omtale af den generende Cykling paa Kommunens Gangstier, har vi modtaget flere Henvendelser fra Beboere, hvori der klages over, at der cykles paa snart sagt alle Gangstier trods Opslag, ligesom en enkelt af vore Abonnenter paa Dronninggaard klager over, at der om Sommeren bades fra Stien ved Dronninggaards Allé langs Furesøen, at dette i høj Grad er generende for de spadserende paa nævnte Sti, er indlysende, og det er at haabe, at der af Politiet maa blive opsat Skilte som forbyder al Badning fra aaben Strand.

KRÆNKELSE AF GRAVFREDEN PAA SØLLERØD KIRKEGAARD

25.9.1915 Der har i de senere Dage verseret nogle heldigvis overdrevne Rygter, om det kostbare Monument paa Familiens Holmblads Gravsted havde været Genstand for Hærværk; det, der er sket, er, at Engelens Øjen og Bryst er oversmurt med Blæk.

Det var imidlertid i høj Grad ønskeligt, om dette *memento* maatte føre til, at der blev sat et ordentligt Hegn om Kirkegaarden og Laagerne blev laasede ved Solnedgang, saaledes at Kirkegaarden ikke var tilgængelig om Natten.

Søllerød Kirkegaard er ikke alene smuk ifølge sin terrassemæssige Beliggenhed, men den rummer ikke saa faa endog meget kostbare Monumenter, og det er aldeles uforsvarligt overfor Ejerne af disse at lade Kirkegaarden henligge aaben. Hegnet er paa sine Steder af en saadan Beskaffenhed, at endog løsgaaende Kreaturer kan forvilde sig ind mellem Gravstederne og afstedkomme Ødelæggelse.

POSTBYGNINGEN

9.10.1915 Den midlertidige Standsning, der er indtraadt paa den ny Postbygning, skyldes, at Granitsokkelen, der skal pryde Bygningens Fodstykke, endnu ikke er ankommet fra Bornholm; det er dog at haabe, at Skibet maa slippe vel herover under disse urolige Tider for al Sejlads, – heldigvis er Granit jo ikke Krigskontrabande.

TELEFONITIS INFERNALIS!

9.10.1915 Nye Tider – nye Sygdomme. Ovenstaaende Sygdomsbetegnelse finder De ikke i »*Panum*«, og dog er jeg vis paa, at De straks kender den, naar jeg beskriver Dem Symptonerne.

Der findes Mennesker, der ikke kan se et Telefonapparat uden at udbryde: »Aa, De tillader maaske, jeg laaner Telefonen?« Og man siger selvfølgelig: »Til Tjeneste!« Om ikke andet, saa dog af Høflighed, og saa bliver man Vidne til følgende:

»Maa jeg bede om Amager 17.711 y! Tak! Hallo! Hallo! – – – – Hallo! Er det Amager 17.711 y? Hvadbehager? – – Naa, er det 711 x, saa maa jeg bede Dem undskylde, saa har Frøkenen som sædvanlig givet mig forkert Nummer«!

Atter Opringning, denne Gang med Forbindelse. »Er Hr. Andersen til Stede? – Tak! – – – Goddag kære Ven, tak for i Gaar, det var rigtignok en vellykket Aften! – – Hva'beha'r, er det ikke Andersen? Saa-h, Ja, men er det da ikke »Dansk Tinsoldats Eksport«, jeg taler med? Ja, saa maa De rigtignok meget undskylde«! Afringning.

Atter Opringning. Forespørgsler, Hallo'er o.s.v. til endelig den rette Hr. Andersen er fundet. Saa maa man høre paa en Kvarter lang Samtale, der i øvrigt er ganske indholdsløs – kun Spild af Tid baade for den der taler, den der tales med og for Telefonens Ejer.

Det burde staa enhver klart, *at Telefonen ikke er til lange Samtaler mellem Venner og Veninder*, men at den er lagt an paa Forretninger og saa desuden er til korte Meddelelser, mangen Gang, naar Telefondamen melder optaget, er det fordi en af disse af telefonitis infernalis angrebne »Snakkebøtter« er bukket under for Sygdommen ved Synet af – en Telefon!

DEN ABSOLUT BILLIGSTE MAD!

13.11.1915

I Øverød Kommuneskole vil der blive afholdt et Kursus i Tilberedning af den *allerbilligste Mad* (ikke specielt vegetarisk). I denne Dyrtid, hvor Husmødrene maa anvende al deres økonomiske Snilde for at faa Husholdningspengene til at slaa til, er det for Husmødrene en Haandsrækning, der vel er værd at tage imod, det er jo nemlig ikke alene Arbejderklassen, der føler den økonomiske Kamp, men ogsaa i de Familier, der sidder med en Aarsindtægt 2000-3000 Kr., og som ellers saa nogenlunde faar den til at slaa til, føles Prisstigningen paa de almindeligste Livsfornødenheder i en stigende Grad, og det er at haabe, at *alle*, der mener at kunne have Gavn af et Vink i nævnte Retning, vil finde Vej derhen. Kursus'et forestaaes af Køkkenskolelærerinde Frk. Petersen og Kommunen har til Sagens Formaal stillet de fornødne Lokaler til Raadighed, altsaa – Fredag den 19. ds. Kl. 7 Eftmd. I Øverød Kommuneskole er enhver Husmoder velkommen!

13.11.1915

ved Strandvejen i Vedbæk *(Bakkehuset, red.)* er i disse Dage nedrevet til Grunden. Den ny Ejer, Veksellerer Johan Levin, vil paa Tomten lade opføre en smuk, moderne Villa. Bolig for Chauffør og Gartner vil faa Plads i det af Hr. Levin nylig erhvervede Stykke af Enrum Enge.

SØLLERØD SLOT

20.11.1915

Som vi tidligere har meddelt vore ærede Læsere, har Ejeren af »Søllerødgaard«, Jægermester C.F.C. Tvermoes, ladet denne nedrive for paa Plad-

Lørdag den 20. Novbr. 1915.

Søllerød Slot.

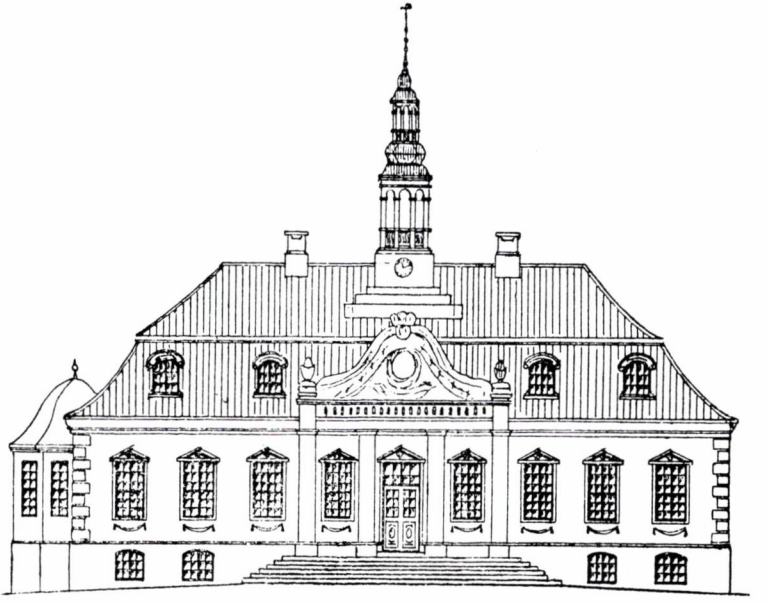

sen bagved, hvor det gamle *Søllerød Slot* for mere end Hundrede Aar siden laa, at genrejse dette.

Den ny Slotsbygning, hvoraf vi bringer et Billed fra Facaden mod Søllerødvejen, er nu saa vidt, at der i Mandags – paa Jægermesterindens Fødselsdag – holdtes Rejsegilde samtidig med at der fandt en Grundstensindmuring Sted, idet der i en af Pillerne ved Hovedindgangen indmuredes en Pergamentrulle med de forskellige Data vedrørende Slottet; denne Pergamentrulle var indlagt i et Kobberhylster, der er et Stykke af den Kobberledning, der i gamle Dage førte Vand op fra Søllerød Sø til Slottet.

Til denne Festlighed havde Jægermesteren indbudt Søllerøds Borgere samt de Haandværkere, der har med det store Byggeforetagende at gøre.

Jægermesteren bød de forsamlede Velkommen og udtalte sig om Slottet og derefter holdt Pastor Ferd. Jensen en Tale, i hvilken han priste det smukke Bygværk, som sikkert bliver en Pryd for Søllerød By, og fremhævede det smukke i Tanken om at genrejse et Værk, som hørte en svunden Tid til.

Efter Festen paa Byggepladsen, der var meget stemningsfuld, var Deltagerne indbudte til en lille Middag i Søllerød Kro, hvor der holdtes Taler og blev sunget forskellige Sange.

Idet vi slutter dette lille Referat af Grundstensnedlæggelsen paa Søllerød Slot, finder vi det rigtigt at pege paa, at Jægermester Tvermoes har sørget for, at det store Byggearbejde er kommen paa lokale Haandværkeres Hænder. Murermestrene *Brødr. Petersen*, Ny Holte, er saaledes Hovedentreprenører og Tømrerarbejdet udføres af Tømrermester *Børgesen*, Øverød, Blikkenslagerarbejdet er overdraget Blikkenslagermester *Petersen*, Agnetevej, Ny Holte. Arbejds-Tegningen af Slottet er udført af Tømrermester *Brüel*, Søllerød, medens den arkitektoniske Dekoration af Frontispicen m.v. er overdraget Billedhugger *Vilhelm Bornebusch*, og Malerarbejdet sker ved Malermester *Jørgensen*, Vedbæk.

TYVEN DER BRØD IND PAA SØLLERØD RÅDHUS

20.11.1915

Den arresterede Bogholder Sauer afsløres ved de fortsatte Forhør over ham i stærkere Grad som Stortyv.

Det er Byfogden i Stege, som har Sagen til Behandling, og overfor ham har Sauer blandt andet tilstaaet sig skyldig i Indbruddet paa Søllerød Raadhus Natten mellem den 14. og 15. August. Sauers Udbytte blev 100 Kr. og en Cykle. Paa den sidste kørte han tilbage til København og kastede derefter Maskinen fra sig i Fælledparken. I Søllerød havde Sauer endvidere opbrudt en Automat, som han plyndrede for de Penge og den Chokolade, som fandtes deri.

Sauers »Forkærlighed« for Søllerød og Raadhuset kan muligvis sættes i Forbindelse med, at han som Soldat har været indkvarteret hos Købmand Nielsen skraas overfor Raadhuset.

SÆRLIGE SOLDATERTOG

4.12.1915

I Anledning af de mange Klager, Statsbanerne har modtaget fra det rejsende Publikum over Soldaternes Opførsel, navnlig i Aftentogene, er Soldaterne gennem Overkommandoen blevet instrueret om, at Statsbanerne for Eftertiden lader etablere særlige Vogne, forsynet med Opslag: »Militær«, i Nordbanetoget 12.16 fra København samt i de to sidste Aftentog til Holte, og at Soldaterne skal benytte disse Vogne, der ikke maa optage andre Rejsende.

JULEKORTENE

4.12.1915

Vi er nu inde i Julemaaneden, og vi skal derfor henlede vore Læseres Opmærksomhed paa, at Boghandler Kaj Rosin er *Eneforhandler* af en Serie smukke Julepostkort *alle med Motiv fra Søllerød Sogn i Vinterdragt.* Kortene fremtræder i en smuk og klar Reproduktion med brunlig Farvetone.

Det falder jo saa ganske naturligt, at man, naar man vil sende en Julehilsen paa et Prospektkort, da vælger et Kort fra den Egn, man bor i og selv holder af, tilmed naar disse Kort er fuldt paa Højde med, hvad der ellers findes i denne Branche.

Søllerød Museum

Beretning 2000

Af Niels Peter Stilling og Jens Johansen

På Mothsgården så vi i 2000 frem til, efter den lange lukkeperiode fra 2.11.1998 til den 20.11.1999, hvor Museets udstillingsbygning blev sat i stand, at modtage strømme af forventningsfulde gæster til den længe forberedte lokal- og kulturhistoriske udstilling *Søllerød – i tid og rum*. Denne udstilling var tilmed udtryk for opfyldelsen af kærneforpligtelsen – at vise egnens kulturhistorie i en »permanent« udstilling. Permanent blev den ikke, for den blev taget ned et år senere i november 2000 – efter et ret skuffende besøgstal: Dagsgennemsnittet for hele udstillingsperioden var helt nede på 17-18 gæster pr. dag, hvor vi ellers er vant til, at der kommer mellem 54 og 83 pr. dag til særudstillinger (som i 1998). Ved den nuværende særudstilling, *Tid, tøj & kvinder* har der allerede i årets første måned været 45 gæster pr. dag.

Forholdet belyser en kronisk konflikt: Vi er forpligtede til at udstille den lokale kulturhistorie, men uanset hvor glade de gæster, der kommer og ser den er, er budskabet ikke til at sprede. Det hænger også sammen med, at pressens bevågenhed er ulige meget større, når man kan præsentere »noget nyt« i form af særudstillinger. Når vi således indfortolker historien i en stribe særudstillinger med vidt forskellige emner – så finder gæsterne vej. Det er den ene konflikt; den anden er, at særudstillinger er kostbare, med grundliggende forskning, katalog, plakat, udstillingsmaterialer, etc. Det er særudstillingerne der sammen med vedligeholdelsen af Mothsgårdens fredede bygninger belaster Museets økonomi hårdest.

Konflikten kendes overalt i museumsverdenen, fra det mindste landsbymuseum til de store statslige museer. Årets beretning drejer sig blandt andet om, hvorledes vi forsøger at få enderne til at mødes under de givne forhold.

Med udgangen af 2000 introduceredes en helt ny organisationsstruktur for Søllerød Kommune. Den skal ikke gennemgås her, men har sit udgangspunkt i IT-mulighederne, hvor alle let kan komme i forbindelse med alle. Strukturen har en *direktion* i form af tre personer som overordnet ledelse. Derunder findes ni *driftsområder*, hvorigennem kommunens

Fra udstillingen »Søllerød i tid & rum«, med *Søllerød* som tema. Det er genstande fra kirken, der vises her – katafalken fra 1767, modellen af den tidligste kirke, det transportable altersølv, malerier af kirken. Foto af Ole Tage Hartmann, 2000.

daglige virke ledes. Museet befinder sig fra januar 2001 under *kultur og fritid* med tidl. stadsbibliotekar *Karen Lunde Christensen* som områdechef. Derved er Museet i samme driftsområde som bibliotekerne, folkeoplysningen, ungdomsskolen, idrætsanlæggene med mere. Hvad den nye struktur vil betyde for fremtiden, har vi til gode at erfare i praksis.

UDSTILLINGER I 2000

Søllerød i tid og rum

Efter renoveringen af udstillingslokalerne åbnede udstillingen *Søllerød i tid og rum* den 20. november 1999. Udstillingen, der som nævnt var udtænkt som en permanent udstilling, kom til at stå næsten et år, og det var med betydeligt vemod, at den gode udstilling måtte tages ned efter lukningen den 22. oktober 2000. Udstillingen var oprindeligt fastsat til at lukke den 30. april 2000, men håb om større besøg ved fornyet opmærk-

Fra udstillingen »Søllerød i tid & rum«, med *Søllerød* som tema. Her ses genstande og dokumenter fra kroens historie, med bl.a. portrætter af Edvard Grieg og en af Storm P.s kalabaspiber. Foto af Ole Tage Hartmann, 2000.

somhed, bedre kontakt til kommunens skoler osv. motiverede forlængelse – udover at en planlagt udstilling måtte skrinlægges (jfr. beretningen 1999, Søllerødbogen 2000, s. 154). Besøgstallet blev dog skuffende, idet kun ca. 5.900 besøgte udstillingen. Efter nedtagningen blev udstillingen magasineret således, at den relativt hurtigt og enkelt skulle kunne tages frem igen, når og hvis en mulighed skulle vise sig for at indrette en mere varig »permanent« udstilling.

Tid, tøj og kvinder

Den 30. november 2000 åbnedes udstillingen *Tid, tøj & kvinder* tilrettelagt i mindste detalje af udstillingsarkitekt *Jette Silbermann*. På Søllerød Museum lægger vi vægt på holdarbejdet, men skal nogen fremhæves derudover er det *Kirsten Schmidt*, der med vanlig entusiasme har bistået med detaljerne og sammen med Jette Silbermann har skrevet udstillingskataloget. Allerede i begyndelsen af 1990'erne forestod Jette Silbermann registreringen og den forskriftsmæssige opmagasinering af museets omfat-

Fra udstillingen »Søllerød i tid & rum«, med *Øverød* som tema. Øverøds kendte familie Nielsen på Havarthigården fik både en væg og flere montrer, visende såvel familiens liv som Hanne Nielsens osteproduktion og hendes mands Hans Nielsens teglstensproduktion. Foto af Ole Tage Hartmann, 2000.

tende tekstilsamling (jfr. Søllerødbogen 1990, side 189), og det er så at sige kronen på værket, at hun med denne udstilling kunne præsentere sin årelange indsats. Med Jette Silbermanns kombination af viden om kvindedragten og udstillingserfaring er udstillingen en blændende og charmerende opvisning af 200 års kjoler, som ved et vel tilrettelagt p.r.-arbejde har betydet en stor og glædelig interesse for udstillingen. Som så ofte før oplever vi her, at samlingerne øges, mens et emne er genstand for udstilling. Vi kunne næsten etablere en ny udstilling af de mange smukke og fornemme kjoler, vi har modtaget i den seneste tid.

Fotografering af kjole som forberedelse til udstillingen »Tid, tøj & kvinder«. Ole Tage Hartmann fotograferer, Jette Silbermann og Kirsten Schmidt drøfter fotograferingen med ejeren af den elegante Morgan-bil. Foto 3.10.2000. Søllerød Museum.

BESØGSSTATISTIK FOR SØLLERØD MUSEUM PÅ MOTHSGÅRDEN 2000

Udstilling	Periode	Antal dage	Brutto-besøg	Netto-besøg	Netto-besøg i % af året	Netto-besøg pr.dag
Søllerød i tid og rum*	1.1.-22.10.	296	5.062	5.062	81,8%	17,1
Ingen udstilling	23.10.-29.11.	38	5.174	112	1,8%	2,9
Tid, tøj & kvinder**	30.11.-31.12.	32	6.192	1.018	16,4%	31,8

* fortsat fra 1999 (830 gæster, dvs i alt 5.892).
** fortsætter til 29.4.2001.

Af det samlede besøg var 2.180 i grupper, derunder omvisninger og foredrag.

DET SAMLEDE BESØG PÅ ALLE MUSEETS TRE INSTITUTIONER 2000:

Mothsgården	6.192, heraf i grupper	2.180
Vedbækfundene	9.542	
Byhistorisk Arkiv	1.793 henvendelser	
I alt	17.527	

PLANLAGTE UDSTILLINGER

Til cyklens pris

Efter dragtudstillingen, som varer til 29. april 2001, planlægges en udstilling om cykler, eller rettere om cykel-udstyr og tilbehør, dertil souvenirs, billeder, plakater og andet historisk materiale vedr. cyklen. Arbejdstitlen er *Til cyklens pris* og udstillingen baseres på en samling tilhørende *Finn Wodschow*, Lyngby. Sommerudstillingen åbner den 1. juni 2001 og varer til 2. september 2001.

Derefter, fra den 15. september til den 28. oktober 2001, forberedes en udstilling, forestået af Søllerød Kunstforening, om *moderne smykkekunst* med deltagelse af en række af de førende danske smykkekunstnere.

Hvad der skal følge i slutningen af året er ikke endeligt fastlagt ved beretningens aflevering – men der er flere bolde i luften, ganske som der arbejdes på en række spændende udstillinger i 2002, hvor bl.a. vore herregårde og danske landskaber vil blive udstillingstemaer.

ØVRIG VIRKSOMHED

Omvisninger og foredrag

Den »øvrige virksomhed« er som sædvanligt ikke mindre omfattende end selve udstillingerne. Den omfatter blandt andet *omvisninger i kommunen* i mange forskellige sammenhænge. Een årlig tilbagevendende begivenhed er turen for en busfuld kommunale (ny-)ansatte, der i høj grad har brug for at kende til kommunens mange afkroge, dens bebyggelser, historiske steder mm. En anden er busrundturen for indvandrere. Den giver, bl.a. med tolkenes formidling af spørgsmål fra deltagerne, forfriskende nye syn på de lokale forhold og forhåbentlig samtidig en indføring af deltagerne i lokale forhold. Året rundt efterkommes opfordringer til at holde *foredag*. Med basis i en nu ret omfattende lysbilledsamling drager *Niels Peter Stilling*, *Peter M.M. Christensen eller Jens Johansen* rundt med projektorkassen med et til lejligheden udvalgt *lysbilledshow* og tilhørende foredrag. Selvfølgelig holdes de fleste foredrag i Søllerød, men i år 2000 har vi som i de foregående år været så at sige landet rundt med foredrag om de temaer, vi

Museets kulturrejser stiller store krav til guidning. Deltagerne forventer at få noget at vide. Under rejsen til Holland 2000 var *Jens Bruhn* hovedguide og ses her i Haarlem den 19. april 2000. Foran Jens Bruhn ses (uden hat) *Ena Berg*, som ved de seneste rejser har stået for den ikke helt lille administration, der er forbundet med rejsearrangementerne. Foto: Allan Thale.

tror, vi har lidt forstand på: Kirkegårde og kirker, herregårde, stationsbyer, dansk arkitektur, udvandringen til Nordamerika, ja, emnerne er spredte ganske som foredragsstederne. Foredragene holdes for foreninger, aftenskoler, Ældresagen, Rotary, kreditforeninger og plejehjem, Boghandlerklubben og forlag, hvortil kommer radioindslag både nationalt, regionalt og lokalt. Af årets mere usædvanlige rundvisninger kan nævnes, at Niels Peter Stilling den 19. august viste rundt på *Eremitageslottet*. Tidligere samme måned, den 7. havde Museet arrangeret en tur til borgen *Gjorslev* på Stevns, og herregårde og borge stod også i centrum, da Historisk-topografisk Selskab den 10. september arrangerede en tur til Skåne med *Glimmingehus* som turens højdepunkt. Ikke mindre end 120 mennesker deltog i sidstnævnte busudflugt. Og når vi nu er ved herregårde, skal det nævnes, at vi i samarbejde med IT-konsulentfirmaet *Corebit A/S* på

Postkort

Næsseslottet udsendte to *stor-postkort* med fotos af Næsseslottet (optaget af Niels Peter Stilling) i foråret 2000.

Museet har som nævnt i tidligere årsberetninger engageret sig i et skolebogsprojekt, hvor det er hensigten at udgive en serie skolebøger med den lokale historie og topografi som emne. Første bind i serien SØLLERØDEGNEN FRA ISTID TIL NUTID om *naturgrundlaget* – skrevet af *Palle Schiff* og *Jens Johansen* – forelå i en første prøveudgave i sommeren 1999 og blev »prøvekørt« i flere skoleklasser. Derefter er udkastet brudt grundigt om efter tilbagemeldingerne fra lærerne, og ikke mindst elever. Nu foreligger bogen ved årsskiftet 2000/2001 klar til tryk – kun økonomien mangler. Samtidig er flere forfattere gået i gang med de næste bind.

Skolebog

I 1999-2000 igangsattes flere projekter i forbindelse med historien om det politiske styre i Søllerød. Fhv. afdelingschef i undervisningsministeriet, *Ernst Goldschmidt* begyndte i 1999 på en »fortsættelse« af Gunnar Sandfelds to-bindsværk fra 1977 *Det kommunale styre i Søllerød*, og der sigtes nu mod udgivelse kort før nytår 2001/2002, idet en ekstrabevilling har sikret projektets økonomiske grundlag.

Politisk historie

Én person, som særlig har præget Søllerød Kommune efter besættelsen, *Erik Øigaard*, vil få en særlig opmærksomhed i en selvstændig afhandling: Vi er så heldige, at to personer som var tæt på Øigaard i hans borgmestertid, skolemanden *Jørgen Schunk* og fhv. kommunaldirektør *Erik Astrup* i fællig arbejder på en biografi om Øigaard, som vi håber bliver færdig til næste års Søllerødbog. Man kan også se artiklen om *Søllerød Rådhus* i nærværende Søllerødbog af *Ole Sørensen* som en forløber for de nævnte projekter. På lidt længere sigt arbejder endelig arkitekten *Finn Monies* på et værk om bygningskunsten i Søllerød 1952-2002. 1952 er ikke noget tilfældigt valgt år, men det år hvor Søllerød Kommune fik »Gentoftestatus«, dvs. at sogneråd og sognerådsformand blev til henholdsvis kommunalbestyrelse og borgmester.

Af publikationer i år 2000 kan nævnes, at Niels Peter Stillings bog om *Danmarks Kirker*, udgivet af Danmarks Naturfredningsforening og Politikens Forlag, udkom i sommeren 2000. Bogen blev vel modtaget og er allerede trykt i 2. oplag.

Et samarbejde mellem Museet og Arkivet på den ene side og Hovedbibliotekets *Information & Kulturbutik* på den anden resulterede i udgivelsen af *Søllerød Kalenderen 2001* i november 2000. Kunstkalenderen indeholder en række smukke reproduktioner af malerier med motiver fra Søllerødegnen, de fleste i Museets eje. Kalenderen i A3-format blev trykt hos vor gode samarbejdspartner i det jyske *Poul Kristensen Grafisk Virksomhed.*

Søllerødkalenderen

Af største betydning for det daglige arbejde er *EDB-apparaturet* i vide-

ste forstand. En særbevilling for 1999-2000 har sat os i stand til at udskifte Museets gamle – og hurtigt forældede EDB-udstyr. I slutningen af året skete de første forberedelser til tilslutning til »Søllerød-nettet«, ligesom de sidste gamle p.c.'ere – og deres programmer blev udskiftet. Formentlig i løbet af foråret 2001 vil de tekniske vilkår være tilstede for, at ikke blot de tre museumsafdelinger vil være i direkte elektronisk kontakt, men jo også i forbindelse med resten af kommunens institutioner, for ikke at tale om resten af verden, internettet. Byhistorisk Arkivs avancerede status i den henseende omtales i Arkivets årsberetning. I forbindelse med moderniseringen af EDB-udstyret har de tre museumsafdelinger i 2000, efter et omhyggeligt forarbejde, endelig fået trykt nyt *brevpapir*, der understreger de tre afdelingers sammenhørighed og særpræg. Det er gennemført med fælles design for de tre afdelingers brevpapir, konvolutter og adresseetiketter. I foråret blev også Museets bil »opdateret«, idet den gamle transportvogn blev udskiftet med en lidt nyere model.

Søllerødnettet

NYERHVERVELSER

Museet har også i 2000 kunnet glæde sig over borgernes opmærksomhed i form af henvendelser om ting og sager, som man gerne vil overlade Museet. Sommetider er proveniensen ret forbløffende, som da en besøgende på kommunens genbrugsplads i Nærum fandt en samling sportspræmier. De er nu overladt til Museet.

I forbindelse med udstillingen af dragter har en lang række borgere fra nær og fjern betænkt Museet med gaver af alt fra børnetøj, fornemme kjoler til historisk dameundertøj. Af andre bemærkelsesværdige gaver i år 2000 skal fremhæves en Calabaspibe, der har tilhørt *Robert Storm Petersen*. Storm P. besøgte i sin ungdom ofte Mothsgården i Søllerød, hvor hans ven maleren *Albert Naur* residerede. Fra *Gotfred Lund Pedersen*, Nærum, har vi modtaget en lang række genstande fra den forlængst nedlagte mejerivirksomhed i Trørød, Kohave Mejeri, der tilhørte giverens fader, *Bernhard Pedersen*. Mejeriets historie er beskrevet i en stor artikel i Søllerødbogen 1990. Endelig skal nævnes, at det fortsat »strømmer ind« med genstande fra Hotel Skodsborg Søbad (jfr. årsberetningen 1999, Søllerødbogen 2000, s. 159).

Storm P.s pibe

Fra *Fin Nielsen*, Nærum, der døde den 3. marts 2000, har Museet via Historisk-topografisk Selskab modtaget to skibsmodeller og en fane fra Nærum Handels- og Håndværkerforening. Gaven er nærmere omtalt i Selskabets årsberetning (s. 189)

Årets kunstkøb har ikke været helt så storslåede som i de foregående år,

Frants Henningsen

men med støtte fra *Lizzie og Ejler Ruges Kunstfond* lykkedes det at erhverve seks små kønne tegninger af *Frants Henningsen* udført under et sommerophold i Vedbæk i 1879.

Til gengæld var »auktionslykken« ikke med os, da vi deltog i en auktion i Museumsbygningen på Østerbro, hvori en hidtil ukendt akvarel af *H.G.F.Holm*, med et lige så ukendt motiv fra Skodsborg blev udbudt. Efter at være blevet overbudt lykkedes det os at opspore køberen. Det medførte den artikel om billedet, som findes foran i nærværende årbog, ligesom den fine akvarel pryder omslaget på Søllerødbogen.

Det er ikke alt, som lader sig gennemføre – hurtigt. For godt et år siden blev vi tilbudt at købe den enestående samling servietringe, som Museet med stor succes viste på udstillingen *Fra Fabergé til Georg Jensen – servietringe* i 1995-1996. De 623 servietringe udgør en ganske enestående samling – også på verdensplan. Samlingen vurderes til at være ca. 2 mill. kr værd på det internationale marked. Vi er blevet tilbudt samlingen for en noget lavere pris, men hidtil er det ikke lykkedes at overtale en fond til at hjælpe os til erhvervelsen.

Der er gjort »fund« i kommunen, som godt kan betragtes som »nyerhvervelser« i form af to sten: Den ene er ret beset et genfund, nemlig en *kvart-mile-sten* fra slutningen af 1600-årene, som stod i en hæk nær »Rolighed« på Skodsborg Strandvej. Den anden er formentlig en *skelsten fra*

»Vedbæk 16. juni 1879«. En fisker renser garn siddende på en trillebør. Tegning af Frants Henningsen (1850-1908).

»Onsdag 24. juni 1879, Vedbæk«. En fisker og hans kone sorterer dagens fangst. Tegning af Frants Henningsen.

»Vedbæk 2. juli 1879«. En fisker ordner garn. Tegning af Frants Henningsen.

Historiske monumenter og mindesmærker

1762, som står i en have nær Nærum Gadekær. Også disse fund omtales i en artikel foran i nærværende årbog.

Det er Museets håb, at registreringen og bevaringen af de mange historiske mindesmærker i Søllerød Kommune bliver et særligt indsatsom-

råde i de kommende år. Økonomien dertil har Museet ikke; men vi har indledt et samarbejde med den nyudnævnte direktør for kulturområdet *Carl Steen Berggreen*, der gerne skulle føre til en bedre pleje af de umistelige monumenter.

På registreringsområdet venter vi utålmodigt på, at Mothsgården og Vedbækfundene bliver tilsluttet Søllerødnettet, således at vi i lighed med det allerede tilsluttede arkiv kan tage det nye EDB-registreringsprogram, som er udviklet af Arkivet, i brug. Programmet vil betyde en kolossal forbedring i ordningen og tilgængeligheden af vores samlinger og giver samtidig en betydelig tidsbesparelse i håndteringen af Museets mange og yderst forskelligartede genstande.

LOKALER

Museets lokaler er som nævnt i de sidste årsberetninger blevet renoveret for udstillingsbygningens vedkommende, ligesom stueetagen i den fredede hovedbygning er blevet sat smukt istand, incl. den brøstfældige veranda. Men der er stadig store mangler, der bør udbedres snarest. Udvendigt er begge museets bygninger blevet indkapslet i plasticmaling i 1970'erne! Det har især for bindingsværksfløjen nogle højst uheldige konsekvenser, idet dels bindingsværket langsomt nedbrydes, dels at store plastflader på de udsatte steder falder af muren. I 2002 er afsat godt 300.000 kr til udvendige reparationer af museumsbygningerne.

Magasinet på Dronninggårdsskolen

Magasinforholdene er med overtagelsen af de gode lokaler under Dronninggårdsskolen blevet væsentligt forbedret, og den endelige fraflytning fra magasinet under Hegnsgården i Nærum vil foregå i løbet af foråret 2001. Museets største investering i 2001 bliver indretningen af det nye magasin, hvor Dronninggårdskolens ledelse har vist stor velvilje og stillet endog meget omfattende lokaler til vor rådighed, således at vort magasinproblem for alle tre museumsafdelinger vil blive løst mange år frem.

PERSONALIA

Werner Ruff

Den 2. september 2000 døde ingeniør *Werner Ruff*. Han var født den 12. oktober 1913 og voksede op under ret beskedne kår i de omkring 1919-20 opførte Mariehøjboliger i Gl. Holte. Hans far Rudolf J. Ruff var blikkenslager, og Werner Ruff fulgte i faderens fodspor først som lærling hos Ernst Petersen i Holte, siden med egen virksomhed i Gl. Holte. Det udviklede sig i tidens løb til et ganske betydeligt ingeniør- og installatør-

firma på Gl. Øverødvej, en virksomhed som Ruff stod i spidsen for frem til 1991.

For den der skriver disse ord, er det som redaktør for Selskabets skrifter, herunder Søllerødbogen, at berøringsfladen med Werner Ruff har været størst. Ruff var Selskabets kasserer fra 1974 til 1985. I den periode lagde han en stor og kompetent indsats for dagen omkring publikationsvirksomheden, som i hans periode både var betydelig, og samtidig som minimum hvilede i sig selv og i nogle tilfælde – især flere af Gunner Sandfelds værker – gav overskud i Selskabets kasse. Ruff var »pavestolt«, når han således kunne fremlægge et regnskab, der trods redaktørens »umådehold« alligevel viste et overskud. At Werner Ruff var præcis 40 år ældre end redaktøren gav naturligvis den fornødne respekt og betød samtidig, at vi fik nogle fornøjelige stunder, hvor den »unge redaktør« kunne fejre runde fødselsdage på Søllerød Kro på Werner Ruffs regning!

Ruff var med sin opvækst på Søllerødegnen særdeles lokalhistorisk bevidst, og det tjener til hans ære, at han aldrig sagde nej til en udgivelse, men tværtimod gik aktivt ind i sagen, hvis en publikation trængte til støtte. Med sin tilknytning til forskellige fonde lykkedes det således at få udgivet væsentlige bøger i hans periode og samtidig at forøge Selskabets formue.

PERSONALE

Museets (Mothsgårdens) faste stab er næsten forbløffende stabil: Museumsinspektør *Niels Peter Stilling* (den eneste fuldtidsansatte), museumssekretær *Inge Lund Andersen*, registrator *Peter M.M.Christensen*, viceinspektør *Jens Johansen*. *Kirsten Schmidt* og *Inge Panduro* har fungeret som week-end-vagter og arbejdet med registrering. Kirsten Schmidt har sammen med *Jette Silbermann* stået for årets nye udstilling, og for Jette Silbermann løb dermed også tiden ud, idet hun lod sig førtidspensionere den 30. november 2000. *Anette Langhoff* er tiltrådt den 18. januar 2000 og er sammen med *Svend Støckel* faste kustoder på udstillingerne sideløbende med forefaldende arbejde i øvrigt. På free lance-basis er tilknyttet *Henrik Lærum* som museumstekniker og *Ole Tage Hartmann* som fotograf.

Frivillige medarbejdere

Museet har stadig den glæde at se frivillige medarbejdere inden for murene: *Ena Berg* er den stabile og pålidelige sekretær for museumsrejserne, *Grete Hoppe* passer fremdeles scrapbogen – og korrekturlæsningen, og sørger for at vi fortsat kan nyde den historiske lyd af en skrivemaskine i funktion. *Aksel Skjødt* (der fyldte 80 i november 2000) har både øje for bygningsmangler og evne til at udbedre dem. Ernst Goldschmidts arbejde

er nævnt ovenfor, og endelig har *Bjarne Pedersen* deltaget i registreringsarbejdet og ordning af samlingerne på magasin, men i øvrigt især udmærket sig ved produktionen af Museets julesnaps, som sælges i museumsbutikken. Snapsen er baseret på valnødder fra det gamle nøddetræ i museets have. Frivilligstaben blev udvidet med *Lone Larsen*, der begyndte i april som medhjælp ved registrering og andet kontorarbejde, og *Bente Nørregaard*, der begyndte i juli 2000 og især har taget sig af ordning og ajourføring af lysbilledsamlingen, der for tiden kræver megen opmærksomhed. For dem alle gælder, at man møder på aftalte faste tider igennem ugen.

INDSATSOMRÅDER

Sammenfattende skal Museets særlige indsatsområder i det kommende år fremhæves:

Formidlingsområdet omfatter 3-4 særudstillinger – om dragter, – om cyklen og dens tilbehør, – om smykker og en juleudstilling muligvis i samarbejde med den polske ambassade. Museets medarbejdere Peter Christensen og Kirsten Schmidt deltog i november 2000 i en museumsrejse til Stettin arrangeret af den polske ambassade i Danmark, og kontakterne herfra vil forhåbentlig føre til en eller flere udstillinger i de kommende år.

Af publikationer håber vi i samarbejde med Historisk-topografisk Selskab at blive i stand til at udsende den ovennævnte skolebog. Desuden vil Ernst Goldschmidts bog om den politiske udvikling fra 1970'erne til i dag foreligge ved årets udgang. Dertil kommer arbejdet med artikelskriverier både til Søllerødbogen og til historiske tidsskrifter i øvrigt. Endelig skal nævnes, at vi agter at følge successen op med en ny kunstkalender for 2002 henimod årsskiftet – og selvfølgelig i fortsat samarbejde med kommunens Information & Kulturbutik.

Ny museumslov

Et nyt *Forslag til Museumslov* blev fremlagt af kulturministeren den 31. januar 2001. Det er for tidligt at sige noget om konsekvenserne for Søllerød Museum specifikt, men i det kommende år vil den ny museumslov givetvis skabe debat både internt på museet og blandt museumsinteresserede generelt. I samme forbindelse skal nævnes at Niels Peter Stilling fortsat deltager i to lovmæssigt nedsatte udvalg, nemlig *Københavns Amts Museumsråd* og *Kulturmiljørådet for Københavns Amt*, i førstnævnte som lederrepræsentant for Søllerød Museum, i sidstnævnte udpeget af FKKA. Arbejdet i Kulturmiljørådet, som virker i henhold til en lov fra 1999, er præget af indledende øvelser omkring økonomi og ikke mindst diskussionen af rådets autoritet over for de besluttende myndigheder. Dertil kom-

Søllerød Museum arbejder på et kulturudvekslingsprogram med museer i Polen. Her mødtes repræsentanter for Szczecins (Stettins) museumsverden og kulturliv med Søllerød Museums Kirsten Schmidt og Peter M.M. Christensen i krypten under Szczecins slot. Stående for bordenden ses værten, kulturdirektør Eugeniusz Kus. Fotograferet den 15. oktober 2000 af Helge Hansen.

mer, at amtet med sin gennemgående forstadskarakter er en både kompliceret og omfattende størrelse, hvor »truslen« mod kulturmiljøerne opleves som et resultat af daglige forandringsprocesser.

Københavns Amts museumsråd

Samarbejdet med Københavns Amtsmuseumsråd, som har det arkæologiske ansvar i Københavns Amt, rækker mange år tilbage. I år har én udgravning på Søllerødegnen påkaldt sig særlig interesse. I forbindelse med ledningsnedgravning på markerne syd for Nærum stødte man på et skelet. Amtsarkæologerne blev tilkaldt via Søllerød Museum og med arkæologen *Tove Woller* som udgravningsleder blev afdækket en række grave, der tydeligvis hidrørte fra en større kristen begravelsesplads. Fundet blev gjort på et højtliggende areal, der grænser op til et markstykke, som på det ældste kort over området fra 1771 blev betegnet »By Tofterne«. Tolkningen af fundet gav anledning til nogen diskussion mellem arkæologerne og historikerne. Marknavnet Bytofterne vidner om en landsbybebyggelse, og indledningsvis blev det fremført, at gravene skulle hidrøre fra den forsvundne bebyggelse kaldet Thordrup. Snarere er der dog tale om, at Nærum, der er egnens ældste og største landsby, oprindeligt har ligget sydligere på ejerlavet og tilmed været sognets første kirkeby, indtil kirken af

Det ældste Nærum?

Udgravningen i forbindelse med kabelnedlægning sydvest for Wesselsminde i Nærum. Wesselsmindes park ses i baggrunden. Fotograferet 16.11.2000. Søllerød Museum.

uvisse grunde blev flyttet op til Søllerød. Teorien bekræftes på sin vis også af Roskildebispen Absalons berømte gavebrev fra 1186, hvor Nærum omtales med sine tilliggender, mens Søllerød slet ikke nævnes. Under alle omstændigheder vil det være væsentligt at få foretaget en større udgravning i området både med henblik på datering af gravpladsen, fastsættelse af dens udstrækning og ikke mindst i håbet om at finde spor af den middelalderlige bebyggelse på Bytofterne. De kommende år vil vise, om der er interesse for – og ikke mindst penge til projektet.

Udgravning neden for Høje Sandbjerg

Nævnes skal også en prøvegravning på Søllerød Golfklubs arealer ved amtsarkæolog Eliza Fonnesbech-Sandberg. Udgravningen blev foretaget i forbindelse med nedgravning af et højspændingskabel neden for Høje Sandbjerg. Resultatet var afdækningen af kogestensgruber og nogle få stolpehuller, der vidner om bebyggelse i bronzealderen og muligvis senere. Det er i dette område ved Vidnæsdam, at den moderne arkæologi blev født i 1830'erne i forbindelse med Japetus Steenstrups epokegørende fund (jfr. Søllerødbogen 1946, s. 41-50). I nyeste tid er endvidere registreret en større oldtidsboplads ved Rygård umiddelbart syd for det nuværende udgravningssted (jfr. Søllerødbogen 1992, s. 12ff).

Udover ovennævnte vil indsatsen i år 2001 og de følgende år i høj grad blive koncentreret om, indretningen af et funktionelt magasin, diskussionen om en museumsudvidelse i en bygning i Søllerød By og indsatsen i marken, uden for museets fire mure, hvor monumentplejen i første omgang har første prioritet.

Vedbækfundene – Søllerød Museum

Beretning 2000

Af Jens Bruhn og Benny Staal

Udstillinger

De målsætninger, der var sat for år 2000, blev stort set opfyldt. I foråret præsenteredes en særudstilling om BROMMEKULTUREN, en jægerkultur for ca. 12.000 år siden. Udstillingen blev tilrettelagt af to arkæologistuderende fra Københavns Universitet, *Maiken Petersen* og *Tina Rasmussen*. Ved hjælp af et primært flintmateriale fra Stoksbjerg Bro på Sydsjælland og et lille udvalg af »brommepilespidser« fra Vedbæk Maglemose samt plancher og »computerslideshow«, viste udstillingen mange aspekter af denne gamle jægerkultur.

Tidens Tand

Den 8. december åbnedes dørene for en af de større satsninger i Vedbækfundenes historie, særudstillingen »TIDENS TAND – EN UDSTILLING MED BID I . . .« Konservator *Jeppe Møhl*, Zoologisk Museum, holdt åbningstalen. Udstillingen blev gennemført i nært samarbejde med to arkæologistuderende, *Pia Bøttiger Mørck* og *Jens Tang Kristensen*. Den viser, hvorledes tænder fra både menesker og dyr til næsten alle tider har været benyttet til smykker og redskaber. Tandsygdomme og tandlægearbejdet fra oldtid til i dag er et andet tema i udstillingen, hvortil hører et omfattende katalog med udstillingstekster. Uden megen hjælp udefra kunne denne udstilling ikke være blevet til. Vi har lånt genstande fra en lang række kulturinstitutioner og private og desuden modtaget fondsstøtte fra *Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond*, *Tandlægernes nye Landsforening*, *V.K.R.s Familiefond* samt en række tandlæger og dentale firmaer. Det gode samarbejde med pressen skal fremhæves, idet vore aktiviteter både afstedkom TV-dækning nationalt og omfattende behandling i den regionale og lokale presse. Nævnes skal også, at Vedbækfundene leverede billedmateriale til det ansete fagtidsskrift British Archaeology.

Rundvisninger

Rundvisninger af skoleklasser var atter i år det største besøgsmæssige aktiv for Vedbækfundene. Der er i de senere år sket en positiv udvikling af denne pædagogiske aktivitet fra et halvthundrede i midten af 1990'erne til 93 rundvisninger i 1999 og i 2000 ikke mindre end 143 rundvisninger.

Skakbrik af hvalrostand fra senmiddelalderen. Fundet ved Vindinge på Fyn. Een af 81 lånte genstande til udstillingen *Tidens Tand – en udstilling med bid i.* Tilhører Nationalmuseet, Middelalder- og Renæssancesamlingen. Foto: Ole Tage Hartmann.

Hertil kommer flere arrangementer med blandt andet svenske arkæologistuderende fra Universitetet i Visby, Gotland og aftenrundvisninger for forskellige selskaber og foreninger. Det samlede besøgstal i år var 9542, hvilket er en stigning på godt 16% i forhold til sidste år.

Arbejdende værksteder

De arbejdende værksteder blev traditionen tro afholdt i august/september. I en periode på to uger besøgte ti skoleklasser værkstederne, hvor eleverne fik mulighed for at »leve« som man gjorde i jægerstenalderen. I nogle timer erfarede eleverne, hvorledes de gamle jægere lavede mad, slog flint til redskaber, arbejdede med skind, fremstillede spæklamper og brummere. Værkstederne blev som sædvanligt forestået af en række ar-

Den nyanlagte *dansering* i Gl. Holtegårds park. Sådanne labyrinter kendes fra oldtiden og middelalderen. I Danmark i kalkmalerier, mens der i Sverige er fundet flere stensatte labyrinter. Foto: Peter Staal.

kæologistuderende: *Pia Bøttiger Mørck*, *Julie Lund*, *Lea Meistrup-Larsen*, *Maiken Petersen*, *Mikkel Sørensen* samt som vikar pensioneret overlærer *Inger Christensen*, Holte.

Danseringen

Fredag den 25. august afholdt Søllerød Kommune Kulturfestival. Vedbækfundene bidrog til arrangementet i samarbejde med Gl. Holtegaard, Bredafonden med etablering af en »dansering«, en spirallabyrint bygget af kampesten, som kendes både fra oldtiden og fra middelalderens billedverden. En hjælpende hånd til selve etableringen fik vi fra *Nærum Skole 7.b* og frivillig museumsmedarbejder *Aksel Skjødt*. »Danseringen« blev indviet af museumsinspektør *Flemming Kaul*, Nationalmuseet, som holdt en underholdende åbningstale, hvorefter de mange tilhørere trådte dansen gennem ringen. Vedbækfundene holdt ligesom de øvrige museumsafdelinger åbent til kl. 23 denne aften, hvilket mange Søllerødborgere benyttede til et museumsbesøg.

Foredrag

Vedbækfundene og arkæologigruppen på Søllerød Museum gennemførte som tidligere år en foredragsrække om udvalgte arkæologiske emner. I foråret havde vi besøg af museumsinspektør *Bjarne Grønnov*, Nationalmuseet, der fortalte om gamle jægerkulturer i Thuleområdet, *Per Ole Rindel*, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet, fortalte om jernalderens bebyggelse og landskabsudnyttelse på Sjælland, arkæologistuderende *Lea Meistrup-Larsen*, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet, fortalte om en skaldynge fra den tidligste del af bondestenalderen, museumsinspektør *Keld Møller Hansen*, Sydsjællands Museum, fortalte om fund af elgknogler i Lundby Mose fra ældre stenalder og lektor *Ulla Lund Hansen*, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet, introducerede jernalderens krigsvæsen, et tema de tre følgende foredrag i 2001 også beskæftiger sig med.

Lokaler

I forbindelse med opbygningen af særudstillingen TIDENS TAND blev det nødvendigt at renovere store dele af det såkaldte dokumentationsrum. I rummet præsenteres arkæologiens metode, men tiden er inde til at forny denne udstillingsdel fra grunden af. De første skridt i den retning er nu foretaget og ændringen vil blive gennemført i løbet af 2001, hvor der fremover vil blive lagt større vægt på at præsentere Søllerød Museums samlinger inden for arkæologien.

Til ændringerne af lokalerne i 2000 hører også renoveringen af mu-

To hjortetaksøkser fra jægerstenalderen fundet ved Bøgebakken, Vedbæk. Det er almindeligt, at sådanne økser er fint polerede, somme tider også ornamenterede, men det sidste ses ikke her. De to økser er indgået fra Jørgen Hartmanns samling, hvori der er flere genstande af ben og tak. Foto: Ole Tage Hartmann.

seumsbutikken og kontorfaciliteterne med bedre computerforhold og nyt telefonsystem. I begyndelsen af april blev kiosken ombygget, således at den nu fremstår mere kundevenlig og åben. Kioskens varesortiment blev ved denne lejlighed udvidet til at omfatte diverse skindvarer og forskellige kopismykker. Desuden blev der med succes fremstillet kopier af stenalderknive af flint.

Samlinger

Der er indgået enkelte fund fra jægerstenalderen til Vedbækfundene. Det vigtigste er en samling af flint-, tak- og knoglegenstande fundet på Bøgebakken af amatørarkæolog *Jørgen Hartmann* under udgravningen i 1974-75. Der er meget fornemme genstande i samlingen og blandt andet kan nævnes et par fine hjortetaksøkser.

Fra dyrlæge *Knud Asperud*, Vedbæk, er der modtaget enkeltstykker fra dennes store oldsagssamling fra Vedbæk Maglemose. Det drejer sig om to gennemborede dyretænder, et lille flintbor, en halv menneskekæbe og fragmentarisk bevaret kæbe fra en sæl samt to fine brommepilespidser. Den resterende del af Knud Asperuds samling er lovet Vedbækfundene, når Knud Asperud har fået registreret samlingen.

Endelig skal nævnes, at de to berømte bronzehalsringe, som blev fundet i en have ved Kikhanerenden i 1961, trængte til en genkonservering. Reparation og konservering foregik på Nationalmuseet, hvorefter de to bronzeringe indgik i Mothsgårdens særudstilling SØLLERØD I TID OG RUM.

I årets løb blev der foretaget nogle arkæologiske prøveundersøgelser på Vedbæk Stationsvej, fordi kommunen har planlagt et større nybyggeri. Undersøgelserne blev forestået af Benny Staal for Københavns Amt. Der blev påvist bebyggelsesspor fra Ertebølletid i form af rester efter udsmidslag formentlig fra en boplads, som ligger under Vedbæk Stationsvej 19. (jfr. Søllerødbogen 1999, s 7 ff). Desværre fandtes der for lidt materiale til at fortsætte med en egentlig udgravning.

Personale

Erik Schønning, som gennem de sidste tre år har været i puljejob på Vedbækfundene, holdt op i efteråret 2000. Det nuværende personale på Vedbækfundene består af den daglige leder *Benny Staal* og museumspædagog *Jens Bruhn* foruden følgende arkæologistuderende i week-ends og enkelte hverdage: *Elin Hansen Leth*, *Julie Lund*, *Pia Bøttiger Mørck*, *Lotte Reedtz Sparrevohn*, *Lea Meistrup-Larsen* og *Claudio Casati*. Desuden har *René Martin* og *Vicky Bruun* været ansat i kortere perioder som led i kommunens aktiveringstilbud, og i alt i fem uger har vi haft erhvervspraktikanter beskæftiget på museet.

Målsætning

Målsætningen for år 2001 består af en blandet buket, som kan opdeles i en formidlingsdel og en renoveringsdel. Det sidste er nævnt ovenfor og

omfatter en fuldstændig fornyelse af dokumentationsrummet. Til renoveringen hører også EDB-registrering af Vedbækfundenes samlinger. Målsætningen var, at vi allerede i år 2000 skulle have været langt med digitaliseringen, men dels er Museet endnu ikke koblet på Søllerødnettet, som er en forudsætning for hele projektet, dels er det nye program endnu ikke »køreklart«. Derfor tilsigtes denne registrering påbegyndt i løbet af 2001, så snart vi er på »nettet«.

Der er planlagt to særudstillinger, som hver især beskæftiger sig med den ældre stenalder. Den ene har arbejdstitlen: MAGLEMOSEKULTUREN I DANMARK og den anden: STENALDERJÆGERNE PÅ GØNGEHUSVEJ. Begge særudstillinger tænkes gennemført i samarbejde med arkæologistuderende fra Københavns Universitet.

Dertil kommer samarbejdet med Gl. Holtegård, Bredafonden i forbindelse med kommunens kulturnat, som i 2001 bliver afholdt den 24. august.

Der vil blive afholdt to foredragsrækker i 2001. Som noget nyt er indledt et samarbejde med Folkeuniversitetet i København om fire lørdage med jægerstenalderen ved Øresund som tema. Foredragene vil blive holdt på Mariehøj Centeret. Den anden foredragsrække arrangeres i samarbejde med arkæologigruppen på Søllerød Museum.

Til slut skal det understreges, at Vedbækfundene ønsker at fastholde det store ambitionsniveau både hvad angår tilbuddet til skoleklasser på rundvisninger, og når det gælder de populære arbejdende værksteder.

Turen til Gammel Holtegård
Fredag den 8. September 2000.

Vi gik over til toget og da vi havde kørt i tog skulle vi over til bussen. Da vi havde kørt med bus var vi derovre. Vi gik ind og satte vores tasker. Da vi kom ud igen skulle vi ind i nogle telte hvor vi skulle lave nogle forskellige ting. I det første telt skulle vi lave lys ud af ler, sand og vildsvinefedt. Det var ulækkert at røre ved vildsvine fedtet. Bagefter skulle vi lave en brummer. Den lavede vi ud af en malerpind og noget snor. Snoren skulle bindes fast i et hul for enden af pinden og når man snurrede den hurtigt rundt brummede den.

Nu skulle vi over i et andet telt. Der skulle vi arbejde med flintesten. Man skulle have briller på så man ikke fik små stenstykker i øjnene. Man skulle også have et lille sælskin på sit skød for ikke at skære sig. Vi fik lov til at tage nogle flintesten med hjem.

Så skulle vi over i et tredje telt. Der var en dame der viste os en hel masse skin som vi fik lov til at røre ved. Det var meget blødt. Bagefter skulle vi lave en pung ud af sort sælskind. Det var sjovt. Man kunne ligge sine flintesten ned i pungen.

Så skulle vi over i det sidste telt hvor vi skulle lave mad og høre om jægerstenalderen. Vi skulle skære nogle forskellige grøntsager med en skarp sten, det var svært. Så skulle jeg over og pille rejer. Bagefter det skulle jeg skære en fisk midt over, det var også lidt ulækkert.Alt det vi lavede med ben og det hele skulle i suppen som stod udenfor i en gryde. Nu var det tid til at smage på suppen. Den så ikke så lækker ud men den smagte godt.

Inden vi skulle hjem skulle vi lige over på en træ-lege plads. Her spiste vi vores madpakker og legede. Nu sagde de voksne at vi skulle over til bussen. Vi nåede lige at få et lille stykke kaninpels af en mand. Vi tog bussen og toget hjem, og da vi kom hjem var alle trætte efter en dejlig dag. Så ringede klokken og vi havde fri fra skole for den dag.

Skrevet af Natasha Leth 4 øst.

Vedbækfundene afholder hvert efterår i august/september arrangementet *arbejdende værksteder*. Her får skolelever i et par timer mulighed for at leve på »rigtig« stenaldervis. Natasha Leth fra Birkerød Privatskole er en af dem, der har skrevet om, hvordan det var.

Byhistorisk Arkiv – Søllerød Museum

Beretning 2000

Af Jesper Boysen

Arbejdet på arkivet har i 2000 været præget af udviklingen og ibrugtagningen af Søllerød Museums nye registreringsprogram *Basis*. I tilknytning hertil har det været en højt prioriteret opgave i tråd med Søllerød Kommunes IT-plan, at gøre arkivets righoldige materiale tilgængeligt på internettet i en søgbar form. Derved kan publikum ikke blot studere registreringsoplysninger på de enkelte materialer, men også få mulighed for at se på fotos, malerier, kort osv. Derudover har arbejdet været præget af en stærkt stigende mængde henvendelser til arkivet samt forberedelsen og gennemførelsen af en række udstillinger og arrangementer.

J.B. Friis-Hansen (1923-2000)

Den 16. oktober 2000 døde tidligere lektor og bibliotekar *J.B. Friis-Hansen*. *Friis-Hansen* blev født den 29. januar 1923. I 1942 begyndte han på Danmarks Biblioteksskole, efter at han i nogle år under besættelsen havde haft ansættelse i G.E.C.Gads boghandel i København.

Han fik eksamen fra Statens Biblioteksskole i 1946 og drog herefter til Ålborg, hvor han i et par år havde ansættelse på Det Nordjyske Landsbibliotek. Fra Ålborg gik turen i 1948 til Søllerød, hvor det blev til i alt 14 års ansættelse, først som katalogisator, derefter som leder af hovedbibliotekets udlån og læsesal og i 1959 som afdelingsbibliotekar.

I 1962 blev han lektor på Danmarks Biblioteksskole, hvor han fik kursusvirksomheden som sit ansvarsområde. Det blev imidlertid på det klassifikationsteoretiske område, at Friis-Hansen for alvor kom til at gøre sig gældende. I midten af 1960'erne påbegyndte Friis-Hansen i samarbejde med bibliotekarerne *Finn Slente* og *Lise Ott* udarbejdelsen af opslagsværket *Litteratur om Søllerød Kommune*. Værket blev banebrydende og var medvirkende til, at daværende biblioteksdirektør Allerslev Jensen opfordrede Friis-Hansen til at gå i gang med en omfattende videreudvikling af de gældende klassifikationssystemer. Friis-Hansen er blevet kaldt *»DK 5–systemets fader«*, og det var derfor naturligt, at Friis-Hansen i 1968 be-

J. B. Friis–Hansen ca. 1940. Foto Byhistorisk Arkiv.

satte den nyoprettede stilling i klassifikationsteori på Danmarks Biblioteksskole. Rektors indstilling af Friis-Hansen lød således: »*Friis-Hansen må karakteriseres som den danske hovedekspert inden for det af folkebibliotekerne anvendte Deweys klassifikationssystem*«.

En af de opgaver Friis-Hansen fik overdraget ved sin ansættelse på bibliotekerne i Søllerød var opbygningen af en lokalhistorisk samling, og Friis-Hansen blev en af de biblioteksmedarbejdere, der under ledelse af senere stadsbibliotekar *Annalise Børresen*, bidrog til opbygningen og ordningen af den store samling af lokalhistorisk materiale, der i dag udgør fundamentet i Byhistorisk Arkiv.

Friis-Hansen deltog i det lokalhistoriske arbejde som medlem af den såkaldte *Projektgruppe* på Søllerød Museum. Han udgav i 1987 sammen med Finn Slente kildesamlingen: *Frédéric de Coninck og Dronninggaard: En mosaik af tekster og billeder udgivet i 200 året for Henry Drevons beskrivelse af parkanlægget.*

Efter at Friis-Hansen sluttede sin gerning på Danmarks Biblioteksskole i 1989, fortsatte han som frivillig medarbejder på Byhistorisk Arkiv. Arbejdet gjaldt en ajourføring af Søllerød-bibliografien. Friis-Hansen nåede at afslutte perioden fra 1982 til 1999. Sideløbende med arbejdet på bibliografien udarbejdede Friis-Hansen tillige en særdeles nyttig opdatering af *registeret for Søllerødbogen 1942–1999*, der udkom i efteråret 2000.

Register til Søllerødbogen

På spørgsmålet om han havde i sinde at fortsætte bibliografien og registret ind i det næste årtusinde svarede han med rolig velovervejet stemme og med sit sædvanlige lune glimt i øjet: *» Næ – nu tror jeg, at andre må tage over«*. Byhistorisk Arkiv vil savne J. B. Friis-Hansen.

Personale

Det faste personale består fortsat af arkivleder cand.mag. *Jesper Boysen*, registrator *Morten Trommer* samt i puljejob *Jan Krønert* og *Birgitte Kjølby*. Staben af frivillige medarbejdere består af tidligere skoleinspektør på Nærum Skole *Jørgen Berg* og arkivets mangeårige medarbejder *Jørgen Vagn Jensen*. Byhistorisk Arkiv takker varmt de frivillige medarbejdere for deres indsats.

Publikum

Arkivet har i 2000 sammenlagt haft 1.793 henvendelser mod 1.438 i 1999. I dette tal medregnes besøgende til arkivets forskellige arrangementer, men ikke gæster på udstillinger arrangeret af arkivet. Der er tale om en stigning på 355 svarende til 24,7 %. Antallet af besøgende til arkivets udstillinger på Hovedbiblioteket samt besøgende til udstillingen på Skodsborg Kurcenter kan af praktiske grunde ikke opgøres. Men der er tale om et meget betydeligt antal.

Tilvækst

Det er glædeligt at kunne konstatere, at der tilsyneladende er en stabil interesse blandt kommunens borgere for at aflevere lokalhistorisk kildemateriale. Byhistorisk Arkivs udadvendte aktiviter, i særdeleshed udstillingsaktiviteterne, inspirerer ganske som på Museet publikum til at aflevere spændende fotos og andet materiale.

Arkivet har i årets løb modtaget flere store afleveringer. Det drejer sig om *Nærum Grundejerforenings* arkiv dækkende perioden fra begyndelsen af 1900-tallet til slutningen af 1980'erne. Det omfattende materiale var på forbilledelig vis ordnet og sorteret af foreningens formand *Niels Brühl*, der tillige afleverede en del arkivalier vedrørende *Søllerød-Nærum Idræts Klub (SNIK)* og det navnkundige motionsløb *Molboløbet*.

Her skal også nævnes et spændende materiale fra *Børnehjemmet Jakob Michaelsens Minde* på Aggershvile i Skodsborg, der i detaljer vil kunne kaste lys over tilværelsen for børnene på en de mange børneinstitutioner, der i tidens løb har ligget i kommunen.

I efteråret modtog arkivet forfatteren *Finn Søeborgs* efterladte papirer. Forfatteren boede i Holte fra 1951 til sin død i 1992. Afleveringen om-

fatter manuskripter, fotos, breve og en betydelig samling af scrapbøger. Erhvervelsen af det enestående materiale har givet anledning til en mindeudstilling om Finn Søeborg i anledning af hans posthume 50-års forfatterjubilæum. Arkivet og Museet er Finn Søeborgs enke, *Birte Søeborg*, en stor tak skyldig.

EDB

Arkivet har i lighed med sidste år været begunstiget af en ekstraordinær bevilling til anskaffelse af tidssvarende edb-udstyr. Bevillingen har betydet, at arkivet et par år frem i tiden råder over de nødvendige maskiner, programmer og andet udstyr. 2000 var året da arkivet kunne tage Søllerød Museums registreringsprogram i brug. Programmet udvikles imidlertid stadigt og den endelige version ventes at blive taget i brug i 2001. Overgangen til det nye program har givet anledning til helt nye søgemuligheder i arkivets samlinger og har i vid udstrækning gjort eksempelvis publikumsbetjeningen lettere. Der forestår dog stadig et stort arbejde med indtastning af tidligere og nye registreringer, ajourføring m.v. før programmets muligheder udnyttes optimalt. Det gælder i særdeleshed i forhold til indtastningen af registreringsoplysningerne for det kommunale arkiv samt i forbindelse med registreringen af Søllerød Museums genstande, herunder de arkæologiske samlinger på Vedbækfundene. Indtastningen af genstandsregistreringerne forventes at kunne gå i gang umiddelbart efter at Mothsgården og Vedbækfundene bliver koblet til kommunens intranet i løbet af foråret 2001.

I oktober kunne arkivet præsentere en ny service til alle med interesse for Søllerødegnens historie. Som led ibrugtagningen af *Basis*, kan publikum nu via internettet søge i arkivets samlinger og skaffe sig overblik over, hvad arkivet råder over i henseende til eksempelvis arkivalier, malerier, kort, småtryk etc. Som en ekstra service vises relevant visuelt materiale som f.eks. fotos i tilknytning til registreringsoplysningerne.

Arkivets nye service har givet anledning til, at Søllerød Museums hjemmeside på adressen: *www.sollerod.dk/musark* har haft ikke mindre end 5.753 besøgende, heraf alene 1.317 i november måned hvor søgesiden blev lanceret. Hertil kommer en række besøgende, som er kommet til hjemmesiden fra links direkte til Vedbækfundene eller Byhistorisk arkiv. På søgesiden er der siden begyndelsen af november foretaget 1.461 søgninger.

Udstillinger

Arkivet har i 2000 gennemført en række udstillinger på det beskedne udstillingsareal på Hovedbiblioteket uden for arkivet. Årets første udstilling, 15.2.-15.4, omhandlede lokalavisen Søllerød Tidende, der begyndte at udkomme i 1918, *»Ældste Lokalblad & Mest benyttede Avertissementstidende«*. Udstillingen viste bl.a. en række eksempler på avisens forsider

Håndkoloreret postkort fra ca. 1905. Fra Jørgen Gotlieb Iversens imponerende samling af postkort fra Skodsborg.

udvalgt fra arkivets store samling af lokalaviser. Udstillingen blev gennemført i samarbejde med lokalavisen *Det Grønne Område.* I udstillingsperioden redigerede Byhistorisk Arkiv en klumme på avisens bagside, hvor der blev bragt små udsnit fra Søllerød Tidendes artikler gennem næsten 100 år.

Fra 2. 5. til 30.6. 2000 viste arkivet udstillingen HILSEN FRA SKODSBORG – POSTKORT FRA SKODSBORG I 100 ÅR. Udstillingen blev til i samarbejde med postkort-samleren *Jørgen Gottlieb Iversen* (Skodsborg), der beredvilligt stillede sin imponerende samling af postkort til rådighed for udstillingen. Udstillingen viste en vifte af spændende postkort fra Skodsborg fra omkring århundredskiftet og frem til vore dage og indeholdt blandt andet flere af de tidligst anvendte postkort i Danmark. I efteråret blev postkortudstillingen vist på *Skodsborg Kurcenter & Spa.* I den forbindelse genoptrykte Byhistorisk Arkiv og Skodsborg Kurcenter & Spa flere af de gamle postkort.

Holte-Himalaya

Arkivets sommerudstilling, 3.7.-3.8, HOLTE/HIMALAYA TUR-RETUR bød på fotos fra Nepal. Nærumborgeren, rejseleder *Knud West Hansen* udstillede en række af sine fotos fra rejser til Nepal og Himalaya.

Som optakt til Byhistorisk Arkivs og Hovedbibliotekets fælles projekt BEN, BALLET OG BEVÆGELSE, der gennemførtes i anledning af *Søllerød Kulturnat 2000* viste arkivet i august måned en række malerier udført af kgl. solodanserinde *Lis Jeppesen.*

Ældre skriver historie

På initiativ af *Lizzi Sørensen*, Cafe Ny Holte Port og *Lotte Laulund*, Van-

Udstillingen *Ældre skriver historie* har givet anledning til flere spændende afleveringer til Byhistorisk Arkiv. For eksempel dette foto fra Holte Kolonialager ca. 1955. Foto Byhistorisk Arkiv.

gebocentret, arrangerede den lokalhistoriske gruppe fra Nyholte Port udstillingen ÆLDRE SKRIVER HISTORIE. Udstillingen, der blev vist i september, var blevet til foranlediget af en række ældre borgere med rødder i Holte og Øverød i nær kontakt til Byhistorisk Arkiv og Søllerød Museum. Udstillingen har givet anledning til flere afleveringer af gamle fotos og dokumenter.

Årets sidste og største udstilling, 5.10. 2000-2.2.2001, var en mindeudstilling om en af Danmarks store humorister *Finn Søeborg*. Finn Søeborg blev landskendt for 50 år siden, i 1950, da han fik udgivet romanen SÅDAN ER DER SÅ MEGET. Bogen solgte i enorme oplag og blev fulgt op med en række romaner i 1950'erne, der skildrede tidens dårskab, og gav Finn Søeborg status som en af landets mest læste forfattere. I kølvandet på de store romansucceser udgav Finn Søeborg i midten af 1950'erne sin første novellesamling, hvor den lyse tone, som tegnede linierne i Finn Søeborgs romaner i flere tilfælde blev suppleret med tydelig alvor f.eks i *Stikkerens begravelse* og i *Aftenkaffe*. Hans erindringer SÅDAN VAR DET BARE (1986),

Hjemlig hygge hos Finn og Birte Søeborg ca. 1955. Der er tale om et opstillet pressefoto. Birte Søeborg fortæller: *Min mand drak aldrig the, – og hvis han havde gjort det, ville jeg aldrig have serveret den for ham.* Foto Byhistorisk Arkiv.

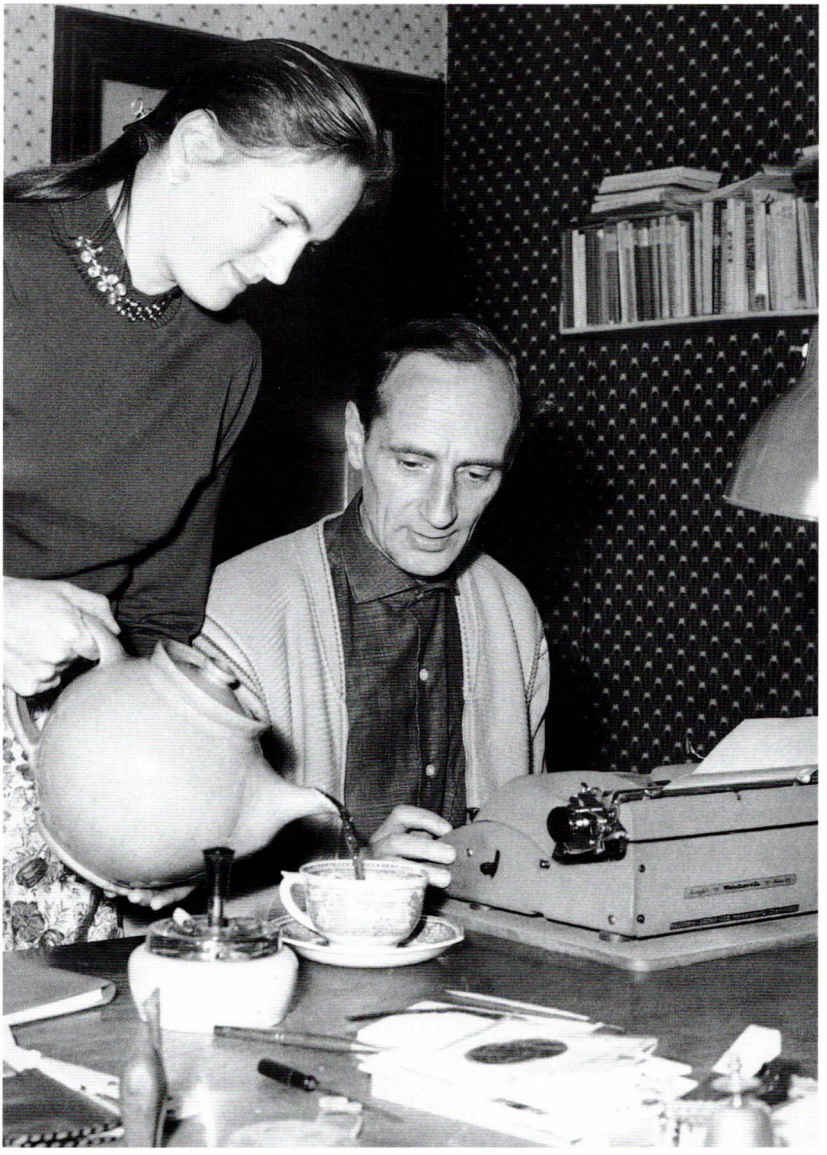

blev Finn Søborgs sidste udgivelse. Finn Søeborgs bøger er blevet oversat til en lang række sprog, og alene i Danmark er hans bøger blevet solgt i næsten 850.000 eksemplarer. På udstillingen vistes flere spændende scrapbøger, originalmanuskripter og udkast til flere af hans kendte romaner og noveller samt breve og fotos.

I tilknytning til udstillingen arrangerede Byhistorisk Arkiv tre velbesøgte oplæsningsarrangmenter, hvor Finn Søeborgs ven og fremmeste fortolker, skuepilleren *Tommy Kenter*, læste op af Finn Søeborgs noveller.

Andre arrangementer

Arkivet deltog også i Søllerød Kulturnat den 25. 8. 2000. Det skete i form af et samarbejdsprojekt med Hovedbibiblioteket med titlen BEN, BALLET OG BEVÆGELSE. Arrangementet, der havde dans og bevægelse som tema, begyndte om morgenen, hvor arkivet havde arrangeret Tai-Chi opvisning ved instruktør *Peter Balland*, Nærum Akupunkturklinik. Opvisningen fandt sted på plænen foran Søllerød Rådhus. Om aftenen var der sammensat et rigt varieret danseprogram på Hovedbiblioteket.

Programmet bød på en danseforestilling for børn af *Uppercut Danseteater*, work-out opvisning ved *Impuls Motionscenter* (Holte). Herefter kunne publikum opleve et balletforedrag ved solodanser Lis Jeppesen fra den Kongelige Ballet. Foredraget blev indledt af arkivleder *Jesper Boysen*, der fortalte om *August Bournonvilles* far *Antoine Bournonville*, der i en periode i 1790'erne havde sin gang på lystejendommen Miramare i Vedbæk, hvor han kurtiserede den unge balletdanserinde fra Det Kongelige Teater frk. *Mariane Jensen*. De kongelige balletdansere *Thomas Lund* og *Karina Elver* gav smagsprøver på flere af August Bournonvilles kendte balletter. Herefter fulgte en ny ballet af koreografen Karina Elver inspireret af *August Strindbergs* skuespil *Den stærkeste*, der blev skrevet mens Strindberg boede i Holte i 1888. Aftenen blev rundet af med tangoopvisning ved *Victor Hugo Díaz* og *Navina Østergaard*.

Bournonville

Byhistorisk Arkiv deltog desuden i planlægningen og udarbejdelsen af *Søllerødkalenderen*. Det skete i samarbejde med Søllerød Museum og Information- og Kulturbutik på Hovedbiblioteket.

2001 på arkivet

Det kommende års arbejde på arkivet vil blive koncentreret om digitalisering af arkivets samlinger samt om en hensigtsmæssig fysisk omplacering af materialet. Dette vil ske i takt med etableringen af Søllerød Museums nye magasiner på Dronninggårdskolen. I første omgang vil det være målet at afvikle registreringen af materiale indkommet i 1999, 2000 og 2001. Herefter vil de ældre registreringer blive ajourført. En del af arkivets materiale, dvs. materiale indkommet efter ca. 1992, er kun søgbart på basis af simple indkomstjournaler. Dette materiale skal underkastes en egentlig registrering.

Den eksisterende registrering af det kommunale arkiv vil i de kommende år blive gennemgået og overført til EDB. I den forbindelse vil den fremtidige afleveringsprocedure for kommunalt arkivmateriale blive fastlagt.

Indscanningen af arkivets fotosamling forventes at fortsætte. På sigt er det målet, at arkivets samling af film, lyd- og videobånd skal digitaliseres. Dette er vigtigt af bevaringsmæssige årsager.

Arkivet vil fortsat gennemføre 4-6 udstillinger på udstillingsarealet foran arkivet. På nuværende tidspunkt er der i april planlagt en udstilling om forfatteren og Søllerødborgeren *Susanne Castenskiold-Benzon*, der blev blind i en ung alder, men som på trods af sit handicap lever et spændende og aktivt liv. Udstillingen vises som led i et samarbejdsprojekt – NÅR SYNET SVIGTER – med Hovedbibliotekets Opsøgende afdeling, som blandt andet har til hensigt at præsentere tekniske hjælpemidler for blinde og svagtseende.

Det er hensigten, at markedsføringen af arkivet og dets aktiviteter skal opretholdes. Indsatsen 2001 vil især koncentrere sig om samarbejdet med kommunens skoler og de dertil knyttede lærere, således at skolerne i højere grad end hidtil vil benytte arkivet i den lokalhistoriske undervisning. Den hastige udvikling på IT-området vil givetvis også aktualisere og effektivisere kontakten mellem kommunens forskellige kulturelle og uddannelsesmæssige institutioner.

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune i 2000

Beretning

Af Palle Schiff

Det sidste år i det gamle årtusinde – ja det er hvad de talkloge kalder år 2000 – blev igen et indholdsrigt år for Selskabet med mange gode og spændende tilbud til medlemmerne.

Foredragsrække om Vedbæk

I vor nu efterhånden traditionelle foredragsrække om kommunens enkelte bydele stod Vedbæk for tur. Søndag den 12. marts mødte 40 medlemmer trods koldt vejr med tøsne op på parkeringspladsen ved Vedbæks boldbaner for at følge den daglige leder af Vedbækfundene arkæolog *Benny Staal* på en vandring i Vedbæks oldtid. På den kolde, men spændende tur hørte vi en masse om jægerkulturen og de mange tidligere bopladser i netop dette område. Vi fik forevist flere af udgravningsstederne, og så hvordan landskabet stadig afspejlede de tidligere holme i den for længst gennem landhævning tørlagte Vedbæk Fjord.

Det næste arrangement med overskriften »Landsteder og landliggere i Vedbæk« fandt sted på Vedbæk Skole mandag den 20. marts. Aftenens foredragsholder viceinspektør *Jens Johansen* fra Søllerød Museum gjorde indledningsvis opmærksom på denne specielle dag, hvor fuldmånen indtraf små 3 timer før jævndøgn, hvilket gjorde at påsken i år ville falde så sent. Derefter tog han de ca. 80 fremmødte medlemmer på en veltilrettelagt tur gennem gamle kort, matrikler og lysbilleder op langs Strandvejen gennem Vedbæks historie gennem de sidste 200 år med særlig vægt på bebyggelsesudviklingen i nyeste tid.

Mandag den 27. marts samme tid og sted var det så museumsinspektør *Niels Peter Stillings* tur til at tage os med på en »malerisk« vandring rundt i Vedbæk. Foredragets titel var nemlig »Vedbæk i det lokalhistoriske maleri«. Med sin store historiske viden og lokale indsigt forstår Stilling kunsten at trække paralleller til Verdens- og Danmarkshistorien. Således fik han bl.a. indflettet, at englændernes første D-dag for alvor fandt sted, da de i 1807 landsatte ikke mindre end 35.000 tropper på Vedbæk strand, ligesom han konstaterede, at englænderne ved samme lejlighed var de før-

ste, som foretog terrorbombning af en civilbefolkning, da de samme år lod bomberne regne ned over København, og dermed satte skub i Danmarks nedtur. Omkring 60 medlemmer havde denne aften fundet vej til Vedbæk Skoles festsal, hvorfra de vendte berigede hjem efter en på alle måder malerisk oplevelse.

Omtrent samme antal var til stede mandag den 3. april, da arkivleder *Jesper Boysen* fra Byhistorisk Arkiv i Holte fortalte om Vedbæk fra slutningen af 1800-tallet og frem. Efter en levende gennemgang af byudviklingen og dens markante baggrundspersoner blev vi pr. lysbilleder ført op og ned ad Stationsvej med dens brogede forretningsliv. Her mødte den skrevne lokalhistorie gamle Vedbækborgere, som kunne huske en masse, og derved var i stand til – ligesom foredragsholderen – at korrigere lidt i Sandfelds tekster, og supplere med andre oplysninger. I sandhed også en god aften, hvor lokalhistorien virkelig mødte borgerne.

Generalforsamling

Selskabets ordinære generalforsamling fandt sted torsdag den 8.juni i Sognegården i Søllerød. Der var ca. 80 medlemmer til stede. Der skete kun få ændringer i bestyrelsen. *Martin Rubow* ønskede ikke genvalg, og jeg vil her benytte lejligheden til igen at takke ham for hans arbejde som formand for bevaringsudvalget. I hans sted rykkede 1. suppleant *Torsten Søgaard* ind i bestyrelsen. 2. suppleant *Birgitte Schjerning Povlsen* blev 1. suppleant, og i hendes sted nyvalgtes *Gunnar Wallevik*. Endelig blev *Niels Berg Nielsen* valgt som ny revisor, idet *Oluf Bang* ikke ønskede genvalg. Samtidig gjorde vores nuværende kasserer *Hemming Hansen* opmærksom på, at der i løbet af de næste to år skulle findes en afløser på hans post, hvilket i skrivende stund heldigvis er sket.

Efter generalforsamlingen holdt museumsinspektør ved Fodevig Museum i Skåne, *Sven Rosborn* et både spændende og meget humoristist causeri, om en rejse han i tankerne tænkte sig at gøre fra Malmø til Ystad, idet han fremdrog historiske lokaliteter, personer og begivenheder fra »det gamle danske land«. Foredraget var tænkt som et oplæg til årets sensommerudflugt til Sydsverige.

Udflugt til Skåne

Det var med en vis uro, at bestyrelsen planlagde sensommerudflugten til Glimmingehus og andre steder i Skåne, for prisen med passage af den nye bro, frokost mv. ville blive på 250 kr. pr. deltager. Ville der mon melde sig deltagere nok til, at turen kunne gennemføres? Derfor bad vi – mod sædvane – om at såvel tilmelding *som betaling*, skulle finde sted senest fem uger forinden, så at vi i tide kunne overveje en aflysning for ikke at komme i økonomisk klemme. Det må siges, at de bange anelser blev gjort til skamme. Allerede på generalforsamlingen måtte jeg meddele, at der nu var tilmeldt 100 deltagere til turen – hvilket betød 2 fyldte busser – og at

Selskabets sensommerudflugt 2000 gik til Glimmingehus i det østlige Skåne, den 10. september. Ved ankomsten ses her formanden *Palle Schiff* og flere af Selskabets medlemmer. Foto: Kirsten Schmidt.

jeg kun kunne anvise de, der endnu var interesserede, til at blive skrevet op på en venteliste. Det lykkedes senere at få en større nr. 2 bus, således at vi rådede over en kapacitet på 120 pladser.

Det var derfor 118 forventningsfulde medlemmer, der den 10. september i godt sensommervejr kunne tage ud på årets udflugt fra vores lokale »Rådhusplads«. Først kørte vi under guidning af Jens Johansen og Niels Peter Stilling i hver sin bus over den nye Øresundsbro og videre igennem »det gamle danske land« til Glimmingehus i det sydøstlige Skåne.

Glimmingehus

Her blev det store selskab opdelt i to grupper, som med hver sin svenske guide blev vist rundt på *Jens Holgersen Ulfstands* 500 år gamle borg. Glimmingehus regnes for Nordens bedst bevarede middelalderborg, et massivt stenhus med stærke forsvarsindretninger og samtidig en herremands fornemme bolig fra slutningen af 1400-tallet.

Efter en meget vellykket rundtur på borgen spiste vi i »Glimmingehus Restaurang« i borgens sidefløj. Her fik vi blandt andet husets berømte »Kalfärspannbiff med rödlöksmarmelad og kumminpotatis« med tilbehør. Efter således at være rustede til den videre færd, kørte vi til Dalby. Kirken, som var domkirke nogle år før Lund overtog værdigheden og 1103 eller 1104 blev ærkebispesæde, er en af Skandinaviens ældste stensbygninger, idet kirkens ældste dele er opført omkring 1060. Nordens ældste bog, Dalbybogen, stammer fra det tilstødende, men forlængst nedrevne kloster i Dalby. Fra Dalby fortsatte vi til Lund, hvor vi så domkir-

ken. En helt anden oplevelse der mere bragte minder om tidligere besøg i de større sydlandske domkirker frem. Kirkebygningen blev hårdt restaureret i slutningen af 1800-talet, men fremstår alligevel som en imponerende tidlig romansk katedral. Til slut fik vi også et kort indtryk af det omkringliggende kvarter i den smukke by. Herfra gik turen hjemad, og via broen og Saltholms nye lillebror, Peberholm, nåede vi frem til Søllerød Rådhus kl. 18.00, hvor busserne tømtes for glade og tilfredse medlemmer, der havde nydt en lang og indholdsrig dag hinsidan.

Foredragsrække om Søllerød

Onsdag den 4. oktober begyndte foredragsrækken omkring den sidste af kommunens 7 bydele, nemlig om selve hjertet: *Søllerød*. Når jeg skriver begyndte, er det fordi emnet føres videre ind i det nye år, hvor Søllerød fortsat er tema i det tidlige forårs arrangementer. Denne onsdag aften i Søllerød Sognegård tog en – som vanligt oplagt – *Jens Johansen* os med på en lysbilledtur. Aftenen indeholdt ikke blot præsentation af en mængde kort og facts omkring selve Søllerød By, men Jens tog os også med på en arkitektonisk udflugt til andre steder i kommunen, hvor han viste os eksempler på såvel ældre som helt ny arkitektur. En dejlig aften med et godt fremmøde.

Søndag den 8. oktober var en lidt trist dag – rent vejrmæssigt. På trods af dette mødte så mange medlemmer op ved Søllerød Kirke kl. 1300, at *Niels Peter Stilling* var nødt til at få hjælp af museets registrator *Peter M. M. Christensen* ved omvisningen på kirkegården. Vi begyndte inde i kirken, hvor Niels Peter fortalte om den meget ombyggede landsbykirke i Søllerød, hvis ældste murværk af kridtsten fra Stevns er fra slutningen af 1100-tallet. Herefter blev de fremmødte delt i to hold. En stemningsfuld kirkegårdsvandring fulgte, ikke bare fik vi forevist de forskellige afdelinger af kirkegården med den store forskellighed mellem den oprindelige gamle bondekirkegård ned gennem barokafdelingen og videre til de senere tilkomne afdelinger præget af Søllerødegnens borgerskab. Vi fik også forevist mange enkeltgravsteder og hørte historierne bag de afdøde søllerødborgeres liv og levned. Berømtheder fra mordere og selvmordere til politikere og industrimagnater m.fl.

Medlemstallet

Ja, jeg føler virkelig at der er godt liv i og god opbakning om Selskabets virke. Vi har heldigvis mange gode lokalhistorikere at trække på, og en stor hjælp til de praktiske gøremål ydes af vores sekretær på museet *Inge Lund Andersen*. Desværre er det svært for os at fastholde medlemstallet på grund af en naturlig afgang og en tilgang, som ikke kan stå mål hermed. Måske er det vilkårene i en forening, hvor hovedparten af medlemmerne er nået en høj alder. Det ser ikke ud, som om man begynder at interessere sig for den lokale historie, før man har nået en moden alder. Jeg vil der-

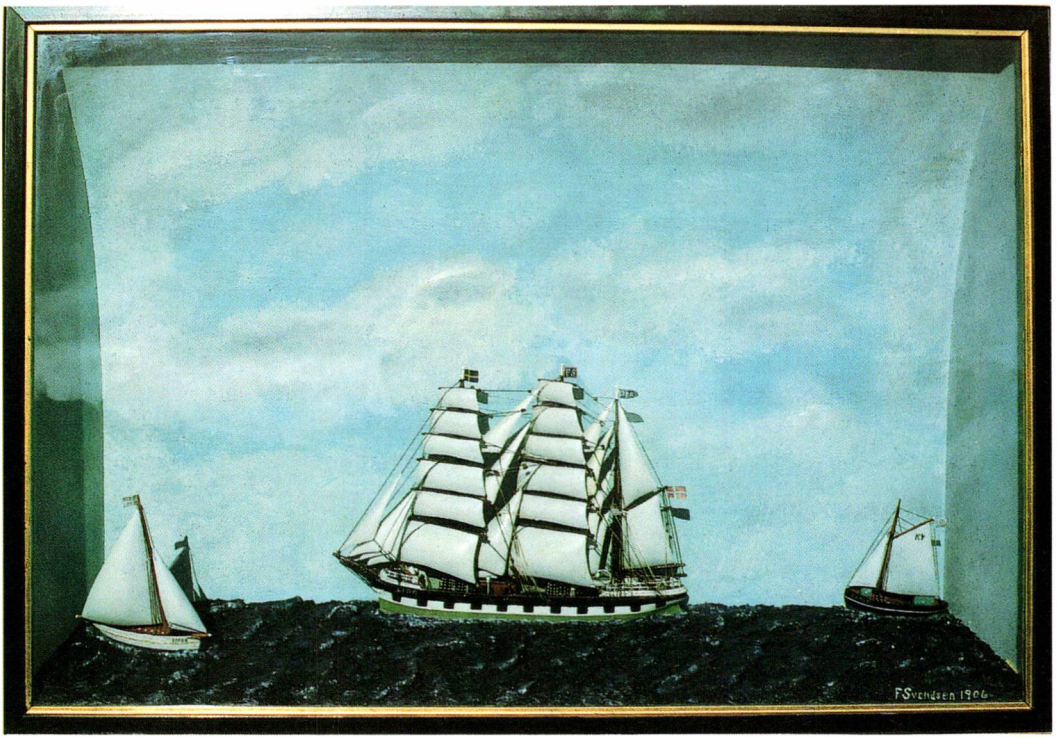

Skibsmodel i ramme udført af snedker *Frederik Svendsen.* Skænket til Søllerød Museum via Historisk-Topografisk Selskab af *Fin E. Nielsen* (25.11.1916-3.3.2000).

for igen appellere til jer om at gøre nye potentielle medlemmer opmærksomme på Selskabets eksistens og virke af hensyn til fremtiden, som stadig bør rumme udgivelsen af den årlige Søllerødbog og andre lokalhistoriske skrifter, det er nemlig især denne form for aktivitet, som kræver det solide økonomiske grundlag, kontingenterne står for.

Når jeg nu er kommet ind på den naturlige afgang, er der især to dødsfald fra indeværende år, jeg ønsker at omtale nærmere. Forhenværende branddirektør *Fin Eli Nielsen* (25.11.1916-3.3.2000) fra Nærum nåede inden sin død at testamentere to skibsmodeller, udført af snedker Frederik Svendsen, som var ansat på Alfred Christensens skibsværft ved Strandmøllen, samt en gammel fane fra Nærum Handelsstandsforening, til Historisk-topografisk Selskab. Klenodierne er overdraget til Søllerød Museum, som vil tage vare på deres videre skæbne i det lokalhistoriske miljø. Fin Nielsen var i øvrigt Nærum-borger om en hals, og har skrevet mange glimrende artikler om sit elskede Nærum. Æret være hans minde.

Senere på året mistede vi selskabets æresmedlem og mangeårige medlem af bestyrelsen, Gl. Holte-borgeren *Werner Ruff* (12.10.1913-

Annalise Børresen og Werner Ruff, fotograferet i oktober 1969. Teksten bag billedet lyder: *Check på 10.000 kr fra Sparekassen for Lyngby og Omegn overrækkes af ingeniør W. Ruff til stadsbibliotekar Annalise Børresen til udgivelse af Historisk-Topografisk Selskabs bog »Dreng i Holte«.* Foto: Søllerød Tidende/Virum Posten.

2.9.2000). Werner Ruff var medlem af Historisk-topografisk Selskab fra dets første år i 1942, og medlem af selskabets bestyrelse i 20 år, heraf mere end halvdelen som dets kasserer. Ikke mindst på grund af hans indsats blev det muligt at udgive Gunnar Sandfelds »Søllerød – som det var engang«. En anden væsentlig indsats for bevarelsen af den lokalhistoriske arv er Werner Ruffs indsats på filmområdet, hvor han var en pioner inden for smalfilmoptagelserne. Allerede i 1947 begyndte han systematisk at optage »levende billeder« af store og små begivenheder i Søllerød Kommune. Dette uvurderlige filmmateriale er i dag overladt til Byhistorisk Arkiv, og en del af filmoptagelserne er omspillet til video. Ud over vort selskab deltog Ruff aktivt i det lokale foreningsarbejde som f.eks. den i 1933 stiftede Sommerlejrforening, i Foreningen Norden fra 1947, Sønderjysk Forening, Hjemmeværnet, Rotary og Gl. Holte Grundejerforening, ligesom han i en årrække var en meget aktiv formand for Sparekassen Bikuben i Lyngby-Søllerød. For sin store indsats for Selskabet blev Werner Ruff i 1984 udnævnt til æresmedlem. Æret være hans minde.

Selskabets regnskab 2000

Af Hemming Hansen

Resultatopgørelse for tiden 1. januar 2000-31. december 2000
Beløb i hele kroner

INDTÆGTER	2000	1999
Kontingenter	175.100	178.320
Salg af bøger	14.878	24.600
Tilskud Søllerød Kommune	30.108	30.108
Renter	6.869	6.584
Indtægter i alt	226.955	239.612
UDGIFTER		
Udgifter Søllerødbogen[1]	168.635	186.952
Foreningsomkostninger[2]	46.757	52.018
Medlemsinformation[3]	16.692	17.560
Medlemsaktiviteter[4]	16	13.218
Nye bøger (H. Thueslev)[5]	-0	60.052
Udgifter i alt	232.100	329.800
Årets resultat	- 5.145	- 90.188

Status pr. 31. december 2000

Egenkapital 1. januar 2000		217.257
Overført årets resultat		- 5.145
		212.112
Beholdning pr. 31. december 2000:		
Girokonto	28.717	
Unibank	182.395	
Udlægskasse (Inge Lund Andersen)	1.000	
Girohøjrentekonto (udgået 2000)	0	
Egenkapital 31. december 2000	212.112	212.112

Vemmetofte januar 2001
Hemming Hansen

Noter

	2000	1999
1. *Udgifter til Søllerødbogen*		
Trykning	154.857	168.885
Forsendelse	5.200	9.822
Andre omkostninger (bl.a. særtryk)	8.578	8.245
I alt Søllerødbogen	168.635	186.952
2. *Foreningsomkostninger*		
Kontorhold	18.340	24.745
Sekretærbistand betalt til Søllerød Kommune	28.417	27.273
Foreningsomkostninger i alt	46.757	52.018
3. *Medlemsinformation*		
Trykning m.v.	9.195	10.157
Forsendelse m.v.	7.497	7.403
Medlemsinformation i alt	16.692	17.560
4. *Medlemsaktiviteter*		
Transport	15.600	2.500
Foredragshonorarer	1.000	3.570
Diverse	12.381	13.148
Entréindtægter	- 28.965	- 6.000
Medlemsaktiviteter i alt	16	13.218
5. *Nye bøger*	0	60.052

Bemærkninger:
Boglageret, som består af ca. 15.000 enheder af varierende alder, er ved generalforsamlingsbeslutning af 16. juni 1996 helt afskrevet.
Salg af bøger fra boglageret vil – som hidtil – blive indtægtsført i regnskabet.

Revisionspåtegning:

Vi har revideret årsregnskabet for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune og har herunder konstateret, at regnskabet er i overensstemmelse med selskabets bogføring.
Vi har endvidere konstateret tilstedeværelsen af selskabets kontante beholdninger pr. 31. december 2000. Regnskabet giver efter vores opfattelse et retvisende billede af selskabets resultat for 2000, dets aktiver og dets økonomiske stilling i øvrigt.
Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger.

Vemmetofte i februar 2000.
Henrik Støtt H. Berg Nielsen
Revisorer

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

Valgt ved generalforsamlingen den 8. juni 2000

lektor Palle Schiff, *formand*, tlf. 45 80 44 43
kultur- og fritidschef Karen Lunde Christensen, *sekretær*, tlf. 45 46 60 00
museumsinspektør Niels Peter Stilling, *redaktør*, tlf. 45 80 20 46
inspektør Hemming Hansen, *kasserer*, tlf. 56 76 70 40
advokat Eigil Koefoed
skolekonsulent Anita Mikkelsen
overlærer Ole Sørensen
arkitekt m.a.a. Jens Johansen
teknisk direktør Carl Steen Berggreen
cand. mag. Peter M.M. Christensen
cand. mag. Torsten Søgaard

Suppleanter:
etnolog Birgitte Schjerning Povlsen, MK
arkitekt m.a.a. Gunnar Wallevik

FORRETNINGSUDVALG

Palle Schiff
Karen Lunde Christensen
Niels Peter Stilling
Hemming Hansen

BEVARINGSUDVALGET

Eigil Koefoed *(formand)*
Anita Mikkelsen
Jens Johansen
Gunnar Wallevik

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune